

ISSN : 0-378-2891

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİLVE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ

ANTROPOLOJİ

(FİZİK ANTROPOLOJİ – PALEOANTROPOLOJİ – SOSYAL
ANTROPOLOJİ)

SAYI 26

2013

ANKARA – 2013

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİLVE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ANTROPOLOJİ

Fakülte Adına Sahibi / Owner for the Faculty

Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER
Dekan / Dean

Editör / Editor

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ayla SEVİM EROL

Ankara Üniversitesi / Ankara University

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ayla SEVİM EROL (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Berna ALPAGUT (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Galip AKIN (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Timur GÜLTEKİN (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Aslı YAZICI YAKIN (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Ayhan ERSOY (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Mehmet SAĞIR (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. İsmail ÖZER (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Başak KOCA ÖZER (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Yrd. Doç. Dr. H. Çağlar ENNELİ (Ankara Üniversitesi / Ankara University)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ayla SEVİM EROL (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Berna ALPAGUT (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Galip AKIN (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Metin ÖZBEK (Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University)
Prof. Dr. Steve Kuhn (Arizona Üniversitesi / University of Arizona)
Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Tayfun ATAY (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL (Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University)
Prof. Dr. Aylin ÖZMAN (TED Üniversitesi / TED University)
Prof. Dr. Haluk İŞERİ (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. İbrahim TEKDEMİR (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Hamit HANCI (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Prof. Dr. Yüksel KIRIMLI (İstanbul Üniversitesi / İstanbul University)
Prof. Dr. Serpil ALTUNTEK (Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Akile GÜRSOY (Yeditepe Üniversitesi / Yeditepe University)
Prof. Dr. Thomas Drew BEAR (Fransız Anadolu Araştırmaları Enst. / French Anatolian Searc. Inst.)
Doç. Dr. Ayhan ERSOY (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Aslı YAZICI YAKIN (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Ömür Dilek ERDAL (Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University)
Doç. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Cumhuriyet Üniversitesi / Cumhuriyet University)
Doç. Dr. Cesur PEHLİVAN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Yüzüncü Yıl University)
Doç. Dr. Alihan Ögün BOYACIOĞLU (Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University)
Doç. Dr. Handan ÜSTÜNDAĞ (Anadolu Üniversitesi / Anadolu University)
Doç. Dr. Halil İbrahim ACAR (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Doç. Dr. Serpil EROĞLU (Mustafa Kemal Üniversitesi / Mustafa Kemal University)
Yrd. Doç. Dr. H. Çağlar ENNELİ (Ankara Üniversitesi / Ankara University)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK (Hitit Üniversitesi / Hitit University)
Yrd. Doç. Dr. Balkı ŞAFAK AYDIN (Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University)
Yrd. Doç. Dr. Arzu DEMİREL (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Mehmet Akif Ersoy University)

Yayın Kurulu Sekreteryası / Secreterial Board
Arş. Gör. Vahdet ÖZKOÇAK (Ankara Üniversitesi / Ankara University)

Bu Dergi yılda iki defa yayımlanır ve hakemli bir dergidir.
This Journal is a fully peer-reviewed journal and published two times a year.
(Yerel Süreli Yayın)

Yazışma Adresi ve Yayın İdare Merkezi /
Correspondence Adres and Publication Executive Center
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Antropoloji Bölümü, Sıhhiye 06100 Ankara / Türkiye
Tel: 0312 3103280 / 1516-1670
e-posta: antropoloji@ankara.edu.tr
Baskı / Press

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ
ANKARA ÜNİVERSİTY PRESS
İncitaşı sokak no:10
06510 Beşevler / ANKARA Tel: 0(312) 213 66 05
Basım Tarihi: 26/04/2013

Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden	v
Galip AKIN Yaşam Kalitesinin Artırılmasında Antropometrinin Önemi	1
Ertan Yesari HASTÜRK, Timur Gültekin Masabaşında Oturarak Çalışan 25-55 Yaş Arasındaki İşçilerin Antropometrik Değerleri: Ankara Örnekleme	19
Ertan Yesari Hastürk**, Timur Gültekin Ergonomik Ofis Koltuğu Tasarımında Tüketici Davranışları.....	37
Burcu AKTAN KORKMAZ, Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK Sivas İli 50 Yaş Ve Üzeri Bireylerinde Obezite	55
Veysel KUNT Kulak İzinden Kimliklendirme	73
Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY Etnografların Alanda Fotoğrafı Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma	83
Ahmet Kerim Gültekin Kültürel Kimliklerin Çeşitleri bağlamında Özgün Bir Örnek: “Şavak Aşireti” “Savak Tribe”	129

Editörden

Saygıdeğer Antropoloji Dergisi Okuyucularına Merhaba

İnsanı ve toplumu ilgilendiren konulardaki araştırma ve derleme makalelerinin yer aldığı Antropoloji Dergisinin 26. Sayısı, siz saygıdeğer okuyucularımıza sunulmuştur. Antropoloji Dergisinde yayımlanmak üzere gönderilen makale sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Siz sevgili okuyucularımızdan aldığımız olumlu geri bildirimler, doğru yolda olduğumuzun bir göstergesidir. Eleştiri ve katkılarınızla birlikte gittikçe değeri artan Antropoloji Dergisinin bu sayısında dördü araştırma, üçü derleme olmak üzere yedi makale yer almaktadır.

Bu sayıdaki makalelerden ilk üçü Fizik Antropoloji bilim dalı konularından “ergonomi ve antropometri” ile ilgilidir. Dördüncü makale ise “Sivas ilinde 50 yaşın üzerindeki bireylerin obezitetleri” üzerine gerçekleştirilmiş bir araştırma makalesidir. Beşinci makalede Adli Bilimler alanında “kulak izinden yapılan kimliklendirme” konusu ele alınmaktadır. Altıncı makale “Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve İş Pratikleri Üzerinde Bir Etnografik Çalışma” başlığını taşımaktadır, yedinci ve son makale ise “Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında Özgün Bir Örnek: Şavak Aşireti” üzerine bir araştırma makalesidir.

Antropoloji Dergimizin 26. sayısında yayımlanmak üzere gönderilen tüm makalelerin değerlendirmelerini yaparak bize destek veren ve emeği geçen tüm hakemlerimize, makaleleri yazım hataları açısından okuyup gerekli düzeltmeleri yapmamızı sağlayan Türk Dili okutmanlarımıza ve siz değerli okuyucularımıza teşekkür eder katkılarınızın devamını bekleriz.

Saygılarımla.

Prof. Dr. Ayla SEVİM EROL

Editör

YAŞAM KALİTESİNİN ARTIRILMASINDA ANTROPOMETRİNİN ÖNEMİ

Galip AKIN*

Ö z e t

İnsan yeryüzünde var olduğu andan itibaren çevresindeki canlı ve cansız varlıklarla çetin bir yaşam mücadelesi içinde olmuştur. İnsan yaşayabileceği bir çevrede, uygun çevresel koşulları oluşturabildiği ya da ürünlere sahip olabildiği ölçüde rahat yaşayabilmiştir. İnsan bir çevrede yaşamaya başladıktan sonra da daha iyi koşullarda yaşayabilmek için daima bir mücadele içinde olmuştur. Bilgi birikimi, yeteneği, deneyimi ve teknolojik gelişmişliği arttıkça daha iyi koşullarda yaşanabilir çevre ve ürün oluşturabilmiştir.

İnsan ortaya çıktığı andan itibaren yaşamını kolaylaştıran çeşitli ürünler yapmış ise de Sanayi Devrimi başlangıcından, ikinci Dünya Savaşı'na kadar giderek daha teknik, daha güçlü ve amacına uygun çevre oluşturabilmiş ve ürün üretebilmiştir. Ancak bunları yapanın ve kullananın insan olduğu gerçeği hep göz ardı edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yavaş yavaş insan faktörünü ön plana çıkarma düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Bir çevre ya da ürünün onu kullanan ve ondan yararlananın özellik ve kapasitesine uygun üretmenin önemi ve değeri ancak daha iyi olarak günümüzde anlaşılabilmiştir. Bir çevre ya da ürün, işlevsellik, orijinallik, teknolojiklik, estetiklik, antropometrik ve ekonomiklik gibi kriterlere uygun oluşturulan çevre ya da ürünün ergonomikliğinden söz edilebilir. Bu nedenle ergonomik olarak tasarlanıp üretilen çevre ve ürünler, insanın beden, ruhen ve sosyal yönlerden sağlıklı kalmasında ön koşuldur diyebiliriz. Ayrıca insan motivasyonu ve verimliliği için ergonomik

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü 06100 Sıhhiye /ANKARA, email: akin@humanity.ankara.edu.tr

kriterlere göre çevre ya da ürün oluşturmanın gerekliliği ancak yakın bir zamanda ortaya konabilmiştir.

Bu araştırmada antropometri tekniği tanıtılarak, ergonomik tasarımın kısa bir tarihçesi verilmiştir. Ayrıca her türlü ergonomik çevre ve ürün tasarımında antropometrinin önemi, antropometri tekniğinin doğruluğunu ve güvenilirliğini etkileyen uygulama özellikleri ve antropometri tekniğinden yararlanan bilim dalları ile sanayi kuruluşları açıklanmıştır. Antropometri tekniğinin kaliteli çevre ve ürün tasarımında taşıdığı önem vurgulanarak yaşam kalitesinin artırılmasında bu tekniğin katkıları tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Antropometri, ergonomi, ergonomik tasarım, üretim, ergonomide antropometri.

THE IMPORTANCE OF ANTHROPOMETRY FOR THE IMPROVE-MENT OF LIFE QUALITY

Abstract

Human being has been involved in a tough fight for survival against living and non-living creatures since the first appearance on earth. Human being has been able to live comfortably in an environment after establishing appropriate environmental conditions or possessing products. After beginning to live in an environment, human being has always struggled for living in better conditions. He has managed to create an enhanced habitable environment and product as a consequence of an improvement in knowledge, talent, experience and technological development.

Although human being has developed several products that make the life easier since the first appearance, he/she could create ever-increasing a more technological, more powerful and relevant environment as well as manufacture products after the beginning of the Industrial Revolution until the Second World War. However, the reality that these were all done and used by human being has always been ignored. From the Second World War, the idea of highlighting human being factor has become gradually popular. The importance and the value of producing an environment or a

product proper to the property and the capacity of customer and beneficiary have just been understood nowadays. An environment or a product can be accepted as ergonomic if they are created in accordance with functionality, originality, technological, aesthetical, anthropometrical and economical criteria. Therefore, environments or products that are designed and produced ergonomically are the precondition for the physical, spiritual and social health of human being. Additionally, the necessity of creating environments or products based upon ergonomic criteria for the motivation and productivity of human being has recently been recognized.

In this paper, anthropometry technique is introduced and a brief history of ergonomic design is presented. Furthermore, the importance of anthropometry for all kinds of ergonomic environment and product design, the applications that affect the accuracy and reliability of anthropometry technique, the disciplines as well as industrial organizations that make use of anthropometry technique are explained. The significance of anthropometry technique in qualified environment and product design is emphasized and the contributions of this technique to the improvement of life quality are discussed.

Key Words: *Anthropometry, ergonomics, ergonomic design, production, anthropometry in ergonomics.*

Giriş

İnsan yeryüzünde görüldüğü andan itibaren Mezolitik sonuna kadar avcı-toplayıcı kültüre sahip olarak yaşam mücadelesi vermiştir. Bu kültürün temel özelliği, doğrudan doğa koşullarında yaşamak, yaşam için gerekli olan ihtiyaçlarını da yine doğrudan doğadan elde etmektir.

Doğrudan doğa koşullarında yaşam, çok çeşitli ve karmaşık yapıli aletlere ihtiyaç göstermemesine rağmen bilgi birikimi, deneyim ve yeteneği düzeyinde kemik, boynuz ve dişlerden de yararlanarak çeşitli aletler yapmaya başlamışlardır. Yerleşik düzene geçtiği Neolitikten itibaren hem bu yaşam biçiminin gereği ihtiyaç duyduğu gereksinim çeşidi hem de gereksinimlerin teknik özellikleri artmıştır. On sekizinci Yüzyılın sonunda başlayan Sanayi Devrimi'yle birlikte alet, makine, donanım gibi her türlü ürünün giderek artan teknik özellikleriyle beraber, güçleri ve amaca uygunlukları da artmıştır. Günümüze geldiğinde ise insanın sahip olduğu bilgi birikimi ve teknolojik gelişmişliği inanılmaz düzeylere ulaşmıştır. Uzayın derinliklerini gidebilecek ya da inceleyebilecek, yaşanılan çevre koşullarını ihtiyacı doğrutusunda değiştirebilecek, hatta başta insan DNA'sı olmak üzere her canlının tüm genetik şifrelerini rahatlıkla değiştirebilecek teknolojik gelişmişlik düzeyini yakalamıştır (Özbek, 2007; Lewin, 1997).

İnsanın ulaştığı inanılmaz bilgi ve teknolojik gelişmişlik düzeyine, uzayçağı, mikroçip devri veya genetik kopyalama dönemi gibi değişik adlandırmalarla ifade edilen bu çağa, yaklaşık 2,5 milyon yıllık süreçte ulaşılabilmiştir. İnsanın bu süreç içinde temel amacı, en gelişmiş teknikleri kullanmak suretiyle, çevre koşullarından olabildiğince fazla yararlanarak yaşam standardını yükseltmek olmuştur. Çevre koşullarından en iyi yararlanabilmenin ilk koşulu da yaşadığı çevreden yararlanacak olan insanın morfolojik, fizyolojik, mental ve psikolojik özellik ve kapasitelerini detaylarıyla bilmesine

bağlıdır. Ancak insanın geçmişine bakıldığında binlerce hatta onbinlerce yıl, etnosantrik, homosantrik ve geosantrik dünya görüşlerinin etkisinde kaldığını görüyoruz. Bu önyargılı görüş ve inançların etkisiyle kendisinin diğer canlılardan daha üstün ve yüce bir varlık olduğu düşüncesi ile vücut yapısının incelenerek özellik ve kapasitelerinin ortaya konmasının yaşam standardını yükseltmek için taşıyacağı önemi bir türlü kavrayamamış ya da anlamak istememiştir (Basalla, 1996; Özbek, 2007; Ronan, 1983).

Rönesans Dönemi'nin (14-16 Yüzyıl) simgelediği uyanış atılım ve serbest düşünce ortamı sayesinde insanın ilk kez biyolojik bir varlık olarak ele alınıp incelenmesi mümkün olmuştur. Bu dönemden itibaren bilimsel ve teknolojik gelişmelerde artış meydana gelmeye başlamıştır. Rönesansın 18. yüzyıl sonunda başlayan Sanayi Devrimi'nin tetiklediği ve gelişmelerin İkinci Dünya Savaşı'na kadar giderek arttığı bilinmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na kadar yapılan alet, makine ve silahların güçleri neredeyse hep abartılmış, bunları tasarlayanların, üretenlerin, kullananların ve yararlananların insan olduğu gerçeği bir türlü akla gelmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte bu ürünü yapanın, kullananın ya da ondan yararlananın insan olduğu gerçeği ve bilinci daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Günümüzde insanın tüm özellik ve kapasitesinin bilinmesinin her türlü tasarım, mühendislik, sağlık ve spor gibi bilimler için ne kadar gerekli olduğu, günümüzde artık anlaşılmıştır (Akın, 2012; Basalla, 1996).

ÇEVRE VE ÜRÜN TASARIMINDA ANTROMETRİ TEKNIĞİNİN ÖNEMİ

Uygun yaşam koşullarının oluşturulmasında ve yaşam standardının yükseltilmesinde alet, makine, yapı ve donanım başta olmak üzere her türlü ürünün önemi ve değeri tartışılmaz. Ancak bir ürünün tasarım aşamasından başlayarak üretim ve kullanım aşamalarında o ürünü kullanılacak veya ondan yararlanacak olanın daima insan olduğu göz önünde tutularak, ürünün amaca uygunluğu kesin olarak sağlanmalıdır. Diğer bir anlatımla ürünler ve ortam insan, makine ve çevre ilişkisine göre tasarımı ve üretilmelidir. Bu uyum ve ilişkinin sağlanmasında insanın özellik ve kapasitelerinin tespiti çok önemlidir. İnsanın özellik ve kapasitelerinin tespiti için birçok yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Bu yöntem ve teknikler içerisinde uygulama ve tespitinin kolaylığı, uygulamanın da en az risk taşıması ve maliyetinin düşüklüğü gibi nedenlerle, antropometri tekniği yaygın olarak tercih edilmektedir (Akın ve Koca, 2002; Sanders, 1987).

Antropometri, sayısal olarak ifade edilebilen ya da metrik olarak tanımlanabilen vücut özelliklerini inceleyen bir tekniktir. İnsanın morfolojik özelliklerini ele alarak değerlendirir. Her insanın dolayısıyla toplumun kendine özgü antropometrik değişkenleri vardır. Çünkü her canlı da olduğu gibi insanın da kalıtsal yapısı ve çevresinin birlikte etkisi ve etkileşimi sonucu karakter ve özellikleri ortaya çıkmaktadır. Her toplumun gen havuzu dolayısıyla genetik yapısı kendisine özgüdür. Ayrıca yaşadığı çevre ve çevre koşulları da farklıdır. Hatta aynı çevrede yaşayan toplumlar arasında bile

farklılıklar vardır. Çünkü yaşanan çevre aynı olmasına rağmen genetik yapılarının farklı olması nedeniyle yaşadıkları çevre koşullarından farklı biçimlerde veya oranlarda etkilenebilirler. Bütün bunlara bağlı olarak her toplumun kendine has antropometrik değerlere sahip olduğu ortaya çıkar (Phesant, 1990; Ulijoszek; Mascie-Taylor, 1994).

Yaşanılan bir çevrenin oluşturulması ya da bir ürünün tasarımında ondan yararlanılacak veya onu kullanacak olanların özellik ve kapasitelerine uygun ise, bu çevre veya ürün ergonomiktir diyebiliriz. Bir çevre veya ürün ancak işlevsellik orjinallik, estetiklik, teknolojiklik ve ekonomiklik gibi özellikler taşıdığı anda ergonomik kriterleri taşıyor denilebilir. Bir mobilya bulunduğu mekânda kendisinden beklenen amaçları yerine getirebildiği oranda işlevseldir. Yine mobilyanın bulunduğu yerin ve mobilyadan yararlanacak olanların antropometrik boyutlarına uygun olabildiği düzeyde de teknolojiktir. Örneğin bir masa, yemek, oturma, çalışma, okuma yazma gibi amaçlarla yapılır. Masa nerede kullanılacaksa ve bu masadan kim ya da kimler yararlanacaksa, o çevrenin ve kişilerin boyutlarına uygun olmalı ki masa beklenen amacı yerine getirebilsin. Ergonomik kriterlere uygun tasarımlanmayan bir çevre veya ürün beklenen yaşam kolaylığını sağlayamaz. Bu nedenle ergonomik bir çevre ya da ürün oluşturabilmenin temel koşulu, onu kullanılacak ya da ondan yararlanacak olanın antropometrik boyutlarına uygun olmasıdır (Akın ve Koca, 2004; Parsons, 2000).

ANTROPOMETRİ TEKNİĞİNDE DOĞRULUĞU KALİTEYİ VE GÜVENİLİRLİĞİ ETKİLEYEN ETMENLER

Bir çevrenin veya ürünün tasarımında olmazsa olmaz koşul, bunlardan yararlanacak ya da kullanacak olanların antropometrik boyutlarının doğru olarak tespit edilmesidir. Bu nedenle antropometrik ölçülerin tespitinde göz önünde bulundurulması gereken noktaları aşağıdaki şekilde özetleyerek sıralayabiliriz.

1-Araştırmanın amacına uygun antropometrik ölçüler seçilmelidir.

2-Ölçüler açıkça tanımlanabilmelidir. Antropometrik ölçü noktaları ve ölçülerin alınışı kesin ve doğru olarak belirlenmelidir. Ölçü noktaları ve antropometrik ölçülerde aynı terimler kullanılmalıdır. Ölçü alınmasında ve ölçü tespitinde standardizasyon sağlanmalı ve antropometrik ölçülerde kesinlik büyük amacı oluşturmalıdır.

3-İyi bir teknik aynı zamanda hassas ve kesin araçları gerektirir.

4-Antropometri tekniği pratik (uygulamalı) laboratuvar ve alan araştırmaları yapılarak öğrenilir. Her antropometrik ölçünün nasıl alınacağı, yapılacak uygulamalarla belirlenmelidir. Bu şekilde kişisel hatalar en aza indirilebilir.

5-Araştırmada kullanılacak antropometrik aletlerin temiz, bakımlı ve kalibrasyonları yapılmış olmalıdır.

6-Vücutun sol tarafı daha az deforme olduğundan, ölçüler vücudun sol tarafından alınmalıdır. Antropometrik ölçüler genelde yaş gruplarına ayrılarak değerlendirilip yorumlanmalıdır.

7-Alınan antropometrik ölçülerin bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra, hangi istatistiksel yöntemlerle değerlendirileceği ve nasıl yorumlanacağı önceden tespit edilmelidir.

8-Antropometrik ölçüleri alacak teknisyenler, insan psikolojisi, toplumsal yaşam, insanlarla diyalog kurma gibi konularda belirli ölçüde bilgi ve deneyime sahip olmalıdırlar.

9-Araştırmanın verileri olan antropometrik ölçüler, araştırmanın kanıtları niteliğinde olacağından, araştırmanın doğruluğu, kalitesi ve güvenilirliğinin antropometrik ölçülere bağlı olduğu unutulmamalıdır (Akın, 2001; Tilley, 1993).

ANTROPOMETRİ TEKNİĞİNDEN YARARLANAN BİLİM DALLARI

İnsan, yaşamını kolaylaştırmak için sürekli mücadele halinde olmuştur. Bunun için de sürekli üretmiş ve ürettiklerini günlük yaşamında kullanmıştır. İnsanın oluşturduğu çevre ve ürettiği tüm ürünler ergonomik kriterlere göre tasarlanıp üretilmediği sürece, insan yaşamını kolaylaştırmadığı gibi zararlı bile olabilir. Örneğin; bir ayakkabının malzemesi, işçiliği ve modeli ne kadar iyi ve kaliteli olursa olsun, giyenin ayağından küçük ya da büyük olursa giyene sıkıntı verir. Ayağında ve vücudunda birtakım aksaklıklara, kazalara hatta sakatlıklara bile neden olabilir. Bu nedenle çevre mühendisliği,

mimarlık, iç mimarlık, tasarımcılık, otomotiv, mobilya, giyim, iş yeri, sağlık, ulaşım, eğitim gibi bilim dalları ve sektörlerde ürünlerin ergonomik kriterlere göre tasarımı ve üretilmesi gerekir. Bunun gibi tüm alanlarda ergonomik çevre, dinlenme ve iş yeri ya da ürünler tasarlayıp, üretebilmenin ilk koşulu onu kullanan ya da ondan yararlananın antropometrik ölçülerine uygun olmasıdır. Bir şehrin, bir caddenin, bir parkın tasarımının yapılmasında ondan yararlanacak insanların antropometrik ölçüleri dikkate alındığında, buralarda her türlü aktivitenin daha rahat yapıldığını görürüz. İnsanlar buralarda bulunmaktan ve yaşamaktan haz duyar. Aynı şekilde ergonomik olan her ürün insan yaşamını kolaylaştırması, hoş ve estetik görünmesi nedeniyle rahatlık hisseder, huzurlu olur ve motivasyonu artar. Bu da çalışma isteğini artırarak, düşünme, planlama, tasarımlama yetilerini geliştirerek üretim artışlarına neden olarak, genelde insan verimliliğini üst düzeylere çıkarır. İnsanın zamanını geçirdiği tüm çalışma, yaşam ve dinlenme alanları ile ürünler, ergonomik kriterlerin başında olan antropometrik ölçülere göre tasarımı ve üretilmesinde insan yaşamını kolaylaştırdığı için hayat standardı da yükselir (Cushman and Rosenberg, 1991; Parsons, 2000).

Toplumun sağlık durumunun anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde antropometri tekniğinden yararlanır. Örneğin çocukların büyüme ve gelişme durumlarının tespitinde, yetişkin bireylerin boy, kilo ve vücut oranlarının bilinmesinde, obezlik, ordoz, kifoz hastalık ve sakatlıkların belirlenmesinde antropometri tekniği önemli katkı sağlamaktadır (Bridger, 1995).

Bir spor dalında spora başlayacak olanların vücutlarının bu spor dalına uygunluğu ve yetkinliğinin ortaya konmasında, geliştirilmesinde antropometri tekniğinden yararlanılmaktadır. Sporcuların performans durumlarının anlaşılmasında veya vücutlarının daha zayıf veya eksik olan bölgelerinin belirlenmesinde yine antropometri tekniğinden yararlanılmaktadır. Örneğin, başarılı bir basketbolcu olmak için uzun boylu ve ellerin büyük olması bir avantajdır. Bir haltercinin ise bacaklarının kısa, kaslarının gelişmeye ve vücudunun yük kaldırmaya uygun olması başarı olasılığını artırır. Uluslararası düzeydeki sporcuların her spor dalına göre morfolojik yapıları ve performans düzeyleri tespit edilerek, genel kriterlerinin ortaya konmasında antropometri tekniği göz ardı edilmeyecek katkılar yapabilir (Akın ve ark. 2012; Bridger, 1995).

Öte yandan bir şehrin kalabalık sokaklarının dar ve düzensiz olması, kalabalık bir ailenin oda sayısı az ve küçük evde oturması, mobilyalarının hacimli olması çocukların daha sinirli ve saldırgan, geçimsiz olmalarına neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca ebeveynlerin ise psikolojilerinin bozuk ve çalışmaya isteksiz oldukları görülmüştür (Parsons, 2000; Yürükan, 2006; Özütunalı, 2005).

Antropometrik boyutları uygun tasarımılanmış çevre ve binalar, çocukların düzen, temizlik ve kendine güven duygularının gelişmesinde etkili olduğu yapılan araştırmalarda kanıtlanmıştır (Ercan,1988; Özütunalı, 2005).

Yaşamımızın her döneminde, çalışma ve dinlenme alanlarının ergonomik kriterlere, bunlardan özellikle antropometri tekniğine göre tasarımı yapılmaması kaliteli, sağlıklı ve verimli yaşamın vazgeçilmez bir gerçeğidir. Mimarlık, mühendislik, spor ve sağlık gibi bilim dallarından başlayarak kalkınma projeleri, otomotiv, giyim, eğitim gibi alanlarda antropometrik teknik yardımıyla üretilecek her ürün ve oluşturulacak her çevrenin insan sağlığı, motivasyonu ve verimlilik artışında birincil derecede etkili olacağı bilinciyle hareket etmeliyiz (Akın ve Sağır, 2002; Osborne,1995; Wagneri,1996).

Antropometri tekniğine göre tasarımı yapılmaması oluşturulmayan çevre ya da ürün insan davranışı ve psikolojisine olumsuz etki yaptığı gibi azımsanmayacak maddi kayıpların yaşanmasına dolayısıyla ekonomik kayıplara sebep olur. Her şeyden önce, düşünülüp tasarımı yapılmadan düzenlenen çevre ya da ürün, üretim aşamasında nasıl bir yol izleneceği ve hangi güçlüklerle karşılaşılacağı, hammaddelerin nereden ve nasıl karşılanacağı bilinmeden seri üretimin yapılması durumunda verim düşüklüğü olacağı için birçok ekonomik kayıp ortaya çıkar. Ergonomik tasarım için antropometri tekniğinden yararlanılması gerekli olmasına rağmen, bu tekniğe göre oluşturulmayan çevre ya da ürün çeşitli yönlerden sıkıntı yarattığı gibi beğenilmediği için istenilen miktarda talep olmayacağından üreticinin zarar etmesine de neden olur. Özellikle günümüzde gelişen bilgi ve teknoloji sayesinde aynı tür üründen onlarca hatta yüzlerce farklı isim ve modelde üretildiği dikkate alındığında, ürüne talebin çok olabilmesi için ergonomik kriterlere göre üretim yapmanın önemi daha iyi anlaşılır (Akın, 2009; Ekinci ve Ozan, 2006).

Tasarım ve üretimde antropometri tekniğinden yararlanıldığında ürün imalatı için gerekli hammadde rasyonel kullanıldığında, hammadde tüketimi en az olacaktır. Biliyoruz ki üretilen her ürünün hammaddesi dünyadan elde edilir. Hammadde kullanımı makul düzeylerde tutularak, Sürdürülebilir Dünya Görüşüne büyük ölçüde yardımcı olunur. Aşırı israf edilerek kullanılan hammadde, aynı zamanda çevre kirlenmesine neden olarak insan ve diğer canlıların sağlığına olumsuz etki yapar (Akın, 2009; Ekinci ve Ozan, 2006; Ercan, 1988).

Antropometri tekniğinden yararlanılarak üretilen her ürün düşünme, planlama ve tasarım sonucu ortaya çıkacağından üretici ve kullanıcıların görme, hissetme, kavrama, dikkat ve yaratıcılık gibi yeteneklerinin dolayısıyla, zekâlarının gelişimi üzerine etkisi tartışılmaz nitelikte olur.

Antropometri tekniğinin, insan yaşamının her safhasında yaşam kalitesinin artışına doğrudan veya dolaylı etkisi göz ardı edilemez.

S O N U Ç

İnsan yeryüzünde ortaya çıktığı andan itibaren doğadan daha iyi yararlanabilmek ve yaşam mücadelesini kazanıp huzur içinde yaşayabilmek için daima çaba göstermiştir. Doğadan daha iyi yararlanabilmesinin, yaşam mücadelesini daha iyi koşullarda yapabilmesinin, güven içinde yaşayabilmesinin bilgi, deneyim ve teknolojiden yararlanabilmesine bağlı olduğu ancak kısa bir zaman önce farkına varılabildiği diyebiliriz. İnsan bulunduğu ortamı ve

yaşam koşullarını istediği şekilde düzenleyebildiği oranda daha rahat yaşayarak, yaşam standardını yükseltebilmiştir. İnsan yaşadığı çevre ve ürettiği her ürünü ergonomik kriterlere göre tasarlayıp üretebildiği ölçüde yaşam kalitesini artırabilmiştir. Bir çevre ya da ürünün işlevsellik, orjinallik, estetiklik, teknolojiklik, antropometrik ve ekonomiklik gibi kriterler göz önünde bulundurularak tasarımı ve üretilmesi ergonomiklikten söz edilebilir. Ergonomik olarak üretilen her şey düşünme, kavrama, hayal gücü, analiz, sentez, karar verme ve yaratıcılık yeteneklerinin bileşkesine bağlı olarak ortaya çıkan bir üründür.

Bir çevre ya da ürünün tasarımı ve üretimi aşamalarında mutlaka göz önünde bulundurulması gereken önemli kriterlerden biri antropometri tekniğidir. Çünkü oluşturulan çevre ya da ürün ondan yararlanan veya kullananın metrik boyutlarına uygun olmadığı sürece beklenen yararı sağlamadığı gibi sıkıntı verdiğini hatta sakatlıklara, dahası ölümlü kazalara bile neden olabildiğini görüyoruz. Çevre ya da ürün tasarımında olmazsa olmaz kriter, yararlanan veya kullananların antropometrik ölçüleridir. Her toplumun yaşadığı çevre ve genetik yapısı farklı olmasına bağlı olarak, kendilerine özgü antropometrik değişkenlerinin olması doğaldır. Bu gerçek dikkate alınarak her toplumun antropometrik ölçülerinin persentil değerleri hesaplanarak çevre ve ürün tasarımlarında kullanılmalıdır. Antropometrik ölçülerinin alınması sırasında ölçülerin referans noktalarının dikkatle doğru olarak belirlenmesi ve ölçülerinin her birinin ölçü alma tekniğine uygun olarak alınması bile titizlik, dikkat, yetenek, deneyim

ve hassasiyet isteyen bir uygulama tekniği olduğu bilinmelidir. Ayrıca her toplumun cinsiyet ve yaş gruplarının da antropometrik ölçülerinin persentilleri tespit edilmelidir. Bu nedenle ülke insanımızın rahat yaşayıp bedenlen, ruhen ve sosyal yönlerden sağlıklı kalabilmesi, ayrıca rekabetçi ekonomik dünya pazarında beklenen yerini alabilmesinin ön koşulunun ergonomik kriterlere göre ürün tasarımı yapıp üretebilmesine bağlı olduğu bilinciyle hareket etmeliyiz.

Üretmek bilgi birikimi, düşünme, tasarlama, görme, algılama ve yaratıcılık gibi insana özgü davranış ve yetiler ister. Bütün bunlar planlı, ısrarlı, titiz ve bilinçli çalışmanın ürünleridir. Toplumların zamanla antropometrik ölçülerinin değişebileceği gerçeği hatırlanarak belirli periyotlarda antropometrik ölçülerin tespit edilmesi gerekir. Ergonomik olarak tasarlanıp üretilmeyen bir ürün kullanana ya da yararlanana bir fayda sağlamayacağı daima hatırlanmalıdır. Bunun dışında ülkemizin dünya piyasalarına girebilmesi ve rekabet edebilmesi, ergonomik kriterlere göre üretim yapması, temel ekonomik koşulların en önemlisidir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Akın, G, 2012 Ergonomi, Tiydem Yayıncılık, Ankara

Akın, G; Tekdemir, İ; Gültekin, T; Erol, E, 2012, Antropometri ve Spor, Tiydem Yayınları, Ankara

- Akın, G, 2009. Ekoloji- Çevre Bilim ve Çevre Sorunları, Tiydem Yayıncılık, Ankara
- Akın, G; Koca, B, 2004, Ergonomik tasarım ve tasarımda ergonomik kriterler, Standart Dergisi, 510: 79-83
- Akın, G; Koca B, 2002, Ergonomide antropometrinin önemi, Standart Dergisi, 490: 43-46
- Akın, G, 2001; Antropometri ve Ergonomi, İnkansa Ofset Matbacılık, Ankara
- Akın, G; Sağır, M, 2002, Kırsal kesimde yaşayan 4-20 yaş grubu kızların antropometrik ölçülerinin tespiti ve değerlendirilmesi, Antropoloji Dergisi 15: 1-28
- Bridger, R.S, 1995, İntroduction to Ergonomics, Me Graw-Hill. New York, USA
- Cushman, W.H and Rosenberg, D,1; 1991, Human Faktors in Product Design, Elsevier Science Publishing Company. İnc, New, York. USA
- Ercan, M.N, 1988, Çalışma yerlerinin ve yaşam ortamlarının ergonomik şekillenmelerinde genel prensipler. II. Ulusal Ergonomi Kongresi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 372, 403-414. Ankara
- Lewin. R, 1998, Modern İnsanın Kökeni, Çeviren, Nazım Özüaydın, Tübitak, Şelale Matbacılık, Ankara

- Osborne. D.J, 1995, Ergonomics at Work, John Wiley and Sons, New York, USA
- Özbek, M, 2007, Dünden Bugüne İnsan, İmge Kitap Evi, Ankara
- Parsons, K.C, 2000, Environmental, ergonomics; a review of principles, method and models, Applied Ergonomics, 31: 581-594.
- Phesant, S. 1990, Antropometrics, The British Library Document Supply Centre, Boston. USA
- Sanders, M.S; Mc Cormick, E.J, 1987, Human Faktors in Engineering and Design Mc Graw- Hill Inc. New York. USA
- Tilley, A.R; 1993, The Measure of Man and Woman, The Whitney Library of Design, New York, USA
- Ulijoszek, S.J. Mascie-Taylor, CGN, 1994, Antropometry, The Individual and The Population, Cambridge University Pres Great. Britain
- Wagneri. D; Birt. J.A; Snyder, M; Duncanson. J.P, 1996, Human Faktors Design Buide, FAA Technical Center. USA
- Basalla, George, 1996, Teknolojinin Evrimi, Çeviren Cem Saydemir, Tübita, Popüler Bilim Kitapları: 29, Ankara
- Ronan, Colin. A, 1983, Bilim Tarihi, Editör, Ergün Türkcan, Tubitak Yayınları Akademik Dizi, 1, Ankara

Bellwood, Peter, 2008, First Farmers, Blackwell ,Publishing, Oxword, U.K

Ekinci, C, E; Ozan S, S, 2006, Yapı- çevre ve insan-mekan ilişkisi, 4, Coğrafi Bilgi Sistemleri Bileşim Günleri, 13-16; Eylül, 2006, Fatih Üniversitesi, İstanbul

Özütanalı, K, G, 2005, Sosyoloji'den ekososyoloji'ye doğru değişen kurumsal temeller, Akdeniz Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9: 156-176

Yürükan, Ayda, 2006, Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri, (Derleyen ve Yayına Hazırlayan; Tarhan Yürükan), Nobel Yayın Dağıtım. No: 792, Ankara

Masa Başında Oturarak Çalışan 25-55 Yaş Arasındaki İşçilerin Antropometrik Değerleri: Ankara Örneklemi*

Ertan Yesari HASTÜRK** Timur GÜLTEKİN***

Özet

Ülkemizde yetişkinler üzerinde yapılan antropometrik araştırmalara bakıldığında, yapılan araştırma sayısı ve kapsamının yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu araştırma çalışma zamanının büyük bölümünü oturarak geçiren 25 – 55 yaş arasındaki yetişkin işçiler üzerinde yapılmıştır. Araştırma 180 erkek ve 180 kadın işçi üzerinde yapılmıştır. Her grupta 30 erkek 30 kadın birey olacak şekilde 25 – 55 yaş arası 6 gruba ayrılmıştır. Antropometrik ölçümler International Biological Programme (IBP)'in öngördüğü şekilde alınmıştır. Alınan antropometrik değerlerin LMS metodu ile yaşa ve cinsiyete göre yüzdeler eğrileri (percentil) oluşturulmuştur.

* Bu makale Doktora öğrencisi Ertan Yesari Hastürk'ün doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca Bu çalışma Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafında 12B5358001 Kodlu ve Konusu "Antropometrik veriler ışığında, ülkemiz insanına yönelik oturma mobilyalarında ergonomik koşulların belirlenmesi"olan projeye de desteklenmiştir.

** Öğr. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Hacettepe Meslek Yüksekokulu, ertanh@hacettepe.edu.tr

*** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCE, Fizik Antropoloji Bölümü, tgultekin@ankara.edu.tr

Araştırma bulgularına göre; boy, büst yüksekliği, alt bacak yüksekliği, alt taraf yüksekliği ve diz yüksekliği değerleri yaş arttıkça düşerken; ağırlık ve kalça genişliği değerleri yaş arttıkça artış göstermektedir. Sürekli oturur pozisyonda çalışan işçilerin özellikle omurları üzerinde zamanla oluşan baskı yaş arttıkça boyda kısalmalara neden olmaktadır. Ayrıca oturmaya bağlı olarak vücut ağırlığı artarken, kalça genişliğinin de buna paralel arttığı gözlemlenmiştir. Erken yaşlarda boy değerinin daha büyük olması ise; seküler değişime, değişen sosyoekonomik yapıya ve beslenmeye bağlı olarak değerlendirilebileceği gibi omurlardaki deformasyonun da bunda etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Antropometri, Oturarak çalışma, Seküler trend

The Determination of Anthropometric Values of Workers Who Work By Sitting Between The Ages 25 And 55

Abstract

According to number of anthropometric researches in our country, it is seen that neither the numbers nor the contents of researches are enough. This investigation consists of 180 men and 180 women workers who work by sitting continuously. Their ages are changing from 25 to 55. The workers were separated in 6 equal groups with 30 men and 30 women each in it. The anthropometric measurements were taken in order to International Biological Programme (IBP) standards. The percentile curves of these measurements, differentiating with age and sex, were calculated and drawn by using LMS methods. In the light of this investigation, it is seen that whereas, height, sitting height, lower leg height, lower side of the body height and knee height were decreasing, the weight and hip breadth values were increasing in older ages. The results show that the height shortness was occurred on workers who work by sitting because of the pressure

increase on their vertebrae. Moreover, it is observed that the hip breadth values were increasing parallel with body weight. The tallness in young ages can be dependent on not only secular changes, socio-economic structures and feeding conditions but also deformation on vertebrae of workers bodies.

Key Words: Anthropometry, Working on seat, Secular trend

Giriş

Antropometrik veriler yapısal ve işlevsel olarak ikiye ayrılır. Yapısal antropometri (sıkça statik antropometri olarak adlandırılır) durağan vaziyette olan insanın basit ölçümleri (ağırlık, duruş ve belirli vücut bölümlerinin uzunluk, genişlik, derinlik ve çevreleri) ile ilgilenir. İşlevsel antropometri (dinamik antropometri) ise hareket eden insanın bileşik ölçümleri (farklı noktalara uzanma ve açılı oranları) ile ilgilenir (Oborne, 1995). Yapılan bu çalışmada statik antropometrik verilerden yararlanılmıştır.

Silventoinen'e göre; son yüzyılda boy ortalamasındaki artışa rağmen her dönemde yaşlılar gençlerden daha kısadır. Burada genetik etmenlerden çok çevresel faktörler daha önemli rol oynamaktadır (Gültekin ve Akın, 2005).

Yaşlanma ile, kemiklerde uzun kemiklere kısalmadan çok omurlardaki baskı ve strese bağlı kısalma ve bozulmaların oluşması beklenir (Parot, 1961; Niewenweg ve ark., 2003; Gültekin ve Akın, 2005; Ersoy, 2008; Altıparmakogulları, 2009).

Bu araştırma; masa başında oturarak çalışan 25 – 55 yaş arası yetişkin bireylerde antropometrik değerlerin belirlenmesi ve zamana bağlı olarak bu

değerlerde meydana gelen değişimin ortaya konması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Araştırma, 25 – 55 yaş arasında olan ve çalışma süresinin büyük kısmını oturarak geçiren, masabaşı çalışanlar olarak adlandırılan işçilerin antropometrik verilerini belirlemek üzere Ankara örnekleminde gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda tüm antropometrik değerler, iş yerleri ve fabrikaların yoğun olduğu sanayi bölgelerinde rastgele seçilen işyerlerindeki işçiler üzerinden alınmıştır. 25 – 55 yaş aralığı, 5'er yaşlık 6 gruba ayrılmış ve her grupta 30'u erkek 30'u kadın olmak üzere; 180'i erkek, 180'i kadın 360 kişi üzerinden toplam 6480 antropometrik ölçüm alınmıştır.

Çalışmada ölçüm değerleri alınırken, Anthropometric Standardization Reference Manual (ASRM) ve Martin ve Saller'in (1957) öngördüğü ve International Biological Programme (IBP)'in belirttiği ölçü alma yöntemleri dikkate alınmıştır (Weiner and Lourie 1969, Tanner et al. 1969).

LMS metodu yardımıyla boy, ağırlık, büst yüksekliği, alt taraf yüksekliği, alt bacak yüksekliği, diz yüksekliği ve kalça genişliği değişkenleri için 5., 10., 25., 50., 75., 90. ve 95. yüzdeler eğrileri oluşturulmuş ve grafikleri çizilmiştir.

LMS metodu [L (λ ; çarpıklık), M (μ ; ortalama), S (σ ; değişim katsayısı)] (Balcı ve ark., 2009), ile elde edilen yüzdeler, aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmıştır (Gültekin ve Akın, 2005).

$$\text{Yüzdeler} = M.(1+LSZ)^{1/L}$$

Burada Z: Z-skoru, M: Median, L:çarpıklık katsayısı, S ise varyasyon katsayısını gösterir.

Bulgular

Araştırmada örneklem grubunu oluşturan 25 – 55 yaş arası bireylerden alınan antropometrik değerler erkek ve kadınlar için ayrı ayrı gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Her yaş grubu için belirlenen ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Erkek Bireylere Ait Antropometrik Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Antropometrik Ölçüler	n	Ortalama	Standart Sapma
1- Boy Uzunluğu (cm) (A)	180	169.7	6.81
2- Vücut Ağırlığı (kg) (A)	180	75.5	13.52
3- Büst Yüksekliği* (O)	180	888	33.60
4- Alt taraf Yükseklik* (A)	180	965	49.43
5- Altbacak Yüksekliği* (A)	180	484	39.10
6- Diz Yüksekliği* (O)	180	523	24.13
7- Tüm kol Uzunluğu* (A)	180	749	27.36
8- Üst kol Uzunluğu* (O)	180	354	18.87
9- Önkol Uzunluğu* (O)	180	269	14.32
10- Kalça - Diz Uzunluğu* (O)	180	558	36.54
11- Üst bacak Uzunluğu* (A)	180	475	38.65
12- Baş Genişliği* (O)	180	156	7.41

13- Omuz Genişliği* (A)	180	394	23.62
14- Ggs Genişliği* (A)	180	214	28.76
15- Dirsek Genişliği* (O)	180	68	5.64
16- Kalça Genişliği* (A)	180	314	26.3
17- Diz Genişliği* (O)	180	98	6.98
18- Zemin-diz arkası yüksekliği* (O)	180	481	27.35

*l değeri milimetre (mm) olarak verilmiştir.

(A): Ayakta, (O): Oturarak, n: l alınan birey sayısı

Tablo 2. Kadın Bireylere Ait Antropometrik Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

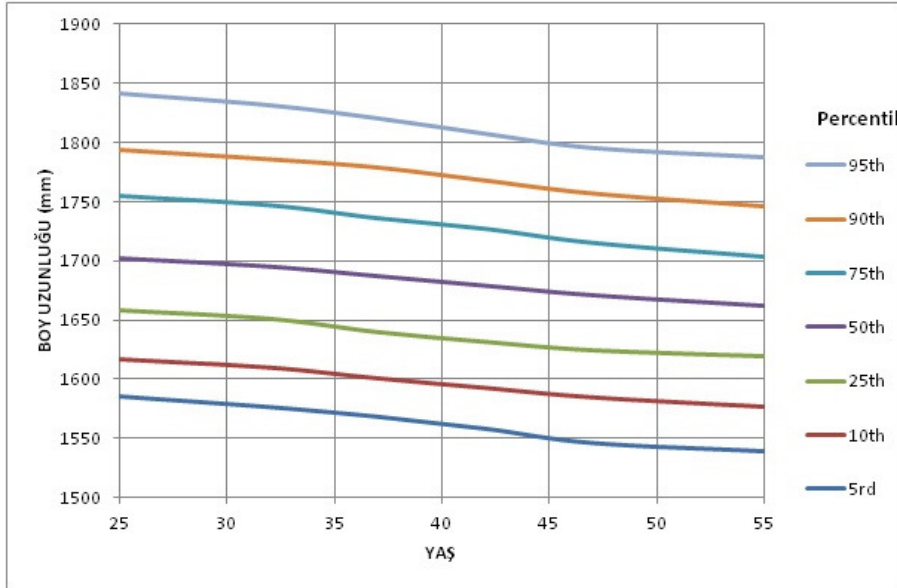
Antropometrik ller	n	Ortalama	Standart Sapma
1- Boy Uzunluğu (cm) (A)	180	155.8	6.65
2- Vcut Ağırlığı (kg) (A)	180	67.8	13.52
3- Bst Yksekliği* (O)	180	821	32.67
4- Alttaraf Ykseklik* (A)	180	870	45.54
5- Altbacak Yksekliği* (A)	180	432	37.8
6- Diz Yksekliği* (O)	180	478	21.53
7- Tmkol Uzunluğu* (A)	180	684	24.56
8- stkol Uzunluğu* (O)	180	326	15.64
9- nkol Uzunluğu* (O)	180	237	13.19
10- Kala - Diz Uzunluğu* (O)	180	549	34.30
11- stbacak Uzunluğu* (A)	180	465	35.98
12- Baş Genişliği* (O)	180	149	6.69

13- Omuz Genişliği* (A)	180	365	20.91
14- Ggs Genişliği* (A)	180	271	26.58
15- Dirsek Genişliği* (O)	180	60	5.32
16- Kala Genişliği* (A)	180	311	23.87
17- Diz Genişliği* (O)	180	88	6.43
18- Zemin-diz arkası ykseklilđi* (O)	180	430	25.31

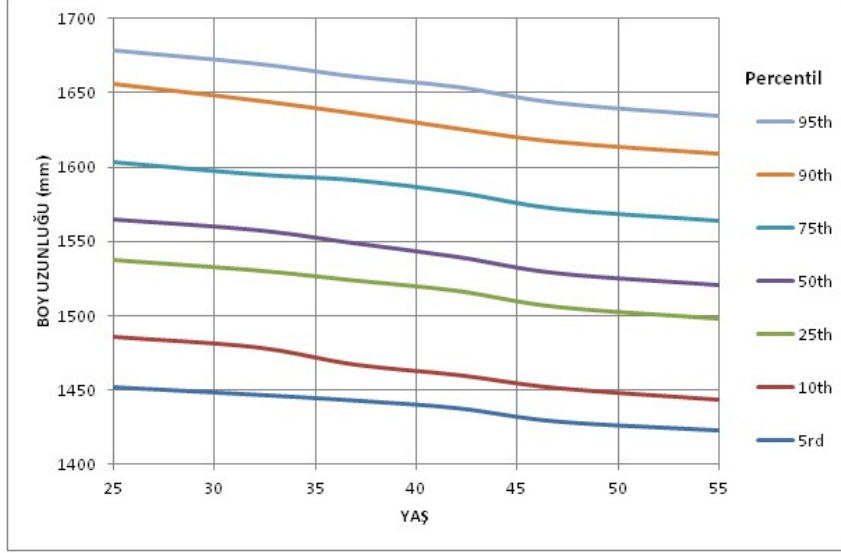
*l değeri milimetre (mm) olarak verilmiştir.

(A): Ayakta, (O): Oturarak, n: l alınan birey sayısı

Boy yüzdelikleri incelendiğinde yaş arttıkça boy uzunluğunun azaldığı grlmektedir (şekil 1 ve şekil 2).

şekil 1. Erkek Bireylerin Boy Uzunluğu Yüzdelik Eğrileri

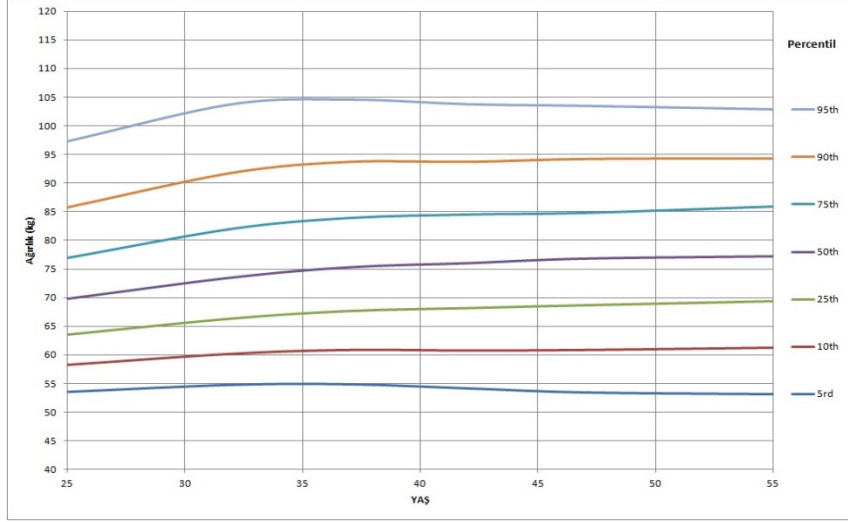
Şekil 2. Kadın Bireylerin Boy Uzunluğu Yüzdelik Eğrileri

Vücut ağırlığı değerleri incelendiğinde, 35 – 40 yaşına kadar artış eğiliminde olan değerlerin daha sonra sabit bir düzeyde ilerlediği (Şekil 3), kadınlarda ise yaşla birlikte sürekli bir artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 4).

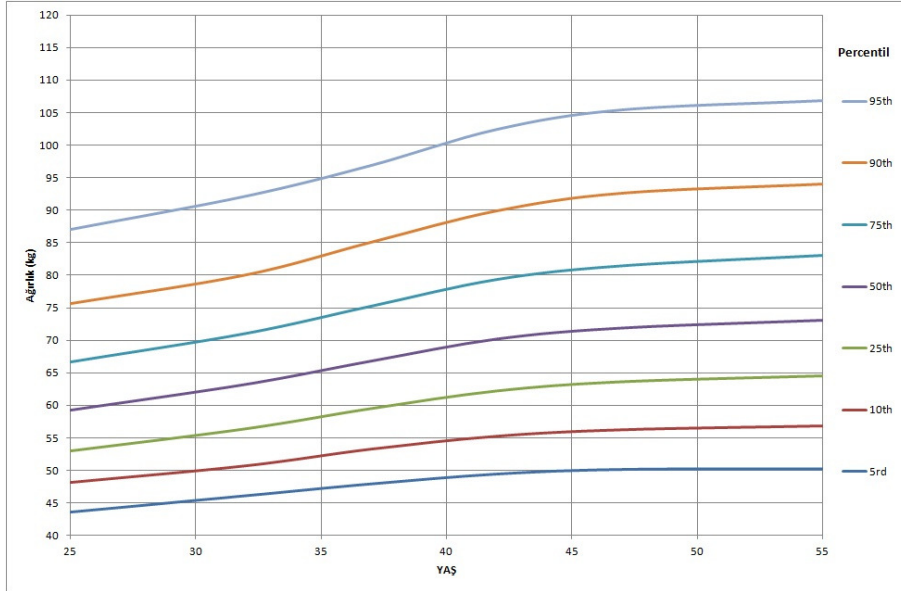
Büst yüksekliği değerleri incelendiğinde erkek bireyler için yaşa bağlı değer değişimi keskin ve hızlı bir şekilde düşüş yönünde iken (Şekil 5), kadınlarda bu eğilim daha doğrusal bir düşüş olarak gözlemlenmektedir (Şekil 6).

Alt taraf yüksekliği, alt bacak yüksekliği ve diz yüksekliği değerlerinin hem erkeklerde hem de kadınlarda yaş artışı ile birlikte, küçük de olsa bir düşüş eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Şekil 7, Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10, Şekil 11 ve Şekil 12).

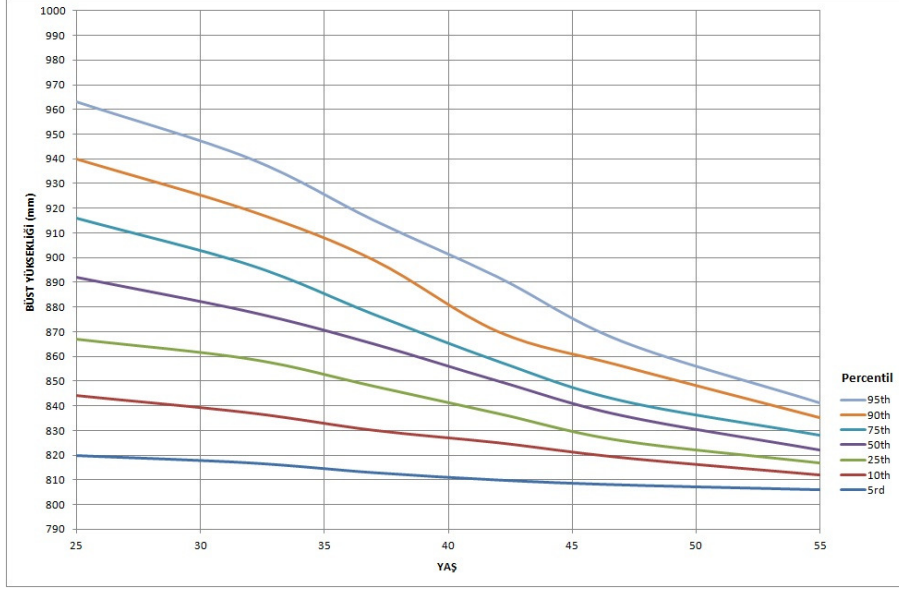
Kalça genişliği değerlerine bakıldığında; erkeklerde yaş arttıkça genişlik değerinin arttığı, kadınlarda da artışın gözlemlendiği fakat erkeklere göre artış eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 13, Şekil 14).

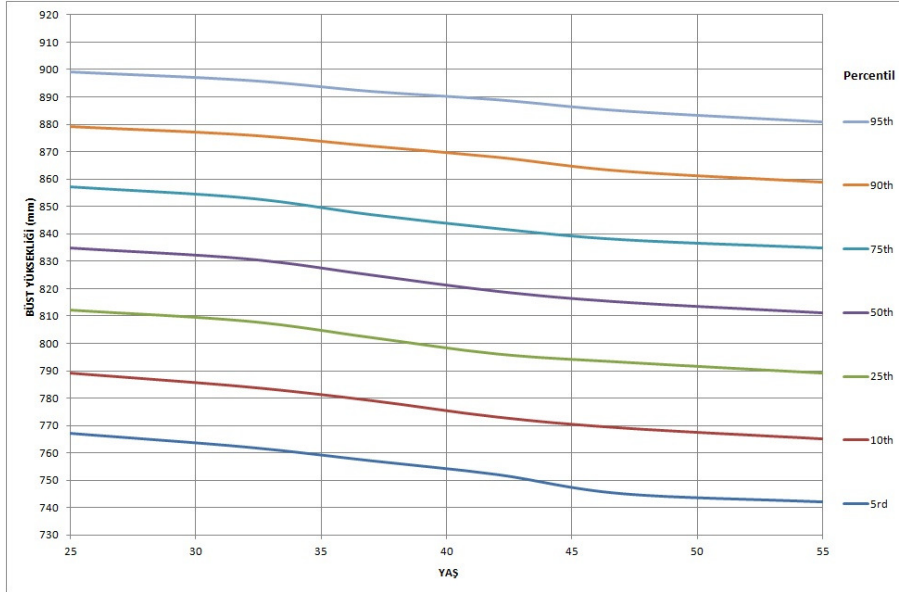
Şekil 3. Erkek Bireylerin Vücut Ağırlığı Yüzdeler Eğrileri

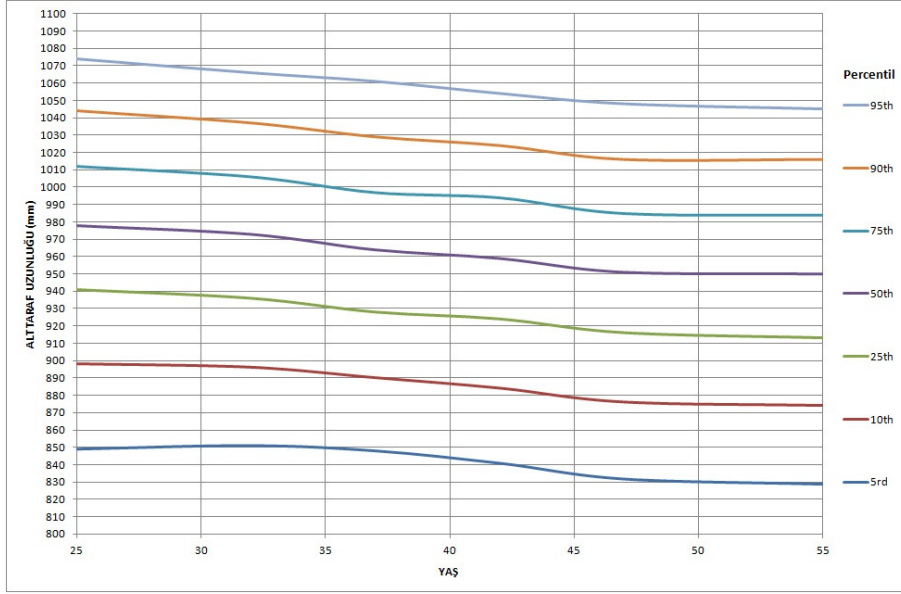
Şekil 4. Kadın Bireylerin Vücut Ağırlığı Yüzdeler Eğrileri

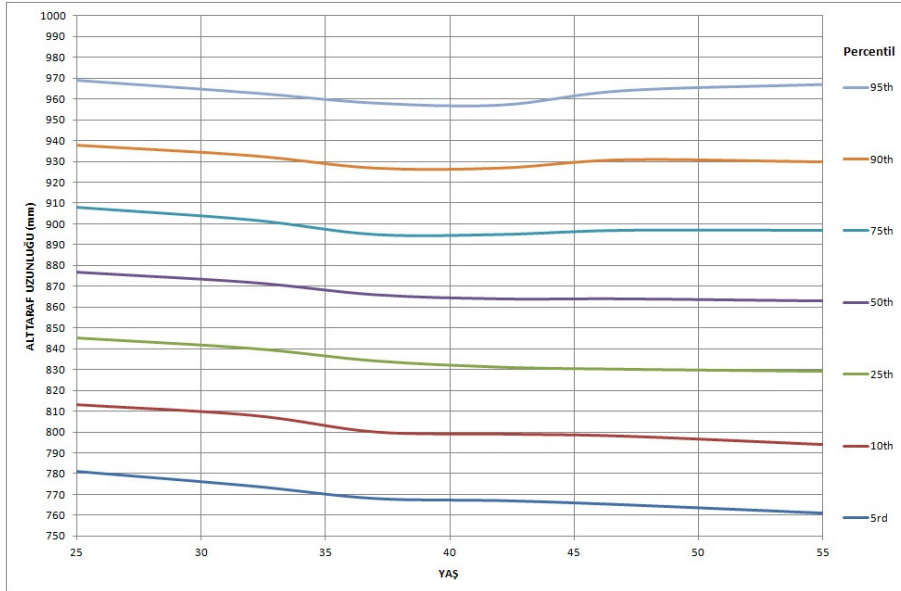
Şekil 5. Erkek Bireylerin Büst Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

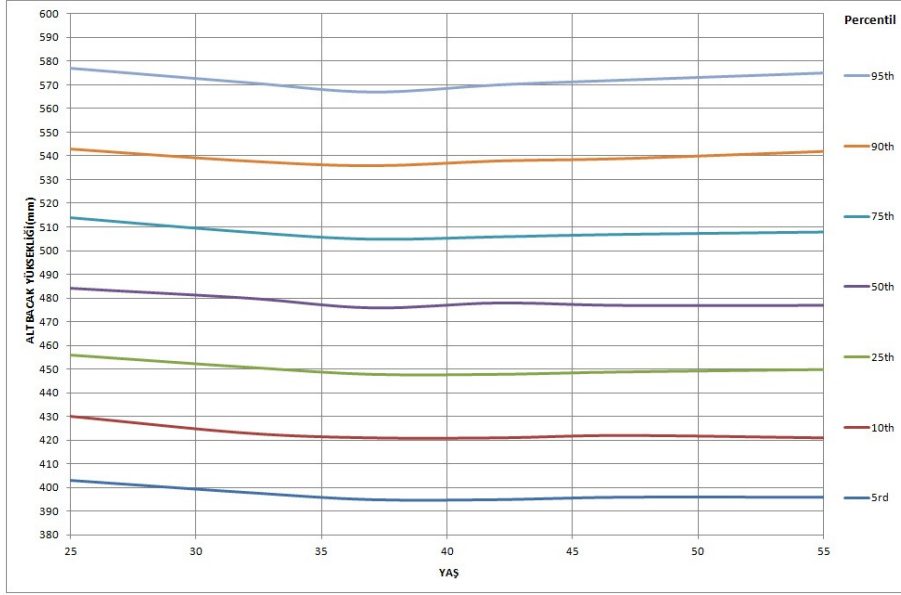
Şekil 6. Kadın Bireylerin Büst Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

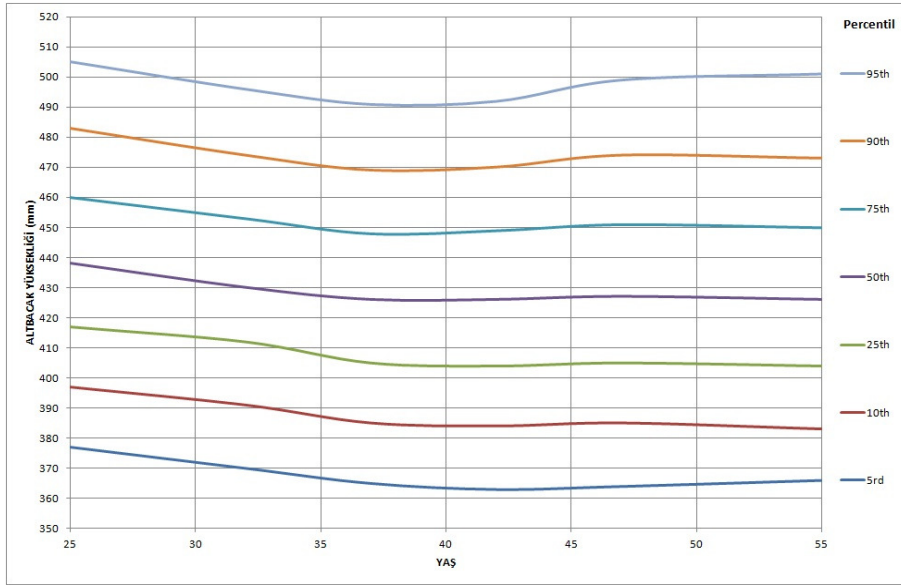
Şekil 7. Erkek Bireylerin Alttaraf Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

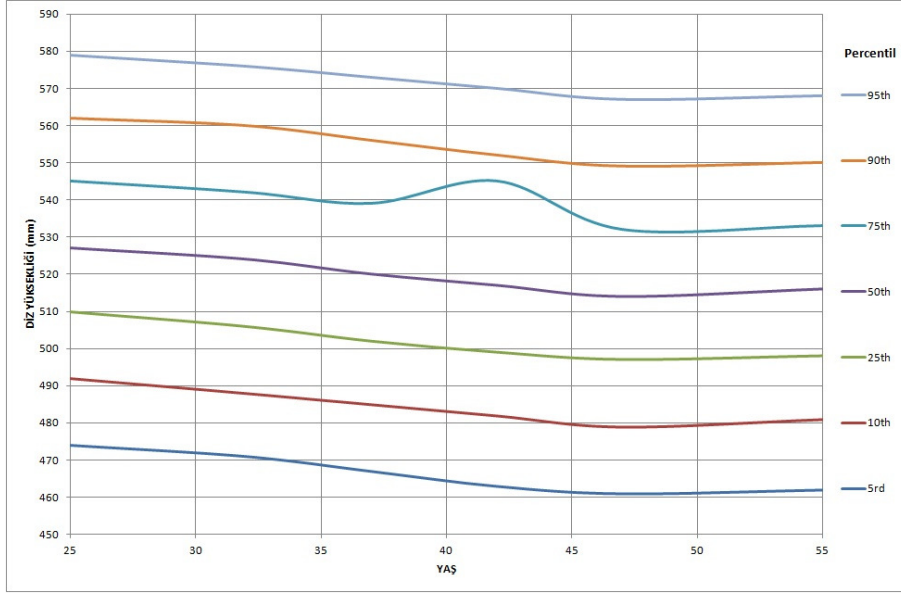
Şekil 8. Kadın Bireylerin Alttaraf Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

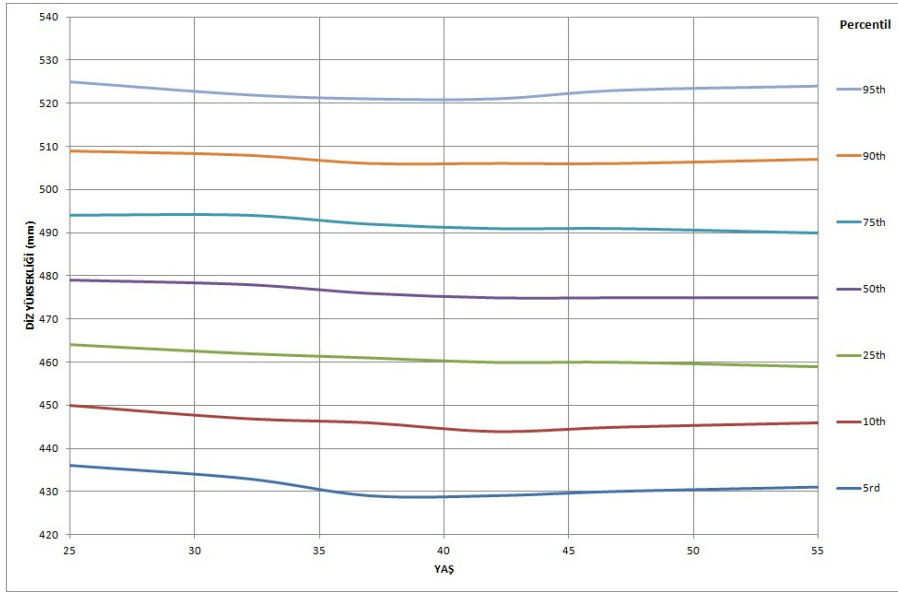
Şekil 9. Erkek Bireylerin Altbacak Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

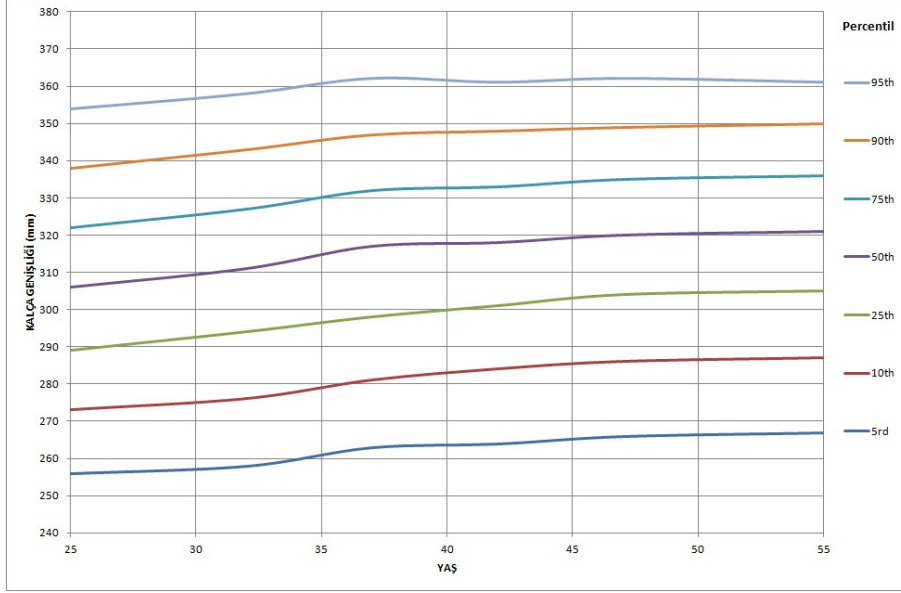
Şekil 10. Kadın Bireylerin Altbacak Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

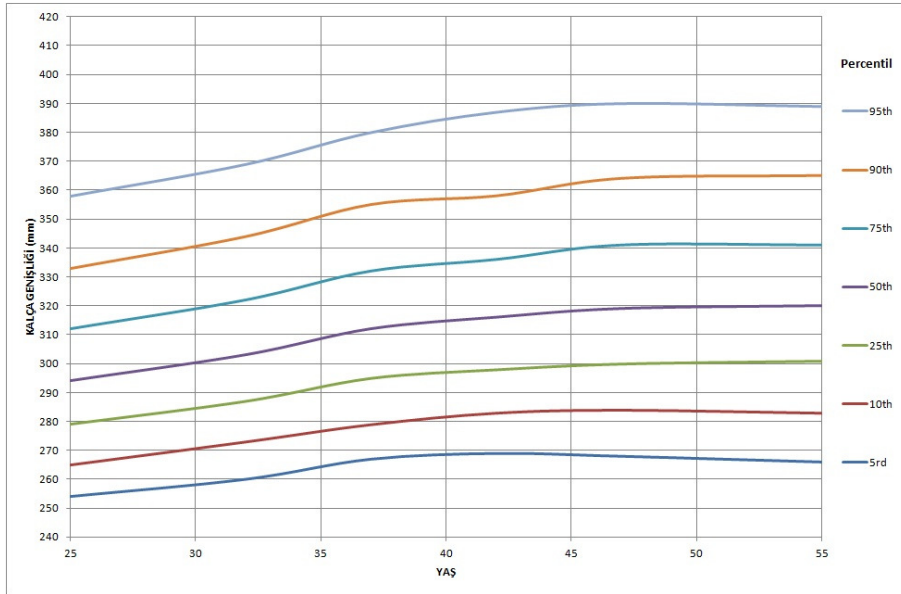
Şekil 11. Erkek Bireylerin Diz Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

Şekil 12. Kadın Bireylerin Diz Yüksekliği Yüzdeler Eğrileri

Şekil 13. Erkek Bireylerin Kalça Genişliği Yüzdelik Eğrileri

Şekil 14. Kadın Bireylerin Kalça Genişliği Yüzdelik Eğrileri

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, masabaşında oturarak çalışanların antropometrik değerlerinde yaş ile birlikte meydana gelen değişimi net bir şekilde ortaya koymak maksadıyla gerçekleştirilmiştir.

Boy ve oturma yüksekliğinin kadın ve erkeklerde yaş ile birlikte azaldığı bilinmektedir (Gültekin ve Akın, 2005). İnsan hayat döngüsü boyunca vücut oranları ve kompozisyonlarının aynı kalmadığı bilinmektedir (Gültekin ve Akın, 2001). Bu araştırma ile de yaş ile birlikte insan vücudundaki çeşitli antropometrik ölçü değerlerinde sürekli bir değişimin var olduğu gözlemlenmiştir.

Boy uzunluğu değerleri incelendiğinde yaş ile birlikte 25 yaşından 55 yaşına doğru sürekli bir düşüş eğilimi gözlenmiştir. Bu eğri tersten okunduğunda yaş azaldıkça boy uzunluğu değerleri artmaktadır ve yeni neslin boy uzunluğunda bir artış görülmektedir de diyebiliriz. Bu sonucu, yaşlılıkla oluşan vücut değerlerindeki azalma eğilimine bağlayabileceğimiz gibi genç yaştaki bireylerin daha büyük çıkan değerlerini, seküler değişime, sosyoekonomik düzeydeki değişime de bağlı beslenme alışkanlıklarındaki farklılığa ve sürekli oturma ile zaman içinde vücut organlarında oluşan baskı ve strese bağlayabiliriz.

Sürekli oturarak çalışan bireylerden elde edilen en çarpıcı sonuçlar; kilo ve kalça genişliği değerlerinin yaş ile zamana bağlı olarak sürekli arttığı hatta bu artışın kadın bireylerde çok daha belirgin olduğudur. Oturarak çalışanların el ve kol kasları dışında diğer vücut bölümlerinde hareketsizlik diğer çalışanlara göre en üst seviyededir. Vücut ağırlığındaki ve kalça genişliğindeki artışı hareketsizliğe bağlamak yanlış olmayacaktır.

Croney (1981)'e göre; omurlar arasındaki disklerin kireçlenmesi veya bozulması sonucu büst yüksekliği ve boy uzunluğunda da bir kısalma görülmektedir. Shephard (1991)'a göre ise; dünyada farklı bölgelerde yapılan araştırmalarda boyda azalmanın olduğu desteklenmiştir. Omurgadaki baskıdan dolayı ileri yaşlarda bu azalma oturma yüksekliğinde açık bir şekilde görülebilmektedir (Gültekin ve Akın, 2005).

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer değişken ise, büst yüksekliği değeridir. Bir çok araştırma göstermektedir ki yaş artışı ile birlikte büst yüksekliğinde bir düşüş söz konusudur. Boy ve büst yüksekliği değerleri beraber incelendiğinde boy değerindeki azalma eğilimine karşın büst yüksekliğindeki azalma çok daha fazla ve keskin bir düşüş göstermektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, boyda meydana gelen azalmanın çok büyük bir yüzdesi büst yüksekliğinde oluşmaktadır. Boy değerindeki düşüşe göre büst yüksekliğindeki düşüşün çok daha fazla olması, alt bacak yüksekliği, alt taraf yüksekliği, diz yüksekliği gibi değerlerdeki düşüşünde büst yüksekliğine değil, boy yüksekliğine paralel bir düşüş eğilimi göstermesi ile, sürekli oturmaya bağlı olarak özellikle omurlarda meydana gelen baskının zamanla birlikte büst yüksekliğini düşürdüğü sonucuna varmak mümkündür.

Kaynakça

- 1- Altıparmakogulları, Y. (2009) “Oturma Ögesi Tasarımında Basınç Diyagramı Modelinin Kullanılmasıyla Oturma Profilinin Tasarım Kriterlerinin Ortaya Konması” Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- 2- Balcı, N., ve ark. (2009) Kayseri’de 6-18 Yaş Grubu Çocuklarda Antropometrik Ölçümlerden Türetilen Referans Değerler, Türk Aile Hek. Derg., Editöre Mektup, 13(1): 49-58 s.
- 3- Croney, J. (1981) Anthropometry for Designers, Van Nostrand Reinhold Company.
- 4- Gültekin, T., Akın, G. (2005) Yaşlanmayla Birlikte Boy Uzunluğu ve Oturma (Büst) Yüksekliğinde Meydana Gelen Değişimler, Turkish Journal of Geriatrics, 8(3): 123-128 s.
- 5- Gültekin, T., Akın, G. (2001) Yaşlılarda Vücut Bileşimi, I. Ulusal Yaşlılık Kongresi, Ankara.
- 6- Martin, R., Saller, K. (1957) Lehrbuch der Anthropologie, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart.
- 7- Niewenweg, R., Smit M.,L., Walenkamp M., J., E., Wit, J., M. (2003) Adult Height Corrected for Shrinking and Secular Trend, Annals of Human Biology, 30:5, 563-569.
- 8- Osborne, D.J. (1995) “Ergonomics at Work. Human Factors in Design and Development”. England.
- 9- Parot, S. (1961) Recherches sur la biometrie du vieillissement humain, Bull. Et Mem. Soc. D’Anthrop, 2:299.
- 10- Shephard, J., R. (1991) Body Composition in Biological Anthropology, Cambridge University Press.
- 11- Tanner, J., M., Hiernaux, J., Jarman, S. (1969) Growth and Physique Studies, Human Biology: A guide to Field Methods, IBP Handbook, Blackwell Sci. Publ., Oxford, 1-76.

- 12- Weiner J., S., Lourie, J., A. (1969) Human Biology: A Guide to Field Methods, IBP Handbook, Blackwell Sci. Publ., Oxford.

Ergonomik Ofis Koltuğu Tasarımında Tüketici Davranışları*

Ertan Yesari Hastürk , Timur Gültekin*****

Özet

Bu çalışma ile tüketicilerin ofis koltuklarından beklentileri, kullandıkları koltuklarla ilgili sorunları ve satın alma davranışları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, 18 – 65 yaş arası 256'sı erkek, 158'i kadın toplam 414 yetişkin birey ile yüz yüze anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket yapılan kişiler hâlihazırda ofis koltuğu alma niyetinde olan ya da yeni satın almış tüketiciler arasından rastgele seçilmiştir. Anket soruları ile katılımcıların demografik yapıları belirlenmiştir. Çoğunluğu orta gelir düzeyine sahip katılımcıların büyük kısmı 25 - 40 yaş aralığındadır. Mobilya satın alımında en çok fiyata dikkat eden tüketicilerin ergonomi, fonksiyonellik gibi kavramlara fazla önem vermedikleri görülmüştür. Bununla birlikte çoğunlukla da ergonomik

* Bu makale Doktora öğrencisi Ertan Yesari Hastürk'ün doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca Bu çalışma Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafında 12B5358001 Kodlu ve Konusu "Antropometrik veriler ışığında, Ülkemiz insanına yönelik oturma mobilyalarında ergonomik koşulların belirlenmesi"olan projeyle de desteklenmiştir.

** Öğr. Gör. Hacettepe Üniversitesi, Hacettepe Meslek Yüksekokulu, ertanh@hacettepe.edu.tr

*** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, DTCF, Fizik Antropoloji Bölümü, tgultekin@ankara.edu.tr

olmayan koşullardan kaynaklanan sorunları dile getirmişlerdir. Yapılan çalışmada mevcut tasarımların uygun ergonomik koşulları sağlamadığı ve tüketicilerin de bu durumu göz ardı ettiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergonomi, Ofis koltuğu, Tüketicici davranışları

The Consumers' Behaviours in An Ergonomic Office Chair Design

Abstract

This investigation is basically concern about to determine the consumer's expectations from office furniture, problems about chairs and their buying behaviours. For this purpose, the questionnaire is realized by face to face with 414 adult persons who the 256 males and 158 females and their ages change from 18 to 65. The persons have been chosen among from who have buying intents of new furniture or have already bought and also the demographic structures of consumers have been determined. The most of consumers have average incomes and they are between 25 and 40 ages. They generally don't care about ergonomics or functionality, but prices. Despite of the fact that, the most of consumers complain about the problems which come from ergonomic design faults. Results of this investigation show that the office furniture designs don't meet the ergonomic requirements in market now and these facts are ignored by consumer.

Keywords: Ergonomics, Office chair, Consumers' behaviours

Giriş

Günümüzde ofis mobilyası tasarımı önceden belirlenmiş ve standart haline getirilmiş ölçüler üzerinden yapılmaktadır. Bu ölçülerin nasıl belirlendiği, kim için uygun olduğu ve ergonomik olarak yeterliliği bilimsel açıdan bakıldığında soru işaretleri ile doludur. Ofis mobilyalarının tasarımında

kullanılan ölçülerin yanı sıra kullanılan malzeme, malzemenin yapısı, ergonomik koşullara uygunluğu ile var olan bir sorunu giderip gidermediği ya da yeni sorunlara yol açıp açmadığı noktasında da birçok yanlış uygulamaya rastlanmaktadır.

Ergonomik tasarımlar, insanların biyolojik sınırları göz önünde tutularak gerçekleştirilir ve bu sınırlar dâhilinde tasarlanan ürünler insan sağlığı açısından uygun koşulları taşımaktadır. Böylelikle kullanılan üründen en iyi verim alınmakta ve insanların verimliliği de artmaktadır (Sabancı, 1999; Erkan, 1995; Sanders ve McCormick, 1987). Ergonomi, bir yandan verimliliği arttırırken, diğer yandan da insanın daha rahat, dinç, güvenli ve meslek hastalıklarına maruz kalmadan çalışmasını sağlamak gibi önemli işlevlere sahip, ana amacı ekonomik kalkınma platformunda insan faktörünü ön plana çıkartan bir disiplindir (Akbaba, 1994).

Bilindiği üzere biyolojik bir varlık olarak insanın bir antropometrik boyutları vardır. Yapılan her türlü araç, gereç ve donanım kullanıcının antropometrik ölçü değerlerine uygun olmalıdır (Akın, 2001). Weiss (2000)'e göre; "tasarımcılar son zamanlarda mobilya tasarımında ulusal standartları kullanmaya başlamıştır" fakat burada sözü edilen ulusal standartlar, ülkemizde, kendi insanımızın antropometrik değerlerini henüz yansıtmamaktadır. Standart olarak bilinen değerler incelendiğinde; değerlendirilen ve standart değerleri oluşturan antropometrik ölçüm değerlerinin, farklı ülke insanların antropometrik verilerinden oluştuğu görülmektedir. Bilinmektedir ki; her toplum için bu değerler farklıdır.

Mobilyanın tasarımında kullanılan ölçü değerlerinin standartlara uymadan sadece tasarımcının inisiyatifine bırakıldığı ve herhangi bir bilimsel çalışmaya dayanmadığı durumlarda ise çok daha büyük sorunlarla

karşılaşılmaktadır. Sağlıkla ilgili sorunlar yanlış ölçülendirilmiş mobilyaların verdiği zararların başında gelmektedir.

Mobilya tasarımında kullanılan malzemenin özellikleri tasarımı etkilemektedir. Bu etkinin olumsuz olmaması ve ergonomik koşulları sağlaması için ölçülendirmeden sonra en çok malzeme konusuna dikkat edilmelidir. Tasarımın kendisi de en az ölçü değeri ve malzeme kadar ergonomik koşullar üzerinde etkili bir başka noktadır. Doğru malzeme ve doğru antropometrik verilere dayanan ölçüler, yanlış tasarımlarla birer sorun kaynağı mobilyalara dönüşebilir.

Sonuç ürünün ortaya çıkmasından önce ölçüm değerleri, malzeme ve tasarımcı gibi etkenlerin dışında, ürünü kullanacak olan tüketicinin de mobilyadan beklentileri, mevcut mobilyasında yaşadığı sorunlar, mobilyayı nasıl, nerede ve hangi koşullar altında kullandığının tespiti gerekmektedir. Ayrıca tüketicilerin demografik profilleri de incelenmeli ve ergonomik mobilya tasarım sürecinde tüketici özellikleri belirleyici etken olarak tasarım sürecine dâhil edilmelidir.

Amaç: Bu araştırmanın amacı, iyi bir ergonomik ofis koltuğu üretebilmek için tüketici davranışlarını ortaya koymaktır.

Materyal

Araştırma 18 – 65 yaş arası 414 yetişkin birey üzerinde yapılmıştır. Katılanların 256'sı erkek 158'i kadın bireylerden oluşmaktadır. Anket yapılan kişiler hâlihazırda ofis koltuğu alma niyetinde olan ya da yeni satın almış tüketiciler arasından seçilmiştir. Anketler rastgele seçilmiş üç ayrı mobilya satış noktasına gelen müşteriler ile gerçekleştirilmiştir.

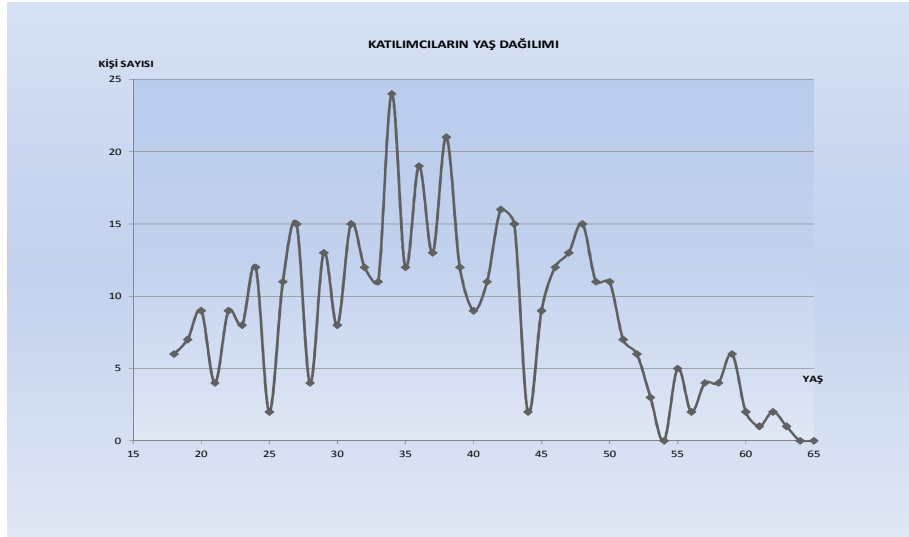
Yöntem

Anketler yüz yüze, karşılıklı soru – cevap uygulaması şeklinde uygulanmıştır. Kurtuluş (1998)'e göre; Yüz yüze anket yöntemi, bilgiyi toplayacak kişi, cevap alınacak kişilerle yüz yüze ilişki kurması sonucunda gerekli bilgiyi önceden belirlenmiş ve belirlenmemiş dolaylı ve dolaysız sorularla elde etmeye çalışılmasıdır. Anket iki ayrı bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde tüketicilerin demografik özelliklerini ortaya koyacak sorular sorulmuş, ikinci bölümde ise bir yandan tüketicilerin sorunları, istekleri, beklentileri belirlenirken bir yandan da alacakları ürünü, kullanacakları süre ve mekan hakkında da bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

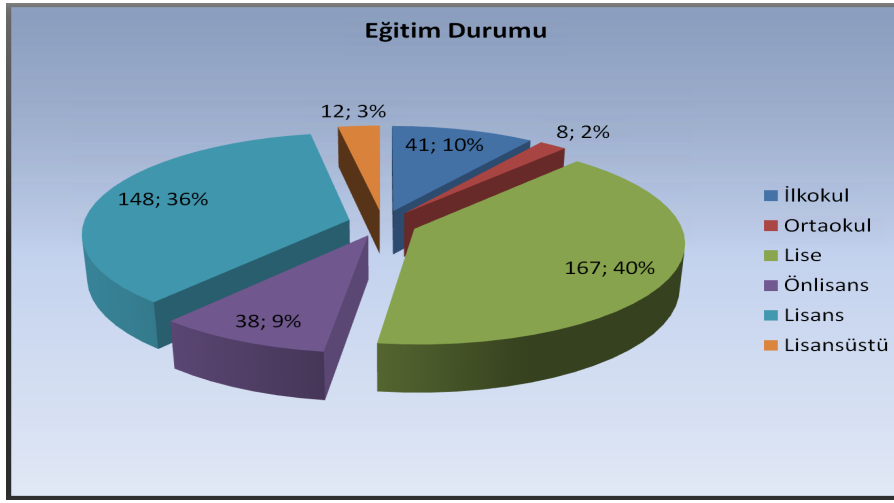
Anket 18- 65 yaş arası yetişkin bireylerle yapılmış, anket yapılan tüketicilerin çoğunluğunun 30 -45 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmüştür (şekil 1).

Şekil 1. Ankete katılan tüketicilere ait yaş dağılımı

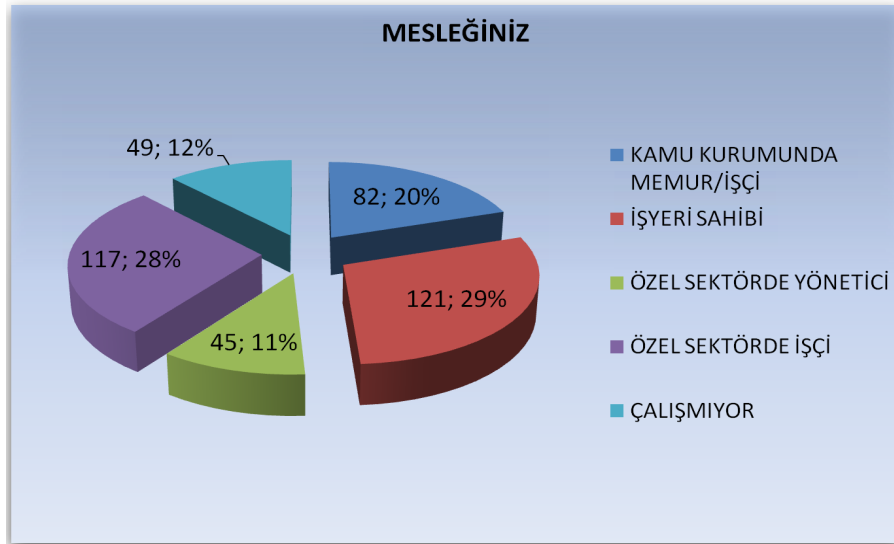

Tüketicilerin demografik yapıları hakkında bilgi edinilebilecek diğer bir veri ise eğitim durumlarının tespitidir. Ofis mobilyası satın almak isteyen ya da henüz almış bireylerin %40'ını lise mezunları oluştururken %48'ini ise üniversite mezunları oluşturmaktadır (Şekil 2). Ayrıca ankete katılanların %20'si kamu kurumlarında, %68'i ise özel sektörde çalışmaktadır (şekil 3).

Şekil 2. Katılımcıların eğitim düzeylerine göre dağılımı

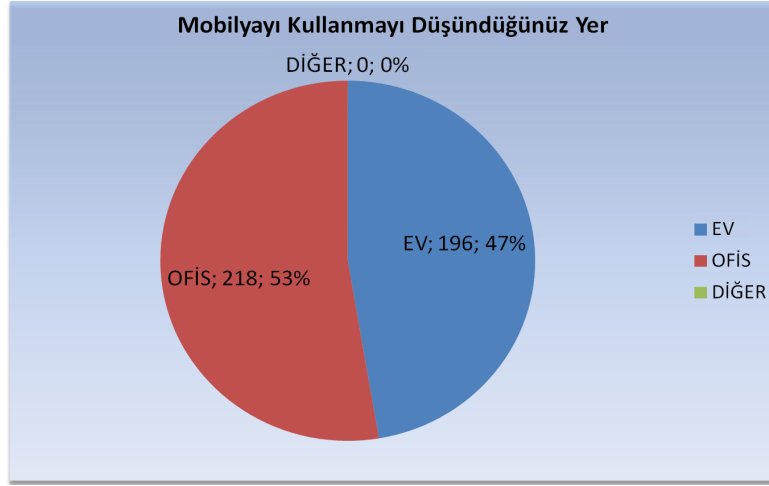

Şekil 3. Ankete katılanların mesleklerine göre dağılımı

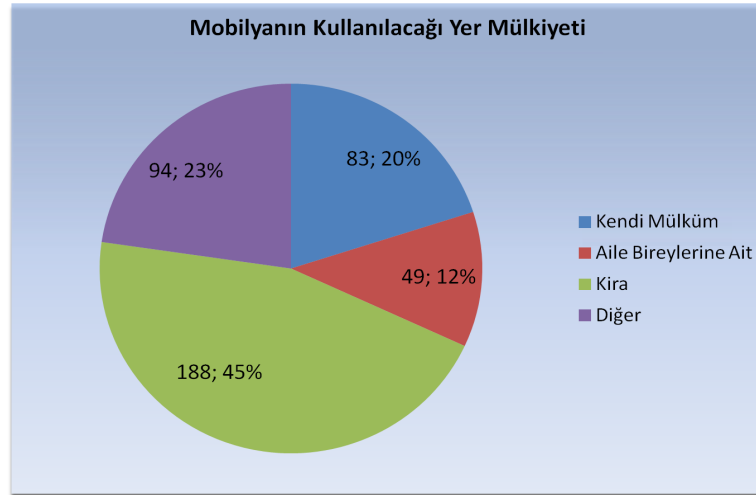
Tüketicilerin %53'ü ofis koltuğunu iş yerlerinde kullanacağını belirtirken %47'si evlerinde kullanacağını belirtmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. "Alacağınız ofis mobilyasını nerede kullanacaksınız?" sorusuna verilen cevapların dağılımı

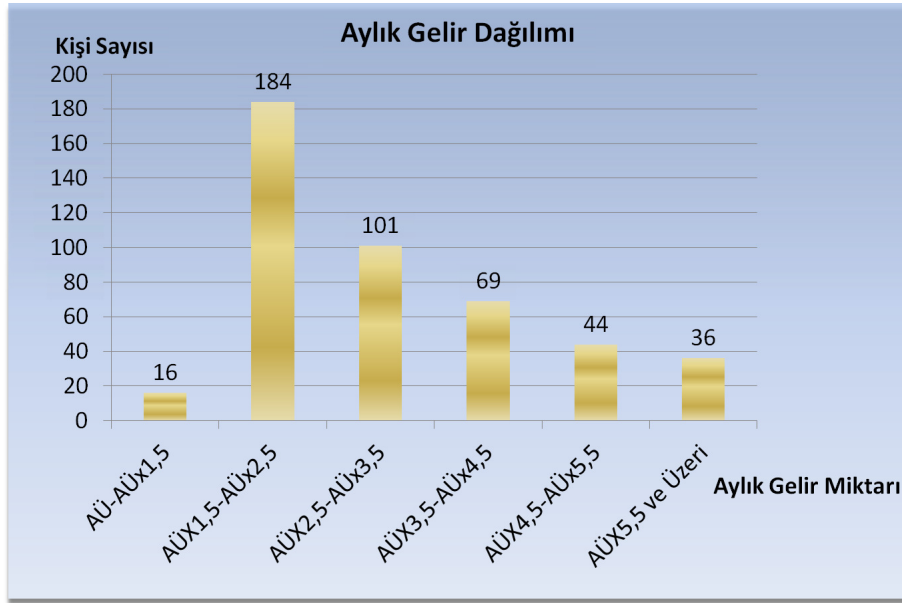
Ofis koltuğunun kullanılacağı mekânın mülkiyeti ile ilgili sorulan soruya verilen cevapta; mülkiyetin kendine ait olduğunu belirtenlerin yüzdesi %45 olarak belirlenmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Ofis mobilyasının kullanılacağı mekanın mülkiyeti

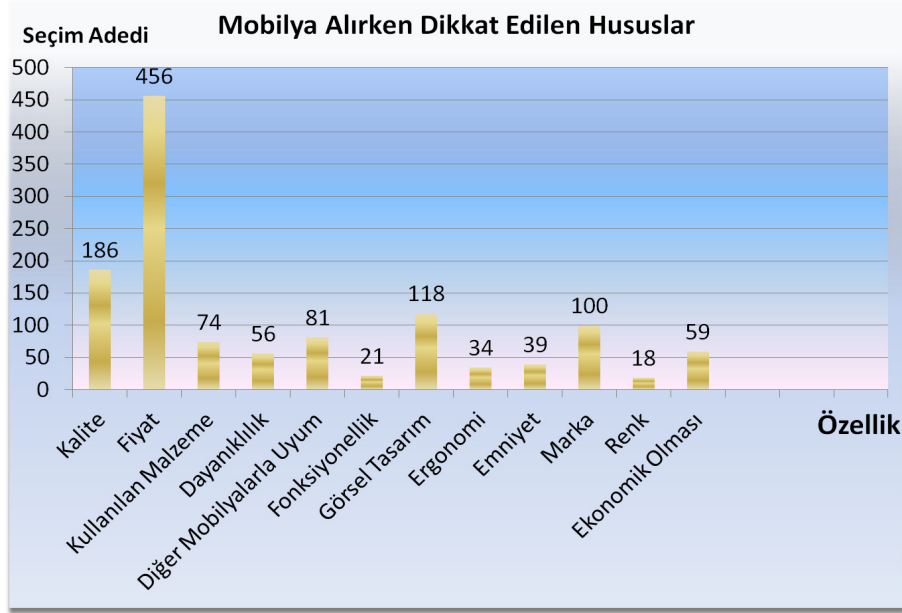

Katılımcıların gelir seviyeleri hakkında bilgi verecek olan aylık gelir düzeylerinin belirlenmesine ilişkin soru düzenlenirken, anket yapıldığı andaki gelir miktarını rakamsal olarak belirlemek yerine asgari ücretle ilişkilendirerek belirleme yoluna gidilmiştir. Burada amaç bilgilerin okunduğu andaki güncel ekonomik koşullara göre eski veri olarak kalmaması, enflasyon gibi değişkenlerin ve zamanın ücretler üzerindeki değiştirme etkisinin bilginin okunduğu anda yanıltıcı etkisinin minimuma indirilmesidir. Aylık gelir dağılımına ilişkin soruya verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların gelir düzeyinin, askeri ücretin 1,5 katı ile 2,5 katı arasında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Aylık gelir dağılımının asgari ücret cinsinden sayısal dağılımı

Şekil 7. Tüketicilerin mobilya alımında dikkat ettikleri özellikler

Şekil 7’de görüldüğü gibi tüketiciler mobilya satın alırken ilk olarak fiyata dikkat etmekte kalite ise onu takip etmektedir. İnal (2006) yaptığı araştırmada bu konuya dikkat çekmiştir; “değişik sosyal sınıflardaki alıcıların sayısı, bireyin harcama gücü, tüketicilerin mobilya almaya veya mevcudu değiştirmeye istekleri ile diğer mevcut malların rekabet durumu mobilya talebini doğrudan etkilemektedir.”

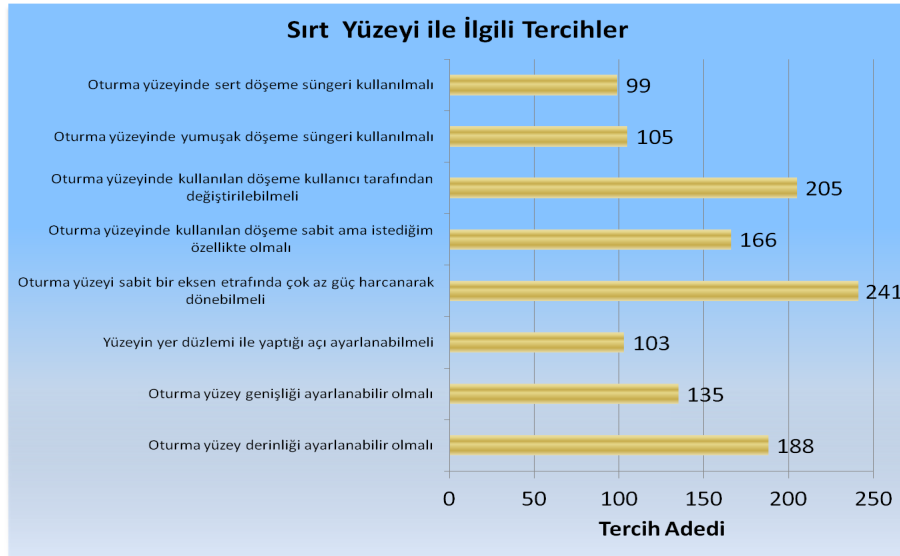
Mobilyanın görsel tasarımı ve markası da tüketicilerin alım kararı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Fonksiyonellik ve ergonomi gibi kavramalar ise en az tercih edilen özellikler arasında yer almıştır.

Ofis koltuğu alımında koltuğun sırt yüzeyi (şekil 8), kolçakları (şekil 9), ve koltuk başlığı (şekil 10) konusunda gerek tercih edilen malzeme, gerekse işlev hakkında da veriler elde edilmiştir.

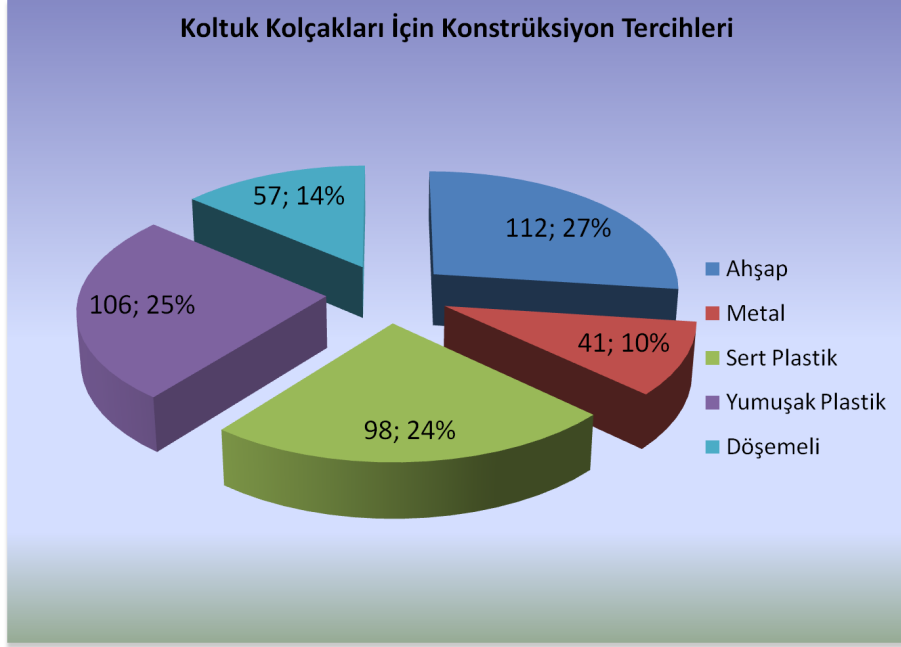
Hâlihazırda bir ofis koltuğu kullanan tüketicilere koltuklarından memnuniyetleri sorulmuş (Şekil 11), bu koltuklar üzerinde günde ortalama ne kadar zaman geçirdikleri sorulmuş ve bu süreler belirli aralıklara bölünerek gruplandırılmıştır (Şekil 12). Kullanıcılara sorulan bir başka soru ile koltuklarında özellikle sırt ve oturma bölgelerinde ekstra minder kullanıp kullanmadıkları ve kullanma amaçları belirlenmeye çalışılmıştır (Şekil 13, Şekil 14).

Tüketicilere sadece ofis koltuğu için değil satın aldıkları mobilyalarda karşılaştıkları en büyük sorunların ne olduğunun tespiti içinde bir soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar sayısal dağılım şeklinde gösterilmiştir (Şekil 15). Cevaplara göre en büyük sorun hareketli mobilyaların hareket mekanizmalarında meydana gelen arızalardan kaynaklanmaktadır.

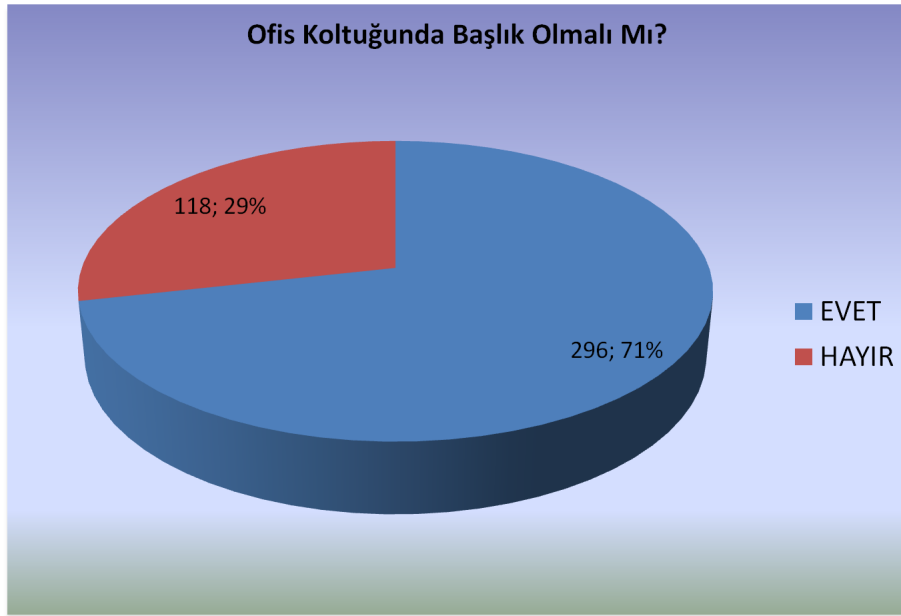
Şekil 8. Ofis koltuklarının sırt yüzeylerinde istenen özellikler

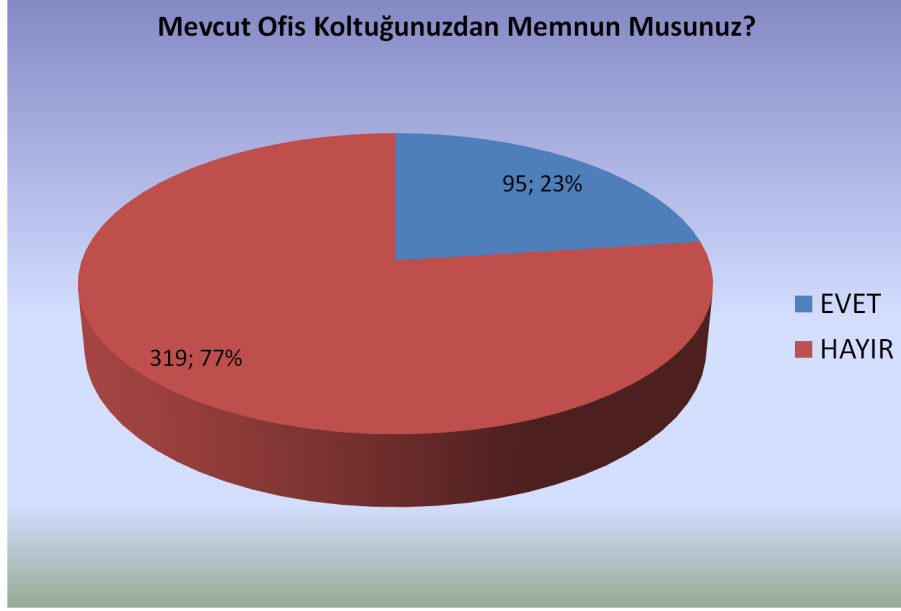
Şekil 9. Ofis koltuklarının kolçaklarına ait konstrüksiyon tercihleri

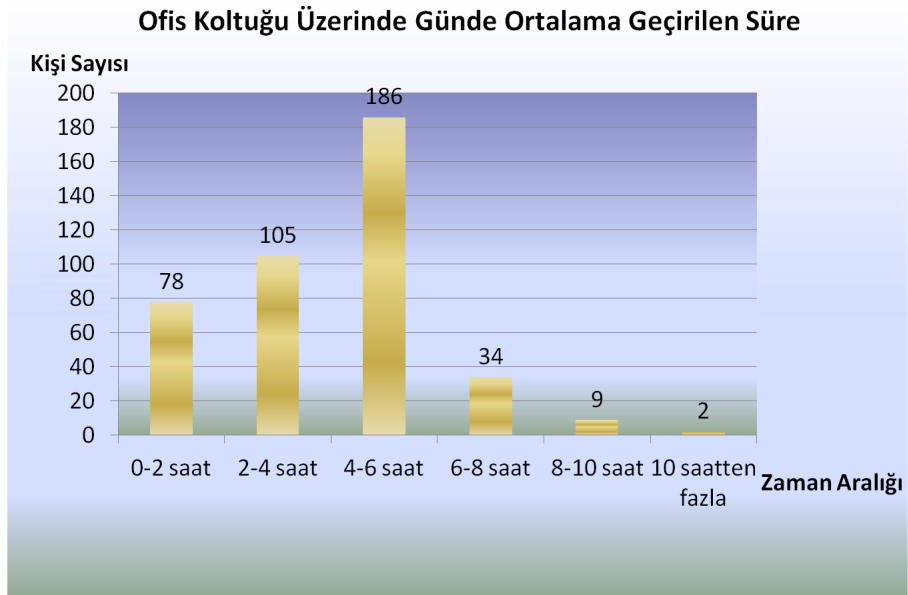
Şekil 10. Ofis koltuklarında başlık tercihi

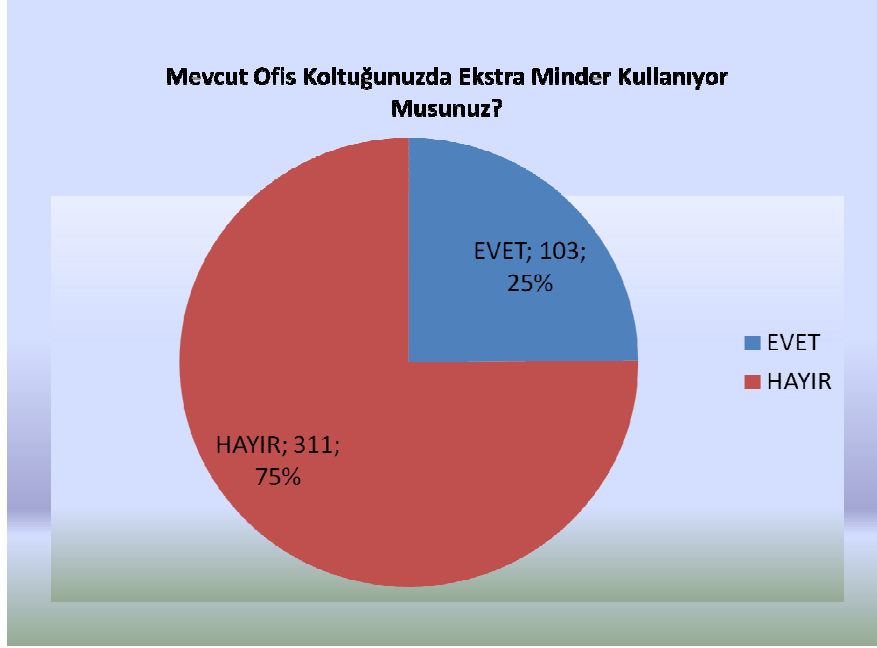
Şekil 11. Hâlihazırda kullanılan ofis koltuğundan memnuniyet durumu

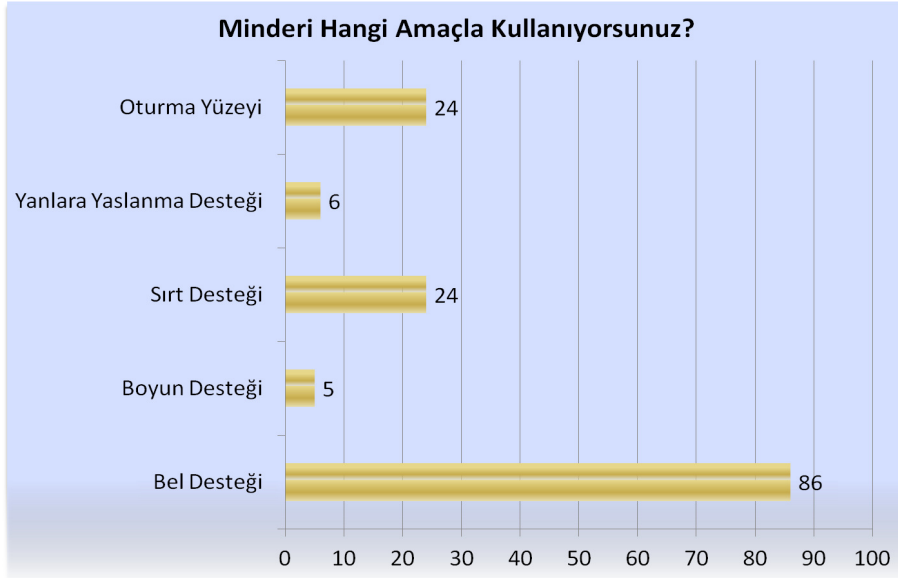
Şekil 12. Ofis koltuğu üzerinde geçirilen süreye ilişkin dağılım

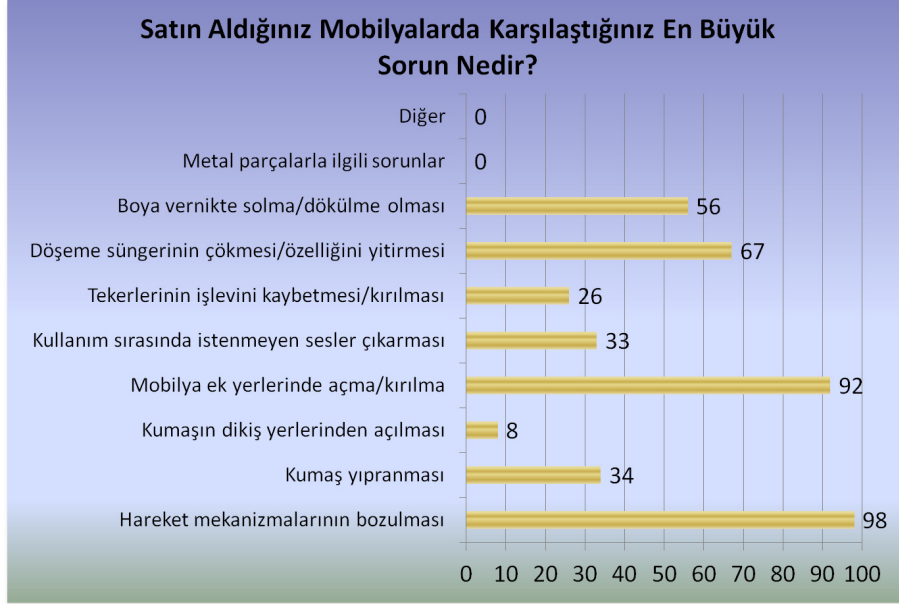
Şekil 13. Ofis koltuklarında minder kullanımına ilişkin dağılım

Şekil 14. Minder kullanım amacına ilişkin sayısal dağılım

Şekil 15. Mobilyaların kullanımında karşılaşılan sorunlar

Tartışma ve Sonuç

Antropometrik verilerin, ekipman ve araç tasarımlarındaki kullanıcının sağlığı ve verimliliği açısından büyük rolü ve bu verilerin ilgili kitleyi temsil etmesi büyük önem taşımaktadır (Helander 1995, Uzel ve Gür 1999). Antropometrik ölçüler dikkate alınmadan yapılan tasarımlar evde ve çalışma ortamlarında kazalara, ciddi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açabilir. Hatta iş yerlerinde verimin azalmasına bile neden olabilir. Antropometrik ölçümlerin yanı sıra mobilyaların renk, kullanılan materyal ve benzeri açılardan da kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması gerekir. Tüketicilerin mobilya alımında veya kullanımındaki davranışlarını önceden bilirse, üreticilere geliştirilecek yeni modellerde nelere dikkat edilmesi hususunda yardımcı olunabilir. Ülkemizde bu konuyla ilgili çalışmaların yapılmamış olması büyük bir eksikliklerdir.

Ofis mobilyası alma niyetinde olan ya da henüz satın almış tüketicilerin demografik yapılarına bakıldığında yarısına yakını üniversite mezunu iken diğer kısmının da büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu görülmektedir. Aylık gelir düzeylerine bakıldığında çoğunlunun orta gelir seviyesinde yoğunlaştığı ve %70'e yakınının özel sektörde çalıştığı tespit edilmiştir.

Anket sorularından “mobilya satın alımında dikkat ettiğiniz özellikler nedir? Şeklinde sorulan soruya karşılık alınan cevaplar dikkat çekicidir. Tüketicilerin ürün fiyatlarını en çok dikkat ettikleri özellik olarak dikkat çekmektedir. Burada dikkat çeken diğer bir konu ise ergonomik özelliklerin tercih edilmemesidir. Bu sonuca ilişkin iki öngörü vardır; birincisi, ergonomi kavramına ilişkin tüketicinin bilgi eksikliği ki kavram konusunda bilgi isteyen tüketicilere anketör tarafından gerekli bilgilendirme yapılmıştır. İkinci konu ise gerçekten ergonomi kavramının göz ardı edildiğidir. İkinci durumun var olduğu sonucuna ulaşmak diğer sorular incelendiğinde de mümkün olmaktadır. Bu durumu, tüketicilerin hem ergonomik uygunsuzluklardan şikâyet etmeleri hem de bu duruma karşın fiyatı, alım kriteri olarak en öne koyup, karşılaştıkları uygunsuz durumları da mesela, minder gibi yardımcı elemanları yoğunlukla kullanarak gidermeye çalışmalarını incelediğimizde rahatlıkla gözlemlemek mümkündür.

Mobilyalarda karşılaşılan sorunlara yönelik sorularda tüketiciler mobilyaların hareket mekanizmaları ile mobilya birleşim yerlerinde oluşan hasarları işaret etmiştir. Bu sorunların en önemli iki kaynağı; mobilya ve mekanizmalarda kullanılan malzemeler ile tasarım ve üretimde yapılan hatalardır. İnsan sırtının bükülme durumunun otururken, ayaktakine oranla dik ya da öne eğilmişken daha fazla arttığı bilinmektedir (Percy 1993). Aynı şekilde bu çalışmada ofis koltuklarının sırt yüzeylerinde istenen özelliklere ilişkin sorulara verilen yanıtlarda (Şekil 8) beraber ele alındığında

bu konunun önemi daha da iyi anlaşılmaktadır. Ergonomik tasarımlarda oturma yerinin omurganın maruz kalacağı bükülme ve yüklenmelere karşı destekleyici (etkileri yumuşatıcı) olması gerekir.

Üretim maliyetlerini düşürme isteği veya malzeme özelliklerinin tam olarak bilinmemesi malzeme kullanımına bağlı sorunların doğmasına neden olmaktadır. Oysa bu durum tüketicilerin gözünde kaçmamaktadır. Çalışmamızda tüketicilerin mobilya alımında dikkat ettikleri özelliklere (Şekil 7) baktığımızda malzemenin kalite ve kullanılan malzemeler açısından da dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Tasarımla ilgili sorun ise ergonomik olmayan kullanım koşullarını beraberinde getirmektedir. Antropometrik ölçülere bağlı kalmadan yapılan tasarımlar nedeniyle kullanıcılar mobilyalara ek kuvvet uygulamakta ve mobilya birleşim yerlerinde hasarların oluşmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak tüketici davranışlarını bilmeden yapılan tasarımların başarıya ulaşma şansının olamayacağını bilmek gerekir. Başarılı bir ürün tüketici tutum ve davranışlarını önceden bilmekle mümkündür. Bu araştırma ergonomik bir ofis koltuğu üretiminde tüketici davranışlarını ortaya koyarak üreticiler ürün geliştirme ve ortaya koymada nelere dikkat etmeleri konusunda ön bir fikir verebilir.

Kaynakça

1. Akbaba, G. (1994) Verimli ve güvenli bir yaşam ergonomi, Bilim ve Teknik Dergisi, TÜBİTAK, 317.
2. Akın, G.(2001) Antropometri ve Ergonomi, İnkansa Ofset Matbaacılık, Ankara.

3. Erkan, N., (1995) Ergonomi, Verimlilik, Sağlık ve Güvenlik İçin İnsan Faktörü Mühendisliği, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 373, Ankara.
4. Helander M. (1995) A Guide to the Ergonomics of Manufacturing, Taylor and Francis Publishers, ABD.
5. İnal, M.E., Toskarı, M. (2006) “Mobilyacılık Sektöründe Karşılaşılan Pazarlama Sorunları ve Bu Sorunlara Çözüm Üretmeye Yönelik Bir Araştırma: Kayseri Örneği”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2(4):105-121,
6. Kurtuluş, K. (1998) Pazarlama Araştırmaları, Avcıol Basım, İstanbul, sayfa:296.
7. Pearcy, M.J. (1993) “Twisting Mobility of the Human Back in Flexed Postures. Spine, 18:114-119.
8. Uzel İ, Gür O.H. (1999) Dental ergonomiye giriş, 7. Ulusal Ergonomi Kongresi, 248-258.
9. Sabancı, A., (1999) Ergonomi, Baki Kitabevi, Adana.
10. Sanders, M.S., McCormick, E.J. (1987) Human Factors in Engineering and Design, McGraww-Hill, Inc., New York.
11. Weiss, P. (2000) “Chair becomes personalized posture coach”, Science News, Vol. 158; 54:327-329.

Sivas İli 50 Yaş Ve Üzeri Bireylerinde Obezite*

Burcu AKTAN KORKMAZ**, Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK***

Özet

Obezite, vücut ağırlığının, bireyin sağlığını tehlikeye sokacak derecede artmasıdır. Bu durum, beslenme koşullarından kaynaklandığı gibi genetik kökenli de olabilir. Bireylerin beslenme durumlarının iyileştirilmesi obeziteye karşı atılacak en önemli adımdır. Günümüzde dünyada ve ülkemizde 50 yaş ve üzeri nüfus oranının artması beslenme durumunu iyileştirme çabalarını artırmaktadır. Bu amaçla, araştırma örneklemini Sivas'ta yaşayan 50 yaş ve üstü 152 kadın 143 erkek birey, 50-64 ve 65 yaş ve üstü kadın ve erkek bireyler olmak üzere iki gruba ayrılarak, boy ve ağırlık antropometrik ölçüleri alınmıştır. Çalışmamızın verileri SPSS programında değerlendirilmiş, percentil (yüzdeler) değerler verilmiş; bağımsız gruplarda iki ortalama arasındaki farkın önemlilik (t) testi kullanılmıştır. Bu antropometrik ölçümler yardımıyla örneklemden bireylerin beden kitle endisi değerleri hesaplanmıştır. Beden kitle endisi ortalama değerleri (kg/m²) ise; 50-64 yaş arası kadınlarda 33,87 erkeklerde 28,81 iken; 65 üstü yaş grubunda kadınlarda ortalama değer 33,84

* Bu makalenin verilerinin bir kısmı için Burcu AKTAN KORKMAZ'IN Yrd. Doç Dr. Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK danışmanlığındaki "Sivas İl Merkezi Orta ve İleri Yaş Bireylerinin Antropometrik Ölçümlerinin Değerlendirilmesi ve Medikal Aparat Tasarım Uygulaması" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

** Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü YL Öğrencisi

*** Yrd. Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü

erkeklerde 29,57'dir. Bu verilere göre her iki yaş grubunda da kadınların erkek bireylere göre daha şişman oldukları ve hastalıklara yakalanma risklerinin daha fazla olduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: Obezite, Antropometri, Beden Kitle İndeksi

Abstract

Obesity is defined as excess body weight that may impair health. Obesity can be derived from genetic and/or non-genetic factors as nutritional conditions. Improvement of the nutrition conditions of persons is the most important step for the obesity prevention. At the present time, the increment of population ratio at 50 years and older individuals of our country and also worldwide is enhance to attempt of the improvement of the nutrition conditions. For this purpose, the sampling is performed from 152 females and 143 males at 50 age and over in Sivas by taking anthropometric measurements such as weight and length. To generate percentile values and assess whether the means of two groups are statistically different from each other, the recorded anthropometric dataset of the individuals are analysed using SPSS v14.00. These measurements are also used in the calculation of the body-mass index of the sampling individuals. The mean value of body mass index (kg/m^2) is 33.87 in females and 28.81 in males among 50-64 years; while this value is 33.84 in females and 29.57 in males after 65 years. The obtained findings suggest that female overweight rates are higher than male rates across all age groups. The prevalence overweight rates among females can also increase the risk of diseases.

Keywords: Obesity, Anthropometry, Body Mass Index

GİRİŞ

Tüm dünyada ve ülkemizde bireylerin obezite oranı hızla artmakta ve önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle gelişmiş olan ülkelerde obezite oranında artış görülmekte ve bunun önemli bir kısmını orta ve ileri yaştaki bireyler oluşturmaktadır (Rakıcıoğlu, 2008).

Obezite, uzun süren bir enerji dengesizliği sonucu oluşmaktadır. Yani aşırı beslenme ve fiziksel aktivitenin az olması obezitenin başlıca nedenlerindedir. Fazla enerjiye ihtiyaç olmayan işlerde çalışanlarda ve fiziksel aktivitesi olmayan kişilerde obezite oranı yüksektir (Akın, 2006).

Büyümenin tamamlandığı bireylerin orta yaş dönemlerinde vücuttaki metabolik faaliyetlerde yavaşlamalar görülmektedir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte bireylerin fiziksel hareketlerinde çeşitli nedenlerden dolayı azalmalar oluşur. Yetersiz ve dengesiz beslenmeler ve hareketsizlik organların işlevlerinde bozulmalar oluşturacağı gibi tansiyon, kalp yetmezliği, damar sertliği, şeker hastalığı ve böbrek hastalığı, karaciğer bozuklukları, hormonal değişiklikler, görme ve işitme problemleri gibi rahatsızlıklara davetiye çıkarır. (Elmacıoğlu, 2008). Bu rahatsızlıklar nedeniyle vücutta yağ dokusu oranı da artar. Bir kişinin fazla kilolu olması onun obez olduğu anlamına gelmemelidir. Vücuttaki yağ oranının saptanması en iyi obezite oranı belirleyicilerindedir (Kurtuluş ve ark., 2007).

Obezite ve obezitenin boyutunu belirlemek amacıyla, antropometrik yöntemlerden en yaygın olanı beden kitle indeksi (BKİ)'dir. BKİ, bireyin vücut ağırlığının boy uzunluğunun karesine bölünmesi ile elde edilen bir değerdir (kg/m²). Dünya Sağlık Örgütü 18.5 ile 24.9 arasındaki değerleri "normal vücut ağırlığı" olarak kabul etmektedir. Ayrıca, BKİ 18.5'ten az ise zayıf; 18.5 ile 19.9 arasında ise normal kabul edilebilir değerlerde; 20.0-24.9

arası normal; 25.0 ve üzeri ise şişman olarak kabul edilmektedir (Özdemir ve Ersoy, 2010).

Tablo 1: Beden kitle indeksi sınıflaması (Rakıcıoğlu, 2008)

Vücut Ağırlığı	BKİ (kg/m ²)	Hastalık Riski
Zayıf	< 18,5	
Normal	18,5-24,9	
Hafif Şişman (Fazla Kilolu)	25,0-29,9	Artar
Şişman (I. Derece)	30,0-34,9	Yüksek
Şişman (II. Derece)	35,0-35,9	Çok Yüksek
Şişman (III. Derece)	≥ 40,0	Aşırı Yüksek

BKİ, yağ ve kas kitesi arasındaki ilişki yaşa bağlı olarak değişim göstermektedir. Erkeklerde 50-60 yaş civarında, kadınlarda ise 70 yaş ve sonrasında azalmaya başlar ve her cinste de 70-75 yaştan sonra ortalama BKİ'de bir azalma görülmektedir (Bağcı-Bosi, 2003).

Bireylerde obezite durumunun belirlenmesinde ABD'de gerçekleştirilen National Health and Statistics Report (2003-2006) çalışmasının verileri kullanılmıştır. Bu veriler Dünya Sağlık Örgütü tarafından da kullanılmaktadır. Referans olarak alınan çalışmadaki bireylerin 5' inci, 85'inci ve 95'inci persentilleri dikkate alınarak obezite durumları belirlenmiştir (Atamtürk ve Mas, 2010).

Bu çalışmada Sivas'ta yaşayan 50-64 yaş arası ve 65 yaş ve üzeri bireylerden alınan boy ve ağırlık ölçüleriyle beden kitle endisi değerleri elde edilmiş ve bu verilerle obezite değerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

MATERYAL ve METOT

Bireylerin antropometrik bilgilerine ulaşılması amacıyla Sivas Merkez’de yaşayan 50-89 yaş grubundan 152 kadın ve 143 erkek olmak üzere toplam 295 birey tabakalı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Antropometrik ölçümler yapılırken araştırmacı, yardımcı ve yazıcı olmak üzere en az 3 kişi ile bireylerin evlerine gidilerek ölçümler gerçekleştirilmiştir. Herhangi bir özrü olan ve 90 yaş ile üstü grubunda olan bireyler, antropometrik ölçüm alınırken vücut kompozisyonlarının değişmesi ve uygulama zorlukları nedeniyle örnekleme dışı bırakılmıştır.

Ölçüler, Anthropometric Standardization Reference Manual (ASRM) ve International Biological Programme’ nin öngördüğü teknikler doğrultusunda alınmıştır. Elde edilen veriler çalışma formlarından bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 14.00 yazılımından yararlanılarak bireylerin antropometrik verileri analiz edilmiştir (Weiner and Lourie 1969, Tanner et al. 1969). Araştırmalarda örneklemin alındığı toplumun standart sapmasının bilinmediği durumlarda tek örnek ve iki örnek hipotezlerinin test edilmesinde, bağımsız gruplarda iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi t testi (student’s t testi) kullanılır (Özdamar, 1999). Persentil (yüzdeler) değerler sıklık gösteren bir dağılımda belli bir yüzdeliğin altında kalan denek kümesidir. Örneklemindeki bireyler, vücut ölçüleri açısından çok farklılık gösterdiği için antropometrik veriyi belirtirken belirli bir ortalama değer ile örnekleme ele alınan bireylerin grup içindeki değişim oranını göstermek önemlidir. Bu nedenle antropometrik veriler persentil (yüzdeler) gibi istatistiksel rakamlarla tanımlanır (Tiley, 1993; Osborne, 1995; Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007).

Ölçümler alınırken bireylerin mümkün olduğunca az kıyafetli olmalarına özen gösterilmiştir. Boy uzunluğu alınırken, ölçü iki kişi

tarafından alınmış, Ölçü alan kişilerden biri parmaklarıyla deneğin mastoid ve elmacık kemiklerinden yumuşakça yukarı çekerek deneğin boyunun maksimum seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Deneğin başı Frankfurt düzleminde, omuzlar serbest, sırt düz, ayaklar ise topuklardan bitişik duruma getirilmiştir. Ölçüm alan kişilerden biri antropometrenin hareketli kolunu deneğin başına indirirken, diğeri mastoidlerden çekmeyi sürdürmüştür. Antropometrenin hareketli kolu deneğin başının ortasına denk getirilmiş ve bu pozisyonda boy ölçüsü alınmıştır. Ölçüm araştırmacı tarafından doğru okunmuştur. Ağırlık ölçüsü alınırken, tartı aletinin 100 gr'a hassas olması gerekir. Ağırlık ölçülürken denek hareketsiz ve dik bir şekilde durmuş karşıya baktırılmış ve ayakların zemine temas etmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca tartı aletinin konulacağı zeminin düz ve eğimsiz olmasına dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Grafik 1 de araştırmamıza kadın ve erkek bireylerin boy değerlerinin ortalamaları görülmektedir. Yaş gruplarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, kadın ve erkek bireylerde ortalama boy uzunluğu 65 yaş ve üstündeki bireylerde 50-64 yaş arası bireylere oranla azalma sergilemektedir. Kadın bireylerde boy açısından en yüksek değer 1790 mm ile 65 yaş ve üstü bireylerde görülürken, en düşük değer 1290 mm ile 50-64 arası yaş grubunda görülmüştür. Erkek bireylerde ise, boy açısından en yüksek değer 1790 mm ile 50-64 arası yaş grubunda görülürken, en düşük değer 1490 mm ile yine aynı yaş grubunda görülmüştür (Tablo 2).

Yine örneklemimize ait bireylerin boy ortalaması değerlerine baktığımızda kadınlarda 50-64 yaş grubunda ortalama değer 1530,29 mm bulunmuşken 65+ grupta ise 1514,05 mm bulunmuştur. Erkek bireylerde ise

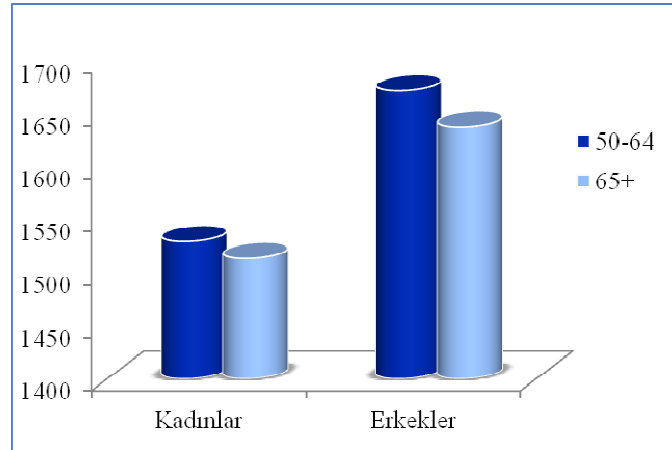
50-64 yaş grubunda 1672,61 mm ortalama bulunurken, 65 yaş ve üstünde bu değer 1638,23 mm bulunmuştur (Tablo 2).

Boy uzunluğuna göre 50-64 yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin boy uzunlukları karşılaştırıldığında cinsiyetler arası fark önemli bulunurken ($p < 0,05$) iken, 65+ yaş grubunda cinsiyetler arası boy uzunluğu karşılaştırıldığında farklılık önemsiz bulunmuştur ($p > 0,05$).

Tablo 2: 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin boy uzunluğu değerleri (mm)

Boy Uzunluğu	Kadın					Erkek					p değeri
	Yaş	n	Min	Max	Ort	SS	n	Min	Max	Ort	
50-64	95	1290	1715	1530	60,42	96	1490	1790	1672,61	63,75	0,001*
65+	57	1362	1790	1514	71,37	47	1513	1753	1638,23	50,04	0,243**

* $p < 0,05$ önemli ** $p > 0,05$ önemsiz

Grafik 1: 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin boy uzunluğu ortalama değerleri (mm)

Grafik 2’de araştırmamızdaki 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlığı ortalama değerleri sunulmaktadır. Burada görüldüğü gibi yaş gruplarına göre yaptığımız genel bir değerlendirmede kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlıklarınının 65+ yaş grubunda 50-64 arası yaş grubuna göre ciddi bir azalma olduğu görülmüştür.

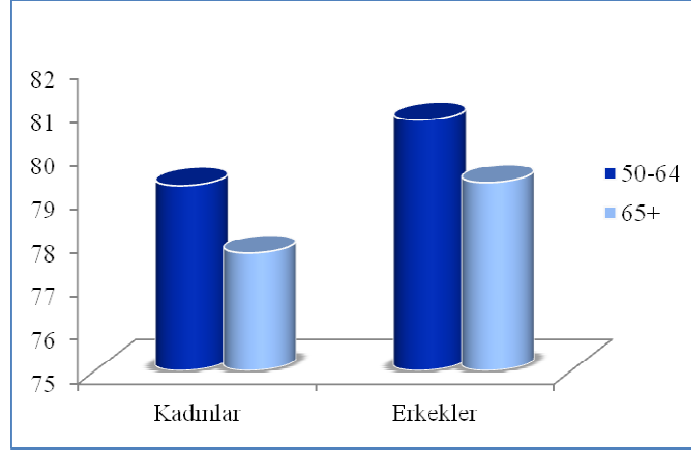
Kadın bireylerde vücut ağırlığı açısından en yüksek değer 114,8 kg ile 50-64 arası yaş grubunda görülrken, en düşük değer 41,1 kg ile 65 yaş ve üstü grupta görülmüştür (Tablo 3). Erkek bireylerde ise, vücut ağırlığı açısından en yüksek değer 136,4 kg ile 50-64 yaş arası bireylerde görülrken, en düşük değer 54,9 kg ile yine aynı yaş grubunda görülmüştür (Tablo 3). Yine örnekleimize ait bireylerin vücut ağırlığı ortalaması değerlerine bakıldığında kadınlarda 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 79,25 kg bulunmuşken, 65 yaş ve üstü grupta ise 77,7 kg bulunmuştur. Erkek bireylerde ise 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 80,75 kg bulunmuşken, 65 yaş ve üstü bireylerde ise 79,32 kg bulunmuştur (Tablo 3).

Vücut ağırlığına göre 50-64 yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlıkları karşılaştırıldığında cinsiyetler arası fark önemsiz bulunurken ($p>0,05$) iken, 65+ yaş grubunda cinsiyetler arası yaş grubunda ise cinsiyete göre vücut ağırlığı karşılaştırıldığında farklılık önemsiz bulunmuştur ($p>0,05$).

Tablo 3: 50-64 ve 65+ yaş grubu kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlığı değerleri (kg)

Vücut Ağırlığı	Kadın					Erkek					<i>p değeri</i>
	Yaş	n	Min	Max	Ort	SS	n	Min	Max	Ort	
50-64	95	51,1	114,8	79,25	12,46	96	54,9	136,4	80,75	13,44	0,426**
65+	57	41,1	106,7	77,7	13,89	47	63,3	109,1	79,32	11,77	0,527**

**** $p>0,05$ önemsiz**

Grafik 2: 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlığı ortalama değerleri (kg)

Grafik 3 te araştırmamızdaki 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin beden kitle indeksi ortalama değerleri verilmiştir. Burada görüldüğü gibi yaş gruplarına göre yaptığımız genel bir değerlendirmede kadın ve erkek bireylerde beden kitle indeksi değerinin 65+ yaş grubunda 50-64 arası yaş grubuna göre artmış olduğu görülmüştür.

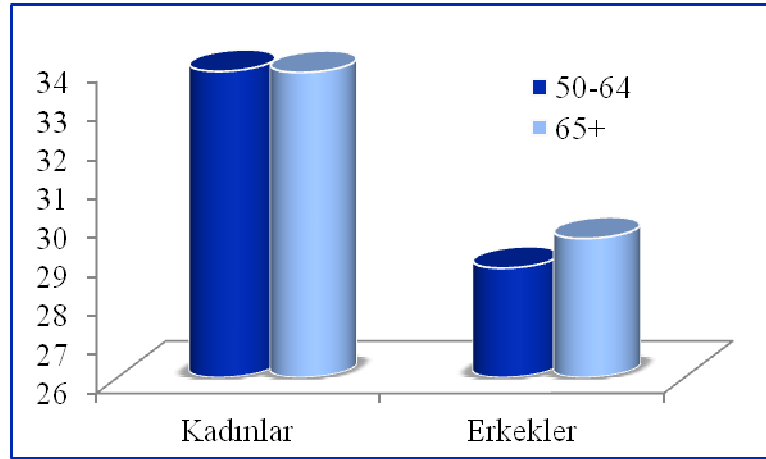
Kadın bireylerde beden kitle indeksi açısından en yüksek değer 52,13 ile 65+ yaş grubunda görülürken, en düşük değer 21,33 ile 50-64 arası yaş grubunda görülmüştür (Tablo 4). Erkek bireylerde ise, beden kitle indeksi açısından en yüksek değer 45,05 ile 50-64 yaş arası bireylerde görülürken, en düşük değer 19,92 ile yine aynı yaş grubunda görülmüştür (Tablo 4). Yine örneklemimize ait bireylerin vücut ağırlığı ortalaması değerlerine bakıldığında kadınlarda 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 33,87 bulunmuşken, 65 yaş ve üstü grupta ise 33,84 bulunmuştur. Erkek bireylerde ise 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 28,81 bulunmuşken, 65 yaş ve üstü bireylerde ise 29,57 olduğu görülmüştür (Tablo 4).

Beden kitle indeksine göre 50-64 yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin beden kitle indeksi karşılaştırıldığında cinsiyetler arası fark önemsiz bulunurken ($p>0,05$) iken, 65+ yaş grubunda cinsiyete göre beden kitle indeksi karşılaştırıldığında farklılık yine önemsiz bulunmuştur ($p>0,05$).

Tablo 4: 50-64 ve 65+ yaş grubu kadın ve erkek bireylerin beden kitle indeksi değerleri (kg/m^2).

Beden Kitle İndeksi	KADINLAR					ERKEKLER					<i>p değeri</i>
	Yaş	n	min	max	ort	ss	n	min	max	ort	
50-64	96	21,33	46,95	33,87	5,21	94	19,92	45,05	28,81	4,22	0,968**
65+	58	22,16	52,13	33,84	5,48	47	22,53	40,56	29,57	4,18	0,317**

** $p>0,05$ önemsiz

Grafik 3: 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin beden kitle indeksi ortalama değerleri (kg/m^2).

Örnekleminizdeki 50-64 yaş arası kadın bireylere ait persentil değerleri incelendiğinde, boy ölçüsüne ait P5 değeri 1427,75 mm, P50 değeri 1536,00 mm, P95 değeri ise 1630,90 mm iken; ağırlık ise P5 değeri 60,34 kg, P50 değeri 77,30 kg, P95 değeri 101,67 kg olarak saptanmıştır. Beden kitle indeksi değerler ise; P5 değeri 25,95 P50 değeri 33,47 P95 değeri ise 44,25 olduğu görülmüştür (Tablo 5).

Tablo 5: Örnekleimde Yer Alan 50-64 Yaş Arası Kadın Bireylere Ait Persentil Değerleri

	50-64 YAŞ ARASI KADINLAR						
ÖLÇÜLER	P5	P10	P25	P50	P75	P90	P95
Boy Uzunluğu	1427,75	1456,4	1500	1536	1565,25	1592,1	1630,9
Vücut Ağırlığı	60,34	65,41	70,57	77,3	86,47	97,48	101,67
Beden Kitle İndeksi	25,95	27,83	30,26	33,47	36,41	41,37	44,25

Örnekleminizdeki 65 yaş ve üstü kadın bireylere ait persentil değerleri incelendiğinde, boy uzunluğu ölçüsü P5 değeri 1429,65 mm, P50 değeri 1506,50 mm, P95 değeri ise 1653,65 mm; ağırlıkta ise P5 değeri 52,34 kg, P50 değeri 75,80 kg, P95 değeri 105,93 kg olarak saptanmıştır. Beden kitle indeksi değerler ise; P5 değeri 24,71 P50 değeri 33,66 P95 değeri ise 41,99 olduğu görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 6: Örnekleimde Yer Alan 65 Yaş ve Üstü Kadın Bireylere Ait Persentil Değerleri

	65 YAŞ VE ÜSTÜ KADINLAR						
ÖLÇÜLER	P5	P10	P25	P50	P75	P90	P95
Boy Uzunluğu	1429,65	1435,5	1469,5	1506,5	1555	1615,5	1653,65
Vücut Ağırlığı	52,34	61,17	69,9	75,8	87,6	96,15	105,93
Beden Kitle İndeksi	24,71	26,09	30,28	33,66	37,93	39,75	41,99

Örnekleminizdeki 50-64 yaş arası erkek bireylere ait persentil değerleri incelendiğinde, boy uzunluğu ölçüsünde P5 değeri 1561,25 mm, P50 değeri 1666,50 mm, P95 değeri ise 1781,00 mm; ağırlıkta ise P5 değeri 56,80 kg, P50 değeri 80,85 kg, P95 değeri 103,17 olarak bulunmuştur. Beden kitle indeksi değerler ise; P5 değeri 22,31 P50 değeri 28,61 P95 değeri ise 35,71 olduğu görülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7: Örnekleimde Yer Alan 50-64 Yaş Arası Erkek Bireylere Ait Persentil Değerleri

50-64 YAŞ ARASI ERKEKLER							
ÖLÇÜLER	P5	P10	P25	P50	P75	P90	P95
Boy Uzunluğu	1561,25	1592,5	1631	1666,5	1720	1768	1781
Vücut Ağırlığı	56,8	64,25	73,55	80,85	87,4	97,1	103,17
Beden Kitle İndeksi	22,31	23,89	26,28	28,61	30,61	34,17	35,71

Örnekleminizdeki 65 yaş ve üstü erkek bireylere ait persentil değerleri incelendiğinde, boy uzunluğu ölçüsünde P5 değeri 1533,80 mm, P50 değeri 1640,00 mm, P95 değeri ise 1732,40 mm; ağırlıkta ise P5 değeri 63,84 kg, P50 değeri 76,80 kg, P95 değeri 106,74 kg olarak bulunmuştur. Beden kitle indeksi değerler ise; P5 değeri 22,79 P50 değeri 29,31 P95 değeri ise 37,78 olduğu görülmüştür (Tablo 8).

Tablo 8: Örnekleimde Yer Alan 65 Yaş ve Üstü Erkek Bireylere Ait Persentil Değerleri

65 YAŞ VE ÜSTÜ ERKEKLER							
ÖLÇÜLER	P5	P10	P25	P50	P75	P90	P95
Boy Uzunluğu	1533,8	1557,4	1601	1640	1680	1719,6	1732,4
Vücut Ağırlığı	63,84	65,32	69,9	76,8	86,8	95	106,74
Beden Kitle İndeksi	22,79	23,97	26,68	29,31	31,72	36,55	37,78

TARTIŞMA

Antropometrik ölçümler beslenme durumunun saptanmasında, vücuttaki protein ve yağ durumunun gösterilmesi açısından önemlidir. Antropometrik ölçümler, bireylerin yaşına göre düzenli olarak belirlendiğinde, beslenme durumu sağlıklı olarak değerlendirilebilir (Pekcan, 2001).

Bireylerde cinsiyetler arası fark gözetmeksizin 65 yaşından sonra boy uzunluğunun ortalamasında düşüş görülmektedir. İlerleyen yaşla birlikte bireylerin vücudundaki omurgada ve disklerde dejenerasyon oluşmaktadır. Vücut duruşunda öne doğru bükülmeler, omurlar arasındaki kırık dokuda meydana gelen su kayıpları ve disklerde oluşan değişiklikler nedeniyle boyda belirgin kısalmalar olabilmektedir. Boydaki bu kısalmalar ortalama olarak 50 yaşından sonra görülmekte ve her beş yılda 2,5'cm'lik bir düşme olmaktadır, 75 yaşından sonrasında ise her beş yılda 5 cm'lik bir düşüş görülmektedir (Akın, 2012). Silventoin'e göre; yaşlı bireylerin genç bireylere göre kısa olmasında genetik etmenlerden çok çevresel etmenler rol oynamaktadır (Gültekin ve Akın, 2005). Kadınlardaki boy kısalmasındaki düşüşün daha belirgin olmasının nedeni menopozdur. Menopozla birlikte kadınlardaki kemik yapısı iyice zayıflamaya başlamakta, kemiklerdeki mineral kaybı sonucu kemik erimesiyle birlikte omurgada eğrilmeler ve kamburlaşmalar oluşmakta ve tüm bu etkilerle birlikte boyda kısalmalar görülmektedir. Boydaki bu azalmayı destekleyen bazı çalışmalar vardır. Başbüyük 2007 yılında Sivas'ta 20 yaş ve 65 yaş üstü bireyler üzerine yaptığı çalışmada boy uzunluğu ölçüsünü 50-54 arası yaş grubunda kadınlarda 1530,64 mm erkeklerde 1660,60 mm; 55-59 arası yaş grubunda kadınlarda 1519,78 mm erkeklerde 1640,74 mm; 60-64 arası yaş grubunda kadınlarda 1504,96 mm, erkeklerde 1639,20 mm; 65 yaş üstü grupta ise

kadınlarda 1484,96 mm, erkeklerde 1629,86 mm saptamıştır (Başbüyük 2007).

İnsanın bedensel yapısının belirlenmesindeki bir diğer ölçü ise ağırlıktır. Ağırlık da bireylerin yaşına ve cinsiyetine göre değişmektedir. Araştırmamız verileri Tablo 2’de görüldüğü gibi ağırlık kaybı 65 yaşından sonra düşmektedir. Bu düşüş her iki cinsiyet grubu için de geçerlidir. Ağırlık kaybının 65 yaş ve sonrasında azalmasının nedenleri olarak, vücut suyu içeriğinin azalması, kemik yoğunluğunda azalma, kas kitlelerindeki azalma, hareketsizlik gösterilebilir (Gültekin ve ark. 2005).

Kadınlardaki ağırlık kaybınının erkeklere göre daha farklı nedenleri olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan en önemlisi menopoz ve sonrasında oluşan hormonal değişikliklerdir. Kadınların menopoz yaşı ortalama olarak 45-55 yaşları arasına rastlamaktadır. Bu dönemden sonra hormonal dengelerin değişmesiyle birlikte kadınlarda daha fazla yeme ihtiyacı doğabilmektedir. Ancak menopozla birlikte kas ve kemiklerde oluşan dejenerasyonlar ve vücuttaki yağ oranının azalması kilo kaybının başlıca nedenleri arasında olabilir (World Health Organization, 2003; Coroney, 1981).

Başbüyük’ün Sivas’ta 2007 yılında yaptığı doktora tezi çalışmasında ağırlık ölçüsü değeri 50-54 arası yaş grubunda kadınlarda ortalama değer 75,89 kg erkeklerde 82,84 kg; 55-59 arası yaş grubunda kadınlarda 78,15 kg erkeklerde 79,44 kg; 60-64 arası yaş grubunda kadınlarda 79,02 kg erkeklerde 81,25 kg iken 65 yaş ve üzeri grupta ağırlık ortalaması kadınlarda 74,93 kg erkeklerde 75,90 kg’dır (Başbüyük, 2007). Vücut ağırlığında görülen bu değerler çalışmamızla karşılaştırıldığında, her iki cinsiyette ve yaş grubunda pozitif yönde bir seküler eğilim olduğunu göstermektedir. Bu değerler örneklemimiz olan Sivas ortalamasından daha azdır. Bu durumun

nedeni olarak Sivas'ta yaşayan insanların beslenme durumları (tahıl ve hamur işi ağırlıklı beslenmeleri), geleneksellik (eskiden gelen beslenme alışkanlıklarını terk edememeleri) ve ekonomik yetersizliklerden kaynaklanan nedenlerden dolayı oluşan farklılıklar olabilir. Bu değerler de göstermektedir ki Sivas ilinde yaşayan insanlar obezitenin eşiğindedirler. Obezite, diyabet, kalp damar hastalıkları, tansiyon gibi hastalıkları artıracığı için obezitenin önüne geçilmesi için çalışmaların yapılması, halkın bilinçlendirilmesi önerilebilir.

Beden kitle indeksi ile yağ ve kas kitlesi arasındaki ilişki yaşa bağlı olarak değişim göstermektedir. Yağ dokusuna bağlı olarak, erkeklerde 50-60 yaşlarında, kadınlarda 70 yaşından sonra BKİ değerlerinde bir azalma görülür (WHO, 2002). Yaşlanma ve obezite kasta yağın dağılımıyla ilişkilidir. Vücuttaki yağ miktarı BKİ arttıkça artar, bununla beraber yaş arttıkça bu oran da azalır. Özellikle 50 yaşından sonraki bireylerde fiziksel aktivite ve bazal metabolizma hızının azalması obezitenin temel nedenlerindedir. Araştırmamızdaki obezite oranlarına bakıldığında kadınlarda yaş grupları arasında çok fazla bir fark olmamakla birlikte, erkeklerde 65 yaşından sonra düşüş gözlenmiştir. Bu durumu cinsiyetler açısından değerlendirdiğimiz zaman kadınların erkeklere göre daha yüksek BKİ değerlerine sahip oldukları görülür (Tablo 4).

Başbüyük'ün Sivas'ta 2007 yılında yaptığı doktora tezi çalışmasında beden kitle indeksi değeri 50-54 arası yaş grubunda kadınlarda ortalama değer 32,46 erkeklerde 30,02; 55-59 arası yaş grubunda kadınlarda 33,73 erkeklerde 29,51; 60-64 arası yaş grubunda kadınlarda 34,97 erkeklerde 30,17 iken 65 yaş ve üzeri grupta ağırlık ortalaması kadınlarda 33,97 erkeklerde 28,52'dir (Başbüyük, 2007). Bu veriler çalışmamızla

kıyaslandığında, 2007 yılından 2013 yılına kadar bireylerin beden kitle indeksi değerlerinde artış olduğu görülmüştür.

Yaşın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan rahatsızlıkların çoğunluğu yetersiz ve dengesiz beslenmekten kaynaklanmaktadır. Özellikle günümüzde sıkça rastlanan obezite de genel olarak yeterli ve dengeli beslenememeden kaynaklanmaktadır. Kalp ve damar rahatsızlıkları, yüksek ve düşük tansiyon, kanser, böbrek ve karaciğer hastalıkları obezite sonucu açığa çıkan hastalıklardır. Araştırmamız sonuçları, tüm bu hastalıklara kadınların erkeklere göre yakalanma riskinin daha fazla olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Akın, G. (2006) *Her Yönüyle Yaşlılık*, Palme Yayıncılık: Ankara.
2. Akın, G. (2012) *Ergonomi*, Tiydem Yayıncılık: Ankara.
3. Atamtürk, D. Mas, N. G. (2010) “Elli Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Malnütrisyon ve Obezite Sıklığı”, *Geriatrik ve Nöropsikiyatri*, 2(1):17.
4. Bağcı-Bosi, T. (2003) “Yaşlılarda Antropometri”, *Geriatri*, 6 (4); 147- 151.
5. Başbüyük, G. Ö. (2007). *Sivas İli Farklı Sosyoekonomik Düzeye Sahip Yetişkin Bireylerde Bazı Antropometrik Özelliklerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji (Fizik Antropoloji) Anabilim Dalı, Ankara.
6. Cronney, J. (1981) “Anthropometry For Designers”, Van Nostrand Reinhold Company.

7. Elmacıoğlu, F. (2008) “Yaşlanma Süreci ve Beslenme”, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık* (Ed: Ersanlı K, Kalkan M) Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.
8. Gültekin, T. Akın, G. (2005) “Yaşlanmayla Birlikte Boy Uzunluğu ve Oturma (Büst) Yüksekliğinde Meydana Gelen Değişimler”, *Turkish Journal of Geriatrics*, 8(3):125-128.
9. Kurtuluş, E. Ayan, V. Gültekin, T. Cakmak, S. (2007) “Ankara’da Yaşayan 65 Yaş ve Üstü Bireylerde Obezite”, *IV. Ulusal Yaşlılık Kongresi*, 22-23 Kasım, Ankara.
10. Pekcan. G, (1999) “Hastanın Beslenme Durumunun Saptanması”. *Diyet El Kitabı*. (Ed: Baysal, A. Aksoy, M. Bozkurt, N. Merdol, T. K. Pekcan, G. Keçecioğlu, S. Besler, T. ve Mercanlıgil, S. M.), 3. Baskı. Hatiboğlu Yayınları: 116, Yükseköğretim Dizisi: 36. Şahin Matbaası, s. 61-106, Ankara.
11. Rakıcıoğlu, N. (2008) *Yaşlıda Şişmanlık*, Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 729, Klas Matbaacılık, Ankara.
12. Osborne, D. J. (1995) *Ergonomics at Work*. Human Factors in Design and Development. England.
13. Özdamar, K. (1999) *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
14. Özdemir, G. Ersoy, G. (2009) *Yaşlanma Sürecinde Egzersiz ve Sağlıklı Beslenmenin Kazandırdıkları*, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, İlksan Matbaacılık.
15. Tanner, J. M. Hiernavix, J. Jarman, S. (1969) Growth and Physique Studies. In Weiner, J.S. and Lourie, J.A (Eds) *Human Biology. A Guide to Field Methods*, I.B.P. Handbook No. 9, Blackwell Sci. Publ. Oxford. 1-76.

16. Tiley, R. A. (1993) "Human Factors: A Brief History, The Measure of Man and Women", *The Whitney Library of Design and Imprint of Watson Guptill Publications*, New York.
17. Weiner, J. S. Lourie, J. A. (1969) *In Human Biology. A Guide to Field Methods. I.B.P. Handbook No.9.*Oxford: Blackwell Scientific Publications.
18. World Health Organization (2002) "Assessinng the Nutritional Status of Older Persons Meeting the Nutritional Needs of Older Persons", Tufts University School of Nutrition and Policy, pp:49-55.
19. World Health Organization (2003) "Gender, Health and Ageing", Department of Gender and Woman's Health , Switzerland.
20. Yazıcıoğlu, Y. Erdoğan, S. (2007) *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kulak İzinden Kimliklendirme

Veysel KUNT*

Özet

Polisiye alanda suçluların tespitinde en çok kullanılan yöntemlerden biri olan parmak izinden kimlik tespiti olay yerinde en çok rastlanılan bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak suçluların tespiti için tek bir yöntem değil birden fazla yöntemin uygulanması ve bu bulguların aynı zamanda birbirlerini destekleyici delil olarak kullanılması hem suçlunun tespitinde hem de mağduriyetin giderilmesinde önem arz etmektedir. Bu nedenle makalede parmak izleri gibi, özellikleri açısından tamamen birbirinden farklı olan kulak izlerinin de kimlik tespitinde kullanılabileceği, kulak izlerinin nasıl tespit edilebileceği ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususlar ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kulak, Kulak İzi, Kimliklendirme, Kulak İzinden Kimliklendirme

Earprint Identification

Abstract

One of the most applicable method in police practices to identify the criminals identity is identification through the fingerprint which is found at

* **Dr.**, Mardin Emniyet Müdürlüğü Olay Yeri İnceleme ve Kimlik Tespit Şb.Müd., e-mail : veyselkuntkos@yahoo.com

the crime scene as an evidence. Not only one, may be more than one application to identify the criminals will be so crucial for both identifying the criminals and to redress grievance. Therefore such as fingerprints, completely different characteristics of ear prints can be used for identification, how ear marks can be developed on the surface and other matters have been stated in this article.

Key words: *Ear mark, ear mark identification, ear,identification*

Giriş

Suç ve suçlularla mücadelede olay yeri inceleme ve kimlik tespit hizmetlerinin yeri yadsınamayacak kadar önem arz etmektedir. Olay yerinden elde edilen her bir bulgu değerlendirildikten sonra bizi faile götürecek bir ulaşım vasıtası haline gelmektedir. Bugüne kadar olay yerinden elde edilen ve olayla fail arasındaki bağlantıyı sağlayan bulguları gelişen bilim ve teknoloji sayesinde bu yolu iyice kısaltmış durumdadır. Ancak dikkati çeken husus olay yeri inceleme uzmanlarının olay yerlerinde en çok tespit ettikleri bulgunun parmak izi olduğu görülmekte ve çözülen olayların çoğunluğunu olay yerinden elde edilen parmak izlerinin kimliklendirilmesi sonucu fail veya failerin belirlenmesi oluşturmaktadır. Ancak her ne kadar güçlü bir vizyona sahip olsa da her olay yeri incelemesinde yaklaşım tarzı sadece parmak izi tespit etmek değil bizi faili götürebilecek her türlü bulgu olmalıdır. Bu bulgulardan birisi ve yine kimlik tespitinde önemli bir unsur olan kulak izidir. Özellikle son dönemlerde kulak izi ile ilgili inceleme ve araştırmalar yoğunlaşmış ve kulak izlerinin de parmak izi gibi kişiye has ve eşsiz olduğu konusunda düşünceler ortaya konmaya başlanmıştır. İnsan kulağında, her bir bireyinkini tek ve eşsiz

yapacak kadar karmaşık bir yapı vardır. Herkesin kulağının özellikleri farklıdır ve bu ölçüler belirlenebilmektedir (Gray, 2010).

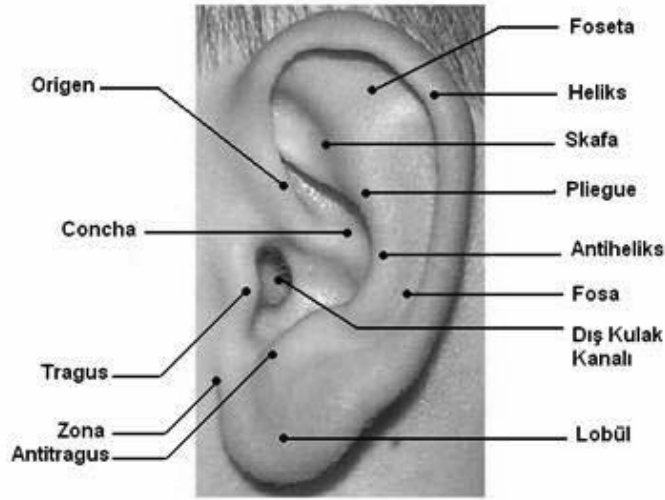
Tarihçe

Kulak izinin incelenmeye başlanmasına 18.yy' da Lavator adlı bir araştırmacının raporlarında yer alan şahıslara ait kulak çizimleri ile rastlamaktayız (Lugt, 2011). Yaklaşık yüz yıl sonra 1894 yılında Bertillon'un kimlik tespitinde kulak izini kullandığı, antropometrik ölçümler kategorisi adı altında özellikle sağ kulak üzerinde ölçümlerle birlikte, kulağın karakteristik özelliğini oluşturan şekillerin analizini yaptığı görülmektedir (Arcaute ve Navarro, 2006). 1906 yılında Prag üniversitesinde görevli Dr. Imhofer kulağın tüm karakteristik formlarını ortaya koyan dikkate değer bir çalışma yaparak bu tanımları kulak izinin kimliklendirmede bir araç olarak kullanılmasının da kapısını açmıştır Ancak ilk kulak izinden hırsızlık olayı ile ilgili bir suçlunun kimlik tespiti 1965 yılında Hirchi tarafından İsviçre'de yapılmıştır. (Lugt, 2011). Amerikalı araştırmacı Alfred Iannarelli 1989 yılında 10000 adet kulak izinin karşılaştırmasını gerçekleştirmiş ve birbirleriyle aynı olmadıkları sonucuna ulaşmıştır (Nabiyev, 2009: S:280). Daha sonraki yıllarda özellikle polisiye alanda kulak izinden kimliklendirme ile ilgili çalışmalara devam edilmiştir. Ülkemizde ve diğer pek çok ülkenin polis teşkilatında özellikle evden hırsızlık vakalarında, özellikle dış kapı üzerinde sıkça rastlanan izlerden biri haline gelen kulak izi kimlik tespitinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kulağın Özellikleri

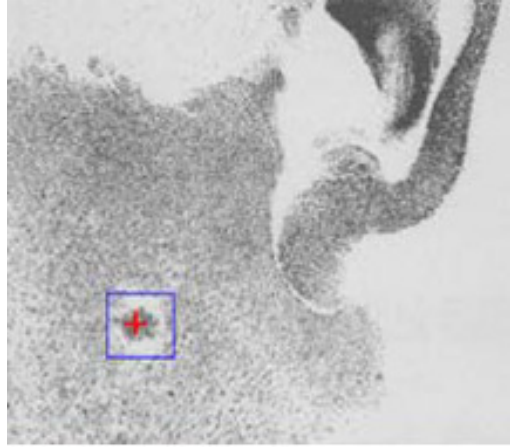
Her insanın kulak yapısı ve özellikleri farklılık arz etmektedir. Bu nedenle kulak, insanın biyometrik özelliklerinden biri gibi kullanılır. İnsan

yaşlandıkça kulağı da büyümekte fakat kulağın bölgeleri arasındaki oran asla değişmemektedir. Kulak çok çeşitli özelliklere sahip olduğundan biyometrik araştırmalarda ve adli olaylarda kimlik tespiti için önemli parametrelerden

biri olarak

değerlendirilmektedir. Aşağıdaki şekil uluslar arası alanda kabul edilen kulak izi için belirlenen özellikleri göstermektedir. Bu özellikler aynı zamanda kulak izi mukayesesinde kullanılan temel esaslardır.

Resim 1- Kulağın uluslar arası alanda kabul edilen özellikleri

Olay Yerinden Elde Edilen Kulak İzi ve Mukayesesi

Kulak izleri genellikle bir suç işleme düşüncesi ile kapalı bir yeri dinlemek amacıyla (kapı veya pencere gibi yerler) kulaklarını dayamaları sonucu kalır. Bu tür izlerde kişilere özgü özellikler taşıdığından olay yerlerinde özellikle kapı pencere gibi yerlerde aranmalıdır. Kulağın biçimini tam olarak veren bir resmin elde edilmesi ile yeterli bir veri olduğu görülmektedir. Olay yerinde kapı üzerinde tespit edilen bir kulak izi aynı zamanda olayla ilgili şahsın boyu hakkında da yaklaşık bilgi verdiği için kaydedilmesi ve ihmal edilmemesi gereken bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

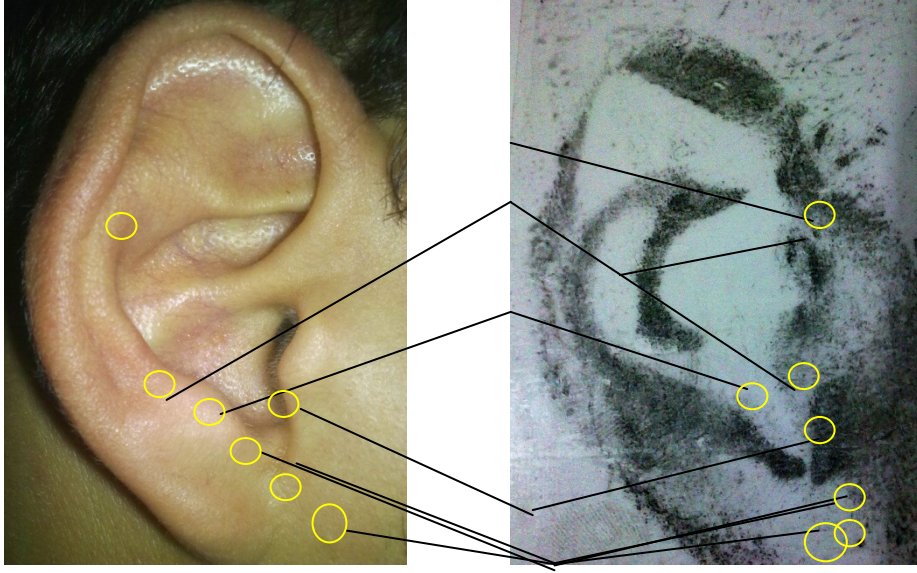
Ülkemizde 2004 yılında Bursa Olay Yeri İnceleme uzmanları tarafından olay yerinden tespit edilen hırsızlık suçunun failine ait kulak izi ile 2011 yılında İzmir Olay Yeri İnceleme uzmanları tarafından yine bir hırsızlık suçunun failine ait kulak izinin, daha sonra şüpheli olarak alınan failerin kulak izlerinin mukayese edilmesi neticesinde olayların çözülmesi sağlanmıştır. Kısa bir araştırma yapıldığında ülkemizde benzer olaylara rastlamak pek mümkün görünmemektedir. Bunun bir nedeni olay yerinde bulunabilecek parmak izi haricindeki izlere yeterince yoğunlaşmamak, diğer nedeni de bu konuda mukayese yapabilecek uzman personelin pek fazla olmamasından kaynaklanmaktadır. Olay yerinden tespit edilen bir kulak izinin güvenilirliği her iz gibi sorgulanabilir. Bir kulak yapısı gereği kıkırdaklı ve esnek bir özelliğe sahiptir. Bir şahıs, yüzeyde kulak izini yumuşak, orta şiddette ve sert bir temasla bırakabilir. Ayrıca temas anında herhangi bir yöne esnetmesi de muhtemeldir. Bu durumda kulak izi yapısından dolayı birbirinden farklı izleri temas ettiği yüzeyde bırakmış olacaktır. Ancak her ne olursa olsun olay yeri inceleme uzmanları görünür hale getirdiği kulak izinin tespitini yapması gerekir. Unutmaması gereken

noktalardan birisi kulak izinin yerden yüksekliğini ölçmek olmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi bu ölçüm bize şahsın boyu hakkında yaklaşık bilgi vermektedir.

Kulak izinden kimlik tespiti, bununla ilgili bir arşiv olmamasından dolayı (pek çok ülkede yoktur) doğrudan veritabanından mukayese edilememektedir. Bunun nedeni kulak izi ile ilgili veritabanı oluşturma yönünde pek çok ülkede hâlâ devam eden çalışmaların tam olarak netliğe kavuşmamasıdır. Ancak kimliklendirme çalışmaları polisiye açıdan şüphelilerden alınan kulak izi örneklerinin mevcut olay yerinden elde edilen kulak izleri ile mukayese edilmesi sonucu yapılabilmektedir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus alınan mukayese örneklerinin cam bir yüzeye şüphelinin her iki kulağının bastırılması suretiyle elde edilmesidir. Olay yerinden elde edilen kulak izinin ne şekilde bırakıldığı kesin olarak bilinmediğinden alınan mukayese örneklerinin üç şekilde “*yumuşak şekilde, normal ve daha sert biçimde bastırılarak*” alınması önem arz etmektedir. Ancak bu yöntemle alınan mukayese örnekleri olay yerinden elde edilen kulak izi mukayesesini daha sağlıklı olacak ve şüpheleri ortadan kaldıracaktır.

Ayrıca olay yerinde kulak izinin tespit edildiği yüzey, kulak izinin çevresini de kapsayacak şekilde daha geniş suretle incelenmelidir. Failin suç işlemek niyetiyle kulağını dayayarak dinlediği yüzeye kulak izi ile beraber yüze ait diğer bölgelerin de (yanak, çene ile kulağın birleştiği yüzey vs.) temas edebileceği görülmektedir. Bu bölgelerde şahsa ait görünür ve belirleyici fiziksel özellikler (yara, kesik, ben vs.) ile kulağında bulunabilecek küpe ve piercing tarzı takılar yüzeydeki iz üzerinde ayırt edici özellik olarak karşımıza çıkabilmekte ve yine nadiren de olsa bir saç telinin dahi o yüzeyde bulunması mümkün olabilmektedir.

Resim 2- Kulak izi ile beraber yüzeyde tespit edilen yanak üzerinde ayırt edici bir özellik.

Resim 3- Kulağın fotoğrafı ve aynı kulağa ait olay yerinde bulunabilecek kulak izinin mukayese örneği

Yukarıdaki resimde yapılan mukayesenin kolaylaştırılması amacıyla kulak fotoğrafı üzerine bire bir ölçekteki baskı kulak izini superimposition yöntemi uygulayarak fotoğraf ve izin morfolojisi daha anlaşılır görülebilmekte ve ayrıca benzer noktalar işaretlenebilmektedir.

Resim 4- Kulak izi mukayesesinde superimposition (üst üste bindirme) yöntemi

Tartışma ve Sonuç

Suçla mücadelede hizmet veren birimlerin çalışmalarındaki temel esas, suçlulardan her zaman bir adım önde olma ve yaşanan mağduriyetlerin en kısa sürede giderilerek faillerinin adalete teslim edilmesidir. Bu çerçevede adli bilimler alanında ülkemizde gerçekleştirilen faaliyetler tüm dünyada hatırı sayılır bir şekilde ivme kazanmıştır. Adli Biyoloji, Kimya, Balistik, Entomoloji, Facial Rekonstruksiyon vs. adli bilimlerin alanına giren bu çalışmalarda elde edilen sonuçlar bunun en güzel kanıtıdır. Kulak izinden kimliklendirme yöntemi de yine bu alanın bir parçasıdır. Suçların aydınlatılması ve suç faillerinin yakalanmasında en küçük ihtimallerin değerlendirilmesi gerektiği göz önüne alındığında olay yerinden elde edilebilecek bir kulak izinin yadsınamayacak kadar kıymetli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu hizmeti yerine getiren uzmanlar tarafından parmak izi kadar pek çok olayda rastlanabilecek kulak izleri parmak izini tespit ve transfer yönteminin aynısını uygulamak suretiyle alınabilmektedir.

Kulak izinin mukayesesi konusunda esas olan olay yerinden elde edilen izlerin kalitesi yani mukayeseye elverişli olup olmadığıdır. Bu kalite unsuru yalnızca kulak izi konusunda değil aynı zamanda parmak izi ve diğer tüm izler konusunda geçerlidir. Olay yerinde tespit edilen parmak izinde rastlanabilen elliden fazla özellik kulak izi için geçerli değildir. Kulak izi esnek ve daha fazla deformasyona müsait bir yapıda olduğundan kalitesi daha düşük seyredebilecek ve kimlik tespiti yüzdesi daha düşük olabilecektir. Ancak bu durum her olayda bu şekilde olacak anlamına gelmemektedir. Olay yerinden elde edilebilecek en küçük bir ipucu olayın çözülmesine katkı sağlayacak ve faile ulaştıracak bir araç olarak görülmelidir.

Kaynakça

- 1- Gray, Richard, (2010), The Telegraph, Ears provide new way of identifying people in airports, Erişim Tarihi: 20.11.2012, <http://www.telegraph.co.uk/science/science-news/8052887/Ears-provide-new-way-of-identifying-people-in-airports.html>
- 2- Lugt, Cor Van Der (2011), Ear Identification, Erişim Tarihi: 22.11.2012, <http://www.crimeandclues.com/index.php/forensic-science-a-csi/impression-evidence/18-ear-identification>
- 3- Arcautea A. M. Curiel L3pez ve Navarro,J. Granell, (2006), Earprint as an Identification Method, Erişim Tarihi: 24.11.2012, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17036996>
- 4- Nabyev, V. Vasif, (2009), Kulak Biyometrisine G3re Kimlik Tespiti, Bildiriler, 2.Mühendislik ve Teknoloji Sempozyumu, Çankaya Üniversitesi, Ankara

Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma *

Gülbin Özdamar Akarçay**

Özet

Bu çalışmada etnografların, Alevi'lerin her yıl düzenledikleri Hacı Bektaş-ı Veli törenleri ile ilgili bir foto-etnografi çalışması yapmaları sağlanmıştır. Bu araştırma süresince araştırmacı da etnografları alanda gözlemleyerek onlar üzerine bir etnografi çalışması gerçekleştirmiştir. Böylelikle katılımcıların yaptıkları etnografinin de etnografisi gerçekleştirilerek, etnografların fotoğraf kullanma becerileri ve çalışma pratikleri ortaya konmuştur. Araştırmada etnografi ve foto-etnografi yöntemleri ile katılımcı günlüğü, araştırmacı günlüğü, derinlemesine görüşme gibi veri toplama araçlarından faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, foto-etnografi çalışmasını gerçekleştiren etnografların cinsiyetleri, mesleki, ideolojik ve dini kimliklerinin bakış açılarını etkilediği ve alan araştırması sürecine yansıdığı tespit edilmiştir. Fotoğrafın sosyal bilimlerde veri olarak değeri ortaya konularak, katılımcıların alanda

* Bu Çalışma "Etnograflar ve Fotoğrafçılara Yönelik Bir Etnografi Çalışması: Hacı Bektaş Veli Ekinliklerinin Foto-Etnografisi" başlıklı doktora tezime dayanmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr. Osmangazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, goakarçay@ogu.edu.tr

geliştirdikleri yöntemler de tartışılmıştır. Mesleki pratikleri, alanda karşılaşılan zorluklar, alanda gerekli durumlar, fotoğraf çekme ve diğer veri toplama araçlarını kullanma deneyimleri, fotoğrafın ve etnografinin tanımları gibi temel bulgular ortaya konulmuştur. Etnografların fotoğraf çekmeye olan yatkınlıkları tespit edilmiştir. Böylelikle gerek fotoğrafçılara gerekse etnograflara yol gösterebilecek temel bilgiler araştırma sonunda sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Etnografi, Foto-etnografi, Etnograf, Etnografik Fotoğraf, Mesleki Pratikler

An Ethnographic Study on Ethnographer's Using Photography Experiences and Working Practices in the field

Abstract

In this study, participants consisting of ethnographers are provided to make a photo-ethnography research in Hacı Bektaş Veli Festival organized annually by Alevis. Researcher has done an ethnographic research as well on ethnographers by observing them in the field. Thus, ethnography of ethnography is done by it is revealed ethnographer's using photo experiences and working practices. In this research, data gathering techniques such as ethnography and photo-ethnography, participant diary, in-depth interview, photo elicitation has been utilized. In the analysis, commonalities and differences have been found in ethnographers' and photographers' occupational practices. Occupational, gender, ideological and religious identities have affected their point of view and this has been reflected in the field. The value of photographic data in social sciences has been revealed and methods have been discussed developed by the

participants in the field as well. Fundamental findings have been searched out such as occupational practices, difficulties encountered in the field, situations affecting motivation in the field, taking photography and experience of using other data collection tools, communication with informants, definition of photography and ethnography. Inclination of ethnographers to take photography has been determined. Thus, at the end of the research fundamental information has been listed both for photographers and ethnographers in order to guide them.

Key Words

Ethnography, Photo-etnography, Etnographer, Ethnographic Photography, Professional Practice

Giriş

Etnografi kelimesi, ethno ile graphy kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Ethno; halk, graphy; yazmak, bir şeyi tanımlamak anlamına gelmektedir. Vidich ve Lyman'ın (1994: 23) da işaret ettiği gibi, ethnos, bir insanı, bir ırkı ve kültürel grubu simgeleyen Yunanca bir kelimedir. En temel anlamıyla etnografi ise, bir topluluğun ya da o gruba ait bireyin bakış açısını anlatmanın ve tanımlamanın bir yoludur (Neuman, 2007: 276). Toplumsal ve kültürel olana odaklanan ve bu alanlarla ilgili araştırmalar yapan birçok disiplin gibi etnografıyı de diğer disiplinlerden ayırmak zordur. Etnografi; antropoloji, sosyoloji, dilbilim, kültürel çalışmalar ya da ekonomi politik gibi alanlardan bağımsız tanımlanamaz. Etnografinin ortaya çıkışına

bakıldığında, antropoloji disiplinin içinde bir araştırma stratejisi olarak gelişmiş olduğu görülür.

İlk dönemlerdeki antropolojik ve etnografik çalışmalar isteyerek ya da istemeyerek mevcut sistemleri ve güç yapılarını desteklemiştir (Lecompte ve Preissle, 1993: 5). Ancak daha sonraları etnografi, ezilenin ve yetkisi olmayanların yaşamlarına derinlemesine bir bakış olarak kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra antropoloji içinde bir "görsel antropoloji" alanından ve bu alanın giderek kurumsallaşmasından söz edilmektedir. 1970'lerin ortalarında başlayarak sonlarına kadar, görsel antropologlar, etnografik film ve video üzerine odaklanmaya ve bu araçları kullanmaya başlamışlardır. 80'lerin sonundan 90'lara kadar sosyal bilimler, araştırmacı ve bilgi alacağı kişi (informant), katılımcı yaklaşımları ile araştırma çerçevesi arasındaki ilişkiyi tekrar tanımlayarak, bu kavramları geliştirmekte olan görsel etnografiye dahil etmiş ve bir fotoğraf anlamının üretici ve izleyici tarafından inşa edildiği fikrini benimsemiştir (Berg 2008: 935). Görsel teknolojiyi araştırmalarında kullanan önemli antropologlardan biri de Margaret Mead'tir. Fotoğrafi ve filmi araştırmanın merkezine koyan ilk antropolojik araştırma olarak M.Mead'in "*Balinese Character: A Photographie Analysis* (Bateson G.- Mead M., 1942)" adlı çalışması örnek gösterilebilir. Araştırmacıların söze dayalı gerçekleştirdikleri çalışmaların sıklığı nedeniyle etnografinin yazılı metinlere dönüştüğünü vurgulayan Mead, gelişen teknolojilerin kullanımının, verilerin tekrar tekrar dinlenerek ya da görerek analizinde avantaj sağladığını ve bu tür kayıt işlemlerinin sıklıkla kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Mead, 1995: 10).

Pozitivist yöntemleri terk etmek isteyen nitel araştırmacıların 1970'lerde yazdığı yazılarda, kesinliği ve nesnelliği bırakıp, "orada olmak", "akışına bırakmak", "kendi seçtiği yoldan gitmek" gibi görüşler yer almıştır

(Brewer, 2005: 57). Böylelikle nesnellik, güvenilirlik, geçerlilik tartışmaları artmış, özellikle etnografik çalışmalarda farklı yaklaşımlar kendine yer bulmuştur. Etnografların farklı gruplar, kişilerle ve bölgelerde gerçekleştirdikleri çalışmalar süresince edindikleri alan deneyimleri esnasında yaşadıkları birtakım sıkıntılar bir tür "kendilik bilincinin ortaya çıkması" na neden olmuştur. Nash ve Wintrop'a göre (1972: 529-531) bunun önemli iki nedeni vardır. Bunlardan biri; farklı dönemlerde aynı kültürde çalışma yapmış ancak birbirinden oldukça farklı bulgu ve sonuçlara ulaşmış antropologların ortaya çıkması, diğeri ise bu antropologların, odaklandıkları insan topluluklarının yaşamlarına doğrudan müdahale etmeleri ve o topluluğun yerlileri tarafından buna duyulan tepkinin kamusal alanda dile getirilmesidir. Ayrıca antropolojiyi ilk dönemlerindeki "beyaz ve temiz yabancı" nın yerini, yerli antropologlar almış ve onların kendi kültürlerine olan ilginin artmasıyla, yaptıkları çalışmaları, diğerleriyle karşılaştırmaları sonucu nesnellik kavramı sorgulanmaya başlamıştır. Böylelikle özdüşünümsellik (self-reflexivity) kavramı, yeni etnografinin vazgeçilmez kavramlarından biri olmuştur.

Özdüşünümsellik, kültürel gerçekliğin nesnel bir biçimde aktarılacağını savunan görüşe ve ideolojiye duyulan kuşkuların bir ürünüdür. Toplanan verilerin çoğu, araştırmacının süzgecinden geçmekte, onun kendi izlenimleri ve kuramsal yönelimindeki önyargıları bu süzgecin derinliğini belirlemektedir. Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının ben'i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan özdüşünümsellik yanlısı yazarlar, katılarak gözlemin bir araştırma tekniği değil daha çok bir tür bu dünyada olma tarzı olduğu düşüncesindedirler (Pala, 2004: 137). Gözlemler sonucunda yapılan betimlemeler ya da görüşme sonrasında araştırmacının edindiği izlenim ve bu düşüncelerini not defterine dökülmesi özdüşünümselliğin ikinci bir boyutudur. Özdüşünümsellik ile ilgili

etnograflar, betimlemelerin yalnızca bir şey hakkında yazmanın ötesinde bir şey yaptıkları iddiasından yola çıkmakta ve betimlemelerin sözcüğün bazı evrelerini temsil etmekten öte pratik bir biçimde temsil ettikleri dünyaya dahil olduklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla düşünümsellik yaklaşımı, kısmen olayların betimlemelerle inşa edildiğini, kısmen de betimlemelerin sürecin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır (Potter, 1996: 47).

Etnografik Fotoğraf

Tarihsel olarak bakıldığında görsel antropoloji, pozitivist metodolojinin hakim olduğu sosyal bilimlerde nesnel gerçeklikten söz edilen dönemde ortaya çıkmış ve gözlemlenebilir bir nesnel gerçekliği görsel-işitsel teknolojilerinin (kamera, video gibi) aktarabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bunun nedeni bu araçların, tarafsızlığına, şeffaflığına ve şüphe götürmeyen tanıklığına olan inançtır. Bir pozitivistin perspektifinden bakıldığında, şüphe edilmez bir tanık ve güvenilir verilerin kaynağı olan fotoğraflar sayesinde, insan zihninin sınırları olmadan, gerçek, film düzlemine kaydedilmektedir. Bu nedenle antropologlar, teknolojilerin gelişmesi ve ulaşılmasının kolay hale gelmesiyle birlikte, bilinmeyen kültürleri, farklı coğrafi bölgeleri, insan topluluklarını ve onlar hakkındaki detayları kamera ile belgeleyerek arşivler oluşturmuşlar ve bu arşivlerin, gelecek kuşakların günümüz dünyası ile ilgili bilgiye kolay ulaşmalarını sağlayarak, “objektif” bir araştırma verisi olacaklarına inanmışlardır (Ruby, 1996: 1345). Örneğin başlangıçta, fotoğraflar, çalışmalarda kullanılan görsel araçlar olarak yardımcı görevindedirler; “gerçek” etnografî araştırmacıların gözlemlerinden oluşan yazılı anlatımlarıdır. Bu süreç, görsel antropoloji olarak adlandırmaya başlanmış ve 1920’lerde yaygınlaşmıştır. Özellikle Malinowski’nin yaptığı çalışmalar ile gündeme gelerek, 1950’lerin sonuna kadar görsel antropoloji olarak anılmaya devam etmiştir. 1960’lı yıllarda

görsel etnografinin kullanımı, görsel imajlar ve kayıtların çoğaltılıp çoğaltılamayacağı ve sosyal bilimlerde yapılan gözleme dayalı araştırmalara bu araçların destek verip veremeyeceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmaların kaynağı ve çoğu sosyal bilimcinin endişesi, görsel verinin çok öznel, durumu temsil etmeyen ve düzensiz olduğu düşüncesidir.

Etnografik fotoğraf, kültürü ve özneyi kaydetmek ve anlamak amacıyla çekilmiş fotoğraf olarak tanımlanabilir. Bir fotoğrafın etnografik olması için sadece bu amaçla çekilmiş olması değil, etnografik bilgilendirme amacıyla kullanılışı da önem taşımaktadır. Ruby (1996: 1345), etnografik fotoğrafı, iyi ifade edilmiş teorisi ya da metodu olmayan bir uygulama olarak tanımlamış, Pink (2007: 69), etnografik fotoğrafın etnografaların alanda çalışırken, sistematik olarak ürettikleri fotoğraflar olduğunu vurgulamıştır. Etnografik fotoğraf, belgesel fotoğrafla bazı benzerlikleri paylaşırsa da, çoğu belgesel fotoğrafların estetik ve politik niyeti, etnografik fotoğraftan onları ayırmaktadır. Etnografik fotoğraf olarak adlandırılan fotoğraflar, daha önce üretilmiş ve bir döneme ışık tutan, etnografik bilgi veren fotoğraflar olabilir. Aynı zamanda alanda araştırmacı tarafından ya da araştırmacının katılımcıları tarafından üretilen fotoğraflar da etnografik fotoğrafa örnek oluşturmaktadır. Etnografik fotoğrafın sosyal bilimlerde veri toplama aracı olarak kullanılmasına yönelik farklı yöntemler geliştirilmiştir. Böylelikle fotoğraf, etkili bir veri toplama aracı olarak amaca yönelik veriler elde edilmesinde araştırmacıya yardımcı olmaktadır.

Etnografi, sadece antropologlar için değil aynı zamanda sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan araştırmacılar için de önemli bir yöntemdir. Etnografik araştırma, görsel imajlar ve metaforlarla iç içe geçmiştir. Etnografalar araştırdıkları konu ile ilgili fotoğraf ya da video

çektiklerinde, bir görsel metin üretmiş olurlar ve böylece ürettikleri görüntüler etnografik bilginin parçasını oluştururlar (Pink, 2007: 21).

Fotoğraf da etnografik araştırma gibi düşünürseldir. Düşünürsellik, kültürel gerçekliğin “nesnel” bir biçimde resmedileceğine duyulan kuşkuvarın bir ürünü ise fotoğraf tam da bu düşüncenin merkezinde yer alan bir veri toplama aracıdır. Fotoğrafçı veya etnograf, kendini fotoğraflama sürecine dahil edecek, kendi birikimleri, kimliği ve orada geçirdiği süre içindeki alanla ilgili deneyimleri ile fotoğraflar çekecektir. Dolayısıyla fotoğrafların üretim süreci de düşünürseldir. Araştırmacının, fotoğrafları yorumlarken, hangi yöntemi kullanırsa kullansın fotoğraflanan olayı tekrar inşa edeceği varsayılmaktadır. Bu nedenle araştırmada gerek etnografik fotoğrafların üretilmesinde gerekse görüşme ve gözlem verilerinin toplanmasında ve verilerin yorumlanmasında düşünürsellik yaklaşımı benimsenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın araştırma yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan etnografi ve son dönemlerde sıklıkla kullanılan foto-etnografidir. Araştırmada etnografik ve fotoğrafçıların alan deneyimleri, etnografik fotoğrafı kullanma becerileri, alanda karşılaştıkları zorlukları belirlemek için Nevşehir İli Hacıbektaş Veli İlçesi’nde her yıl 15-18 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen 48. *Ulusal ve 22. Uluslararası Hacıbektaş Veli’yi Anma Kültür ve Sanat Etkinlikleri* seçilmiştir. Bu çalışmada sadece etnografik ile ilgili veriler tartışılmıştır. Törenler, “hazırlık aşaması (3 gün), etkinlik süreci (4 gün) ve yansımalar (3 gün)” adı altında üç aşamaya bölünmüştür.

Katılımcılardan her gün araştırma günlükleri ve gözlemlerini yazmaları ve görüşme ses kayıtlarını vermeleri istenmiştir. Aynı zamanda o günü anlatan 50 fotoğraf seçip araştırmacıya vermeleri beklenmiş ancak katılımcılar tarafından fotoğraf sayısı fazla bulunduğundan bu sayı en az 10, en fazla 30 olarak belirlenmiştir. O gün çektikleri bütün fotoğraflar da arşivlenmiştir. Uygulama süresince araştırmacı, katılımcılarla 13 Ağustos-18 Ağustos-21 Ağustos 2012 tarihlerinde yarı yapılandırılmış görüşmeler yaparak alandaki deneyimleri çerçevesinde fotoğraf ve etnografiye bakışlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Günaşırı görüşmelerin yapılamamasının nedeni alanda kalım süreleri ve katılımcıların araştırma günlüğü yazmak için zamana ihtiyacı olmasıdır. Görüşmelerin sıklığı, katılımcıları yorabileceğinden, bu sayı üç ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmacı da orada bulunmuş, fotoğrafçı ve etnografı gözlemleyerek günlükler tutmuştur. Bir kadın etnograf ve bir erkek fotoğrafçıyı aynı mekana, diğer erkek etnograf ve kadın fotoğrafçıyı ise başka bir mekana göndererek, her birini alanda gözlemlemeyi amaçlamıştır. Katılımcıların gideceği mekanların haftalık programı çıkarılmış, her bir katılımcı bir gün öncesinde hangi mekana gideceği konusunda bilgi sahibi olmuştur. Araştırmacı, katılımcılar ile araştırma süresi boyunca üç kez yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Böylelikle katılımcıların gözlemledikleri ortama dair görüşleri alınarak kaydedilmiştir.

Araştırmada katılımcıların gideceği mekânlar, araştırmacının katılımcıları gözlemlemesini kolaylaştırmak ve analiz kısmında ortak bir ölçüt belirleyebilmek amacıyla önceden belirlenmiş, bir çalışma programı hazırlanmıştır. Bu çalışma programı araştırma sonunda değişikliklere uğrasa da araştırma ortamında tanımlanan mekânlara gidilmesi sağlanmıştır. Alanda katılımcıların yaptıkları gözlemler ve görüşmeler sonunda Hacı

Bektaş Belediyesi'nin düzenlediği resmi törenlere alternatif gerçekleşen konserler, cem törenleri, semah gösterileri ve protestolar da katılımcılar tarafından fotoğraflanmıştır. Mekânların çeşitlenmesi katılımcıların istekleri ve alandaki deneyimlerinin etkisiyle gelişmiştir

Katılımcıların Seçimi

Bu çalışmada katılımcılar iki etnograftan oluşmaktadır Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Bu örnekleme biçimine uygun olarak, katılımcılarda var olması gereken birtakım özellikler belirlenmiştir.. Etnograf(lar), herhangi bir üniversite kurumunda akademisyen olarak çalışan veya alan çalışması deneyimi olan biri olmalıdır. Alana çıkmadan önce fotoğrafın temel prensipleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Fotoğraf ile ilgili temel eğitimi çeşitli kurumlardan edinmiş olması tercih edilmektedir. Alanda daha önce fotoğraflar çekmiş, ancak fotoğrafı temel veri toplama aracı olarak yeterince kullanmamış olabilir. Temel fotoğraf eğitimi olmayan ancak alanda fotoğraf deneyimi olan etnograflara, araştırmacının kendisi tarafından kısaca temel fotoğraf bilgisi verilmiştir.

Etnografları bulmak kolay olmamıştır. 2010 yılındaki etkinliklerde yapılacak araştırma için etnografları bulmak amacıyla, antropoloji.net sitesine ilan verilmiş, geri dönenler arasında bir sıralama yapılmıştır. Bu sene içinde yapılacak uygulama, maddi yetersizlikler nedeniyle gerçekleştirilememiş, o yıl seçilen etnograflar ile çalışılamamıştır. Seçilen etnograflara konu anlatıldığı ve üzerinden zaman geçtiği için 2011 yılındaki uygulamada çalışmalarını için teklif götürülmemiş, farklı katılımcılar ile çalışmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle tekrar aynı siteye mail atılmış ancak yeterli dönüş olmamıştır. Bir sonraki aşamada, Türkiye'deki üniversitelerin antropoloji bölüm başkanları ile iletişime geçilmiş, onların yönlendirmeleri ile etnograflara ulaşılmıştır. Belirlenen

katılımcılardan özgeçmişlerini yollamaları istenmiş, yaptıkları çalışmalar ve e-posta üzerinden gerçekleşen görüşmelerle araştırmada yer alacak etnograflar seçilmiştir. Yaş farkından doğabilecek bir çatışmaya sebebiyet vermemesi, akademik ünvanın aralarındaki iletişimi etkilememesi için katılımcıların aynı yaş grubundan olmasına dikkat edilmiştir.

Seçilen Etnografların özellikleri

Etnograf 1: Erkek etnografıdır. 33 yaşında olan Etnograf 1 (E1), on yıldır alan çalışmaları yaptığını, zaman zaman bağımsız projelerde etnograf olarak yer aldığını belirtmiştir. Yüksek lisans ve doktorasını sosyal antropoloji alanında gerçekleştirmiştir. E1, Kürt-Alevi bir aileden geldiğini, ancak kendisini etnik kimliği ile değil, siyasi kimliği ile tanımladığını ifade etmiştir. Daha önceki çalışmalarında Alevileri bir topluluk olarak çalışmadığını ancak kutsal mekanlar üzerinden bir çalışma yaptığını söylemiştir. ‘Hacı Bektaş Anma Törenleri’ nde bir kez bulunduğunu ancak bir araştırmacı olarak değil, stant görevlisi olarak yer aldığını belirtmiştir.

Etnograf 2: Kadın etnografıdır. 32 yaşında olan Etnograf 2 (E2), yaklaşık beş yıldır alan çalışmaları yaptığını, alan deneyiminin doktora öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılabilceğini ifade etmiştir. Özellikle doktora süresi ve sonrasında deneyiminin arttığını vurgulamış, yüksek lisans ve doktorasını antropoloji alanında gerçekleştirmiştir. E2, kendini Sünni-Türk olarak tanımlamış, Alevilere aşina olduğunu vurgulamıştır.

Bulgular ve Yorum

Etnografik araştırma sürecinde farklı veri toplama araçları ile toplanan veriler, temalara ayrılmış, bu temalar altında ayrıştırılan veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, katılımcıların görüşlerini yansıtabilmek amacıyla, sık sık doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Fotoğrafçı olmak: Etnografların fotoğrafçı olarak davranma deneyimi

Etnografların, fotoğrafçı olmak üzerine geliştirdikleri mesleki birtakım tanımlamalar olmuştur. Bu tanımlamaları, geçmiş araştırmalarındaki gözlemleri ve araştırma süresince alanda karşılaştıkları fotoğrafçıların davranış biçimleri üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Fotoğrafçının konusuna saygılı olması gerektiği iki etnograf tarafından da vurgulanan en dikkat çekici konudur. Etnograflar, fotoğrafçıların bir konuyu ya da durumu belgelemekte ısrarcı olmamalarına ve fotoğraf makinesi ile bozulan doğallığı bir de fotoğrafçının varlığının etkilemesi durumunda insanların rahatsız olacaklarını belirtmişlerdir. E1'e göre, fotoğrafçının fotoğraf çekerken, kaynak kişilere hiçbir şeyi gizlemeden, tüm açıklığıyla anlatması ve izin alması, insanlarla olan iletişimin en can alıcı noktasını oluşturmaktadır (E1, 10.08.2011). E2'in üzerinde durduğu nokta ise fotoğraflanan her olayın bir oluş sırasının olması nedeniyle, fotoğrafçının beklemek zorunda olmasıdır. Ona göre fotoğraf çekmeye başlamak ve devam etmek, daha öncesinde olay ile ilgili bilginin ve deneyimin olması gerekliliğini zorunlu kılıyor. Eğer fotoğrafçının deneyimi yoksa, akıp giden anı yakalayamaz ve belgelemek istediği konuyu kaçırabilir.

Fotoğrafçının alanda bir olayı belgelerken birden fazla kere deneyimlemesi gerekliliği oldukça önemlidir. Belgesel fotoğrafın olmazsa olmaz koşullarından biri olan, "belgelenecek konu için uzun süreli orada olma" durumudur. Fotoğrafçı olmak, bir kez yapılan ve o akan giden zamanının içinde anı çalmak demek değildir. Fotoğrafçı olmak akıp giden zamanın içerisinden, o süreci en iyi anlatan anı yakalamaktır.

Fotoğrafçı akıp giden zamanın içindeki bir olayı nitelikli bir şekilde kaydedip, fotoğraflarıyla aktarabilecek midir? Fotoğrafçının bir olayı

nitelikli bir şekilde bir etnograf gibi kaydedebileceğini söyleyen E1, fotoğrafçının da bir olayı gözlemlediğini ve bu gözlemleri sonucunda olayın püf noktasını yakalayacağını, fotoğrafçı olmak ve etnograf olmak arasında keskin bir ayrımın olmadığını vurgulamıştır. Ona göre temel tartışma, etnografi sürecinde fotoğrafın kullanılıp kullanılmama durumudur.

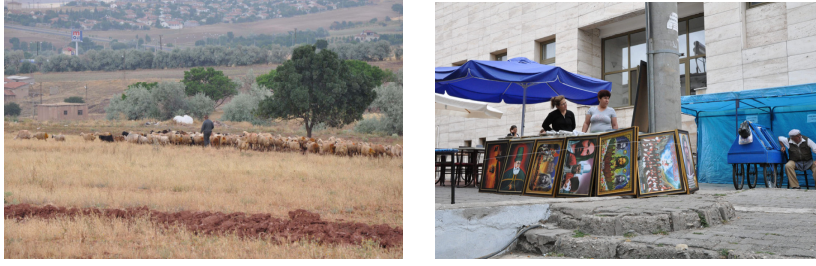
Fotoğrafçının etnografıdan daha teknik bakacağını, bu nedenle farklı bakış açıları yakalayacağını belirtip, konuya fotoğraf çerçevesinde baktığı için de fotoğrafçının etnografılardan daha farklı fotoğraf çekeceğini belirtiyor (E1, 18.08.2011). E2 ise fotoğrafçıların alanda çok daha fazla fotoğraf çekeceklerini, çok daha hızlı olacaklarını vurguluyor (E2,10.08.2011). Fotoğraf çekmenin daha sanatsal bir eylem olduğunu belirten E2, etnografılarda olayı yakalamanın ve ritüeli yansıtmının daha önemli olduğuna değinip, fotoğrafçının fotoğrafı sanatsal bir eser gibi değerlendirdiğini söylüyor. Ona göre fotoğrafçı için ışık ne kadar önemliyse, bir etnograf içinde anı kaçırmamak önemlidir. E2 bu yorumlardan sonra emin olmadığını ve doğru cevaplar verebilmesi için daha çok fotoğrafçı tanınması gerektiğini vurguluyor (E2, 10.08.2011). Aslında burada Bresson'un karar anı diye tanımladığı kavram öne çıkmaktadır. Karar anı, biçimi organize ederken, fotoğraflanan olayı da eş zamanlı bir şekilde kayda almaktır (Cookman, 2008: 59-60). E2'nin dediği gibi belgesel fotoğrafçı sadece biçimin, güzelin, estetiğin peşinde değildir. Olayı tek karede anlatabileceği doğru anın da peşindedir. Bu nedenle etnograf ile benzer bir davranışı gerçekleştirmekte; etnografıdan bir adım öteye giderek aynı zamanda anı estetize etmektedir. E2, tam da bu duruma örnek olarak durumu şöyle özetlemektedir:

Onlar mesela fotoğraf çekerken
pozisyonlarını değiştirebiliyorlar, alttan,

üstten farklı şekillerde, işte bir tanesi ben ışıkta çekeyim biri diyor akşam çekeyim. Tamamen makineye yansısıyla ilgili, benim önem vermediğim onların çok önem verdiği şeyler var. Ben konu varsa hemen çekiyorum onlarda öyle bir şey yok fotoğraf da çekmemiş olabiliyorlar. Fotoğrafçıysa bence çıktığın zaman çekersin bir şeyler ama onlar bekliyorlar. Ben fotoğrafçı olsaydım mesela farklı olurdu ben hep çekerdim. Ben onları aslında çok gözlemlemedim ama fotoğraf çekmek konusunda onlar hala daha teknikler, ben hiçbir zaman o kadar teknik olacağımı sanmıyorum (E2, 18.08.2011)

E2, burada fotoğrafçıları alanda gözlemlememesine rağmen, “fotoğrafçı olarak alanın fotoğrafını çekmek” durumuna karşı önyargılı davranıyor. “Onlar daha teknikler” diyerek, fotoğrafçıların çektikleri fotoğrafların bir olayı tanımladığı, anlattığını ve gözlemleyerek tasvir ettiğini gözden kaçırıyor. Etnograflar da fotoğraf çekerken tekniğe önem verip, belgelemek istedikleri olayları daha görünür, anlaşılır ve bakılabilir hâlâ getirebilirler. Sontag’ın da deyimiyle “Bir şeyi fotoğraflamak, ona sahip olmak demektir.” (Sontag, 1999: 20) ve “fotografik görme, herkesin gördüğü ancak çok sıradan diye önemsemediği şeylerdeki güzelliği keşfetme yeteneği” (Sontag, 1999: 109) anlamına da gelmektedir.

Etnografların alanda ilk çektiği fotoğraflar

Fotoğraf 1 E1'in alanda ilk Fotoğraf 2 E2'nin alanda ilk çektiği fotoğraf

E1 ve E2 alanda çektikleri ilk fotoğrafı hatırlamadıklarını ifade etmişlerdir. Onlara sorulduğunda E1, Çilehane'nin girişini fotoğrafladığını, E2 ise ilk olarak belediye binasının üzerindeki sözlerin fotoğrafını çektiğini söylüyor. Ancak Bu çalışma için araştırmacının oluşturduğu fotoğrafların arşivdeki kayıt sırasına bakıldığında, ilk çektikleri fotoğrafların yukarıdaki fotoğraflar olduğu görülüyor. E2, 12 Ağustos 2012 tarihinde türbenin yakınlarındaki stantları fotoğraflıyor. Stantlarda, Aleviliğin simgelerinden, Hz Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli, On iki imamın da yer aldığı resimler dikkati çekiyor. Bu fotoğraftan, Hz Ali'yi resmetmenin günah sayılmadığı yorumu yapılabilir. E2'nin özellikle bu standı çekmesinin temel nedenlerinden biri, ilk günkü günlüğünde tanımladığı satıcıları belgelemektir. E2 günlüğünde bu mekânlarla ilgili şunları söylemiştir:

Şenlik zamanı arttıkça meydana yapılan hazırlıklarda hızlanmaya başlıyor. Özellikle dışardan gelen çeşitli ürünlerden oluşan stantlar açıyorlar. Bu gelenlerin hepsi de Alevi değil içlerinde Sünni olanlar da var. Ancak Hacı Bektaş şenlikleri birçokları için olduğu gibi onlar içinde bir gelir kapısı. Müzeye çıkan yolda hediyelik eşya satan

dükkanların tamamında Aleviliği simgeleyen nesnelere bulunmaktadır (E2, 12 Ağustos 2011).

E1'in çektiği ilk fotoğraf ile ilgili bir yorumu bulunmamakla birlikte, bu fotoğrafta Hacı Bektaş Veli ilçesini anlatan bir simgeye rastlanmamaktadır. Uzaktan çoban ve koyunları görünürken arkada evler dikkati çekmektedir. E1, bu fotoğrafı o yöreye ait etnografik bilgi aktarmak için değil, "gözüne güzel görüldüğü için" çektiğini söylemiştir. Alanda fotoğrafçı gibi davranmak durumuna uyan bir davranıştır. Görüşmelerde ve günlüklerde etnografılar, genellikle etnografik bilgiyi aktarmak için fotoğraf çekmek üzerinde durmuşlardır. Ancak çektikleri fotoğrafların bazılarında "çekmek istedikleri için" fotoğraf çektikleri de görünmektedir. E2 bu duruma ilişkin şunları söylemektedir: "*Her kare resimde izin alarak fotoğraf çekmiyorum. Elim kendiliğinden defalarca basıyor, gerekli gereksiz yığınla fotoğraf çekiyorum*" (E2, 18.08.2011). Etnografılar, özel yaşamlarında anı aracı olarak kullandıkları fotoğraf makinesini, alanda benzer sebeplerden dolayı yani hoşlarına giden bir an gördüklerinde rahatlıkla kullanmaktadırlar. Bu sebeple amaçları salt etnografik bilgiyi elde etmek değildir. Günümüzde fotoğraf makinesinin gözün yerine geçmesi, McLuhan'ın (1965: 247) dediği gibi bir insan uzvuymuş gibi kanıksamamız ve dijital makinelerin ucuzlaması ile birlikte fotoğraf çekmek sıradanlaşmıştır. Mesleki alışkanlık olarak ilk başta fotoğraf çekmeyi ve kullanmayı reddetseler de etnografılar, gündelik yaşamın alışkanlıkları nedeniyle fotoğraf çekme eylemine kendilerini kaptırmışlardır.

Etnografaların fotoğraf çekmeye yatkınlıkları

Alana çıkmadan önce yapılan görüşmelerde de "*en iyi antropoloğun, en az fotoğraf çeken olduğunu*" (E1, 13.08.2011) söylemesi, E1'in araştırma

başlangıcında fotoğraf çekmeye gösterdiği mesleki tepkinin bir yansıması olarak algılanabilir. E1, fotoğrafın antropologlar tarafından az kullanılıyor oluşundan övgüyle bahsederken, fotoğraf kullanmanın temel noktasının araştırmanın can alıcı noktasına hizmet eden anların yakalanması olduğunu vurgulamıştır. Bu anlar da ona göre ender rastlanan anlardır. E1'in araştırmanın ilerleyen zamanlarında fotoğraf çekmeye ve fotoğraf kullanımına ilişkin görüşlerinde olumlu yönde değişiklikler olmuştur. Araştırmanın son gününde E1, insanları gözleme yeteneğinin fotoğraf çekmeye etkisinin olduğunu, Çilehane'deki delikli taş kutsal mekânı üzerinden anlatmaktadır:

Bana göre çarpıcı olan o kayadan geçme durumunun yarattığı şey. Mesela orada ben o yer ile ilgili bütün bir şeyi açıklayabilirim. Nasıl bir kült olduğu, temsil ettiği sembolik değerlerle ilişkisi, bir insan pratiği anlamında da değerlendirildiğinde oradan çıkamama durumu, bütün bunların üzerine söyleyebileceğimiz bir olayı yansıtıyor. Ancak olaya baktığımızda bir fotoğraf bütün bu söylenenleri anlatabiliyor (E1, 21.08.2011).

Bütün bu olayların fotoğrafını çekmek için beklemediğini, özel olarak bu anı da çekeyim demediğini, gözlemleri sonucunda o anı gördüyse fotoğraf çektiğini de ekliyor. E1'in bu konuya en önemli katkısı ise alan çalışması içerisinde alanla ilgili deneyim arttıkça insanın kafasında sistematik bir bilginin olduğunu vurgulamasıdır. E1, bu sistematik bilginin insana yavaşça yerleştiğini Hacı Bektaş Törenleri alan araştırması üzerinden

şöyle anlatıyor: *“bir mekân var bu mekânların belli bir kutsiyetleri var, bir ziyaretçi profili var. Bunların hepsi kafada belirli. Belirli olunca örnek bir konu görüldüğünde de kayıt altına almaya çalışıyoruz.* (E1, 21.08.2011).

E2 ise araştırmacıların farklılıkları üzerine vurgu yaparak, bakış açılarının, ve odaklanılan konuların farklılaşacağını ifade ediyor. *“Her etnograf kendi yöntemini kendi belirler. Konu aynı olsa bile her etnograf konuya farklı bakar ve farklı görür. Durduğu yer aynı olsa bile gördüğü ve odaklandığı yer başkadır.”* (E2, 20.08.2011). E2'nin bu yorumu fotoğrafçıların yorumuyla örtüşüyor. Fotoğrafçılarda aynı konuyu iki fotoğrafçının farklı belgeleyeceğini savunuyorlar. Bunun nedenini ise, her fotoğrafçıda farklı bakış açılarının ve farklı ilgi alanlarının olmasına bağlıyorlar. Böylelikle etnograf ve fotoğrafçılar arasındaki temel benzerliğin gözlemleri ve gözlemleri yansıtma biçimleri olduğu görülüyor.

Etnografin alanda birincil veri toplama tekniği katılarak gözlemdir. Bu nedenle etnografar gözlem yeteneklerini sürekli geliştirmeye çalışmaktadırlar. Onlar için gözlem araştırmanın en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. İyi bir gözlemci olamayan etnografaların da iyi bir etnograf olamayacakları aşikârdır. Bu nedenle etnografaların alana gittiklerinde sıradan bir kişiden temel farkları güçlü gözlem yetenekleri sayesinde alandaki bütün detayları, ilgi çekici olayları, farklılıkları, benzerlikleri, durumu görmedeki becerileridir. Fotoğrafçıların da sıradan insanlardan temel farkları, Berger'in (1998: 113) de vurguladığı gibi yaşanmakta olan bir hayatı anlatan anı seçme ve yakalama becerisine sahip olmalarıdır. Bu nedenle etnografar iyi bir gözlemci oldukları için fotoğraf çekmeye yatkındırlar. Fotoğrafçılarda anı yakalama konusunda beceri sahibi olduklarından iyi bir gözlemcidirler.

Gün geçtikçe fotoğraf çekiminde azalma

Etnograflar Hacı Bektaş İlçesi'ne gittikleri ilk günden itibaren fotoğraf çekmişlerdir. Alanda kalınan 10 gün boyunca etkinliklerin gittikçe azalması ve alanda var olan ortamı kanıksamalarından dolayı son günlerde fotoğraf çekimini azaltmışlardır. E2, alandaki ilk günlerdeki gibi fotoğraf çekemeyeceği ile ilgili şunları söylemiştir:

Muhtemelen azalacak zaten. Yani ilk baştaki gibi çok olmaz. Konuya daha odaklanacağım için. Şimdi bir şey kaçırmak istemiyorum sanki bir daha gelmeyecek gibi. Bir kez olacakmış gibi. Kaç kere aynı ortamı kaç kere çekmişim. Bundan sonra gittiğim zaman bu kadar fotoğraf sayısı artmayacak. Sadece daha odaklanma ve güzel fotoğraflar çekmem gerekecek (E2, 13.08.2011).

E2'nin alanda yaşanan anları kaçırmak istememesinin nedeni, araştırmanın ikinci günü olması nedeniyle alana yabancı olması ve törenler ile ilgili yeterince bilgisinin olmamasıdır. Etkinliklere dair bilginin azlığı katılımcıda bir güvensizlik yaratmaktadır. Ona göre alana alışana kadar çok fotoğraf çekmesi gerekmektedir. Ancak araştırmanın sonlarında çok sayıda fotoğraf çekmesi gerekmeyecek, sadece güzel fotoğraf çekmeyi deneyecektir. Fotoğraf makinesini eline aldığından itibaren E2'nin fotoğraf çekmeyle bir sorunu olmamıştır. İnsanlarla kurduğu samimi ilişki sayesinde aralarında bir güven oluşmuş insanları fotoğraflamakta zorlanmamıştır. E2, alanı tanınması ve alışkanlığının artması ile birlikte anı kaçırmak gibi bir korkusunun olmayacağından bahsetmektedir. Çünkü törenlerin en yoğun günlerinde, ibadetlerin yapıldığı, ziyaretlerin olduğu günlerde çok sayıda

insanın farklı mekânlarda bulunması nedeniyle her duruma ve mekâna ait fotoğraf çekmiştir. Bu deneyim onda bir güven duygusu yaratmıştır. E2, bu yoğunlukta fotoğraf çekme deneyimi ile ilgili şunları söylemiştir: *“Tabii ki meydana dur, bir sürü fotoğraf çek, o meydana farklı hareketler oluyor Aleviliğin simgesi olanlar, yiyecek satanlar alışveriş yapanlar bağırانlar oturanlar hepsini çekebilirsin. Ama bugün çok fazla olmayacak”* (E2, 18.08.2011). Günde 150-200 adet fotoğraf çektiğini, ancak konunun tükenmeye başladığını, aynılaştığını belirtmiş, çalışmanın kendi çalışması olması durumunda, *“Tek başıma olsaydım tek mekan çalışsaydım, mesela müzenin her gün saat 10’ da her gün saat 1’de fotoğrafını çekip farkı yansıtabilirdim.”* yorumunu yapmıştır (E2, 18.08.2011). E2, mekânın değişimini yansıtmak amacıyla kendi yöntemini geliştirmiştir. Böylelikle E2, foto-etnografi yöntemini kullanarak, bir mekâna dair etnografik ve sosyolojik bilgiyi edinebileceğini alanda geliştirdiği yöntemle doğrulamıştır. Bu yöntem, yeniden fotoğraflama diye tanımlanmış, foto-etnografik çalışmalarda bir yöntem olarak kabul edilmiştir.

E1 ise *“Artık çok daha az fotoğraf çekiyorum. İlk günlerin yoğunluğunun geçmesi ve konunun sabit kalması sanırım buna sebep olabilir.”* ve *“Daha fazla fotoğraf çekerken sonralarda daha az fotoğraf çektim. Fotoğrafın konusunun değişmemesi ve aynı şekilde mekanın değişmemesi etkili oldu diyebilirim.”* (E 1, 20.08.2011) diyerek konunun birbirini tekrarlamasına ve alanda etkinlik ve insan yoğunluğunun azalması ile birlikte fotoğraflanacak olayın kalmadığına vurgu yapmaktadır. Çünkü ona göre çalışma belli bir doygunluğa ulaşmış, keşfedeceği ve göreceği mekân kalmadığı için de fotoğrafları tüketmiştir. Bundan sonrada çekeceği fotoğrafların daha çok *“törenler sonrası mekânlar ve gözlemler”* gibi bir bakışla mümkün olacağını ifade etmiştir (E1, 17.08.2011). Araştırmanın bitimine dört gün kala araştırmanın doygunluğundan bahsetmesi, E1’in

kendisi ile çelişmesine neden olmaktadır. Alana çıkılmadan önce yapılan ilk görüşmelerde alanda uzun süre kalınması gerektiğini “*Şimdi böyle bir çalışma konum olsaydı bir kere burada kesinlikle 10 gün, kalmazdım bu sayıdan daha fazla burada kalmam gerekirdi.*” şeklinde ifade etmiştir (E1, 13.08.2011).

Fotoğraf çekme deneyiminin artması

Araştırmada gün geçtikçe etnografların çektiği fotoğraf sayısının azalması ile birlikte, araştırmanın etnograflar üzerindeki temel etkisini ortaya koymak gerekmektedir. Bu etki, profesyonel bir makine ile fotoğraf çekme deneyiminin artması ve fotoğraf çekmenin öneminin kavranmasıdır. E1, araştırmanın başında fotoğraf makinesinin onda özel bir durum yaratmadığını ve ona verilen bu imkanı değerlendirmeye gayret edeceğini söylemiş (13.08.2011); 18 Ağustos’taki görüşmede ise, artık geceleri fotoğraf çekebildiğini; bunun en büyük değişiklik olduğunu belirtmiş, teknik olarak fotoğraf makinesini tanımaya başladığını söylemiştir. Ancak fotoğrafı, yazdıklarını destekleyecek şekilde kullandığını vurgulamıştır.

E2 ise ilk gün alana fotoğraf makinesi ile çıktığında nasıl planlayacağını ve nereden başlayacağını bilmediğini günlüğünde anlatmış, aynı anda hem fotoğraf çekip hem de görüşme yapmakta zorlandığını belirtmiştir (12.08.2011).

E2’nin üzerinde durduğu önemli noktalardan biri de profesyonel fotoğraf makinesinin alanda kaynak kişiler tarafından farklı algılanmasıdır. E2’nin de tanık olduğu ve deneyimlediği üzere büyük ve gösterişli fotoğraf makineleri fotoğraf çekerken katılımcıları odak noktası haline getirebilmektedir. Aynı zamanda insanların poz vermesine neden olmaktadır. E2’nin “mekânın fotoğrafçısı olma” durumu, zaman zaman

dezavantaja dönüşse de katılımcının yönlendirmesiyle avantaja da çevrilebilmektedir. Önemli olan katılımcını uzun süreli alan deneyimi ile kendini kaynak kişilere kabul ettirmesi ve alanda kanıksanmasıdır.

Etnografların fotoğraflık bakışı

Etnografların alanda fotoğraf çekme deneyimlerinin artması ile gözlem yapma becerilerinin fotoğraflık bakışlarını nasıl etkilediğine dair farklı örnekler bulunmaktadır. Gözlemlerinden yola çıkarak bir olayı veya durumu nasıl fotoğraflayacaklarına karar vermektedirler. Buna en iyi örnek E1'in "*çoğunlukla meseleyi betimlemek amacıyla fotoğraf çektiğini*" söylemesi ve betimleme için de en iyi planın "*genel çekim yapmak*" (E1, 13.08.2011) olduğunu anlatması, kutsal mekan ile birlikte insanların oradaki davranışlarını gösterme amacını taşımaktadır.

E2 ise fotoğraf çekerken açının onun için önemli olmadığından bahsetmektedir. Onun için önemli olanın, bir şeyin fotoğrafını neden çektiğine verdiği yanıtıdır. Bu yaklaşıma örnek olarak da, Çilehane'de insanların Deliklitaş'tan çıkmaya çalışmalarını fotoğraflamanın, oradaki ibadeti anlatmak açısından önemli olmasını vermekte ve bu durumun hangi açıyla çekildiğinin çok da önemli olmadığını savunmaktadır. Onun için iki açı önemlidir: Birincisi geniş açı, ikincisi ise yakın çekim diye tanımladığı açıdır. Böylelikle hem Deliklitaş'tan çıkan insanları ve ortamın genel görüntüsünü belgeleyecek, hem de insanların yüz ifadelerini yakın çekimle aktarabilecektir. E2'nin verdiği bu örnek her ne kadar çekilen açının önemli olmadığını savunsa da, aksine önemli olduğunun bir kanıtıdır. Çünkü ortamı göstermek için geniş açı kullanmış, oradaki insanların hallerini anlatmak için de yakın çekimi tercih etmiştir. Böylelikle fotoğraf çekerken kullandığı açıların onun anlatımında ne kadar etkili olduğunun bir örneğini vermiştir. Bu nedenle kullanılan teknik (biçim) içeriği de etkilemektedir. Bresson, bir

konunun kendi öznelliğini taşıyabilmesi için, içerdiği biçimlerin ilişkisinin açık ve yerli yerine oturmuş olması gerektiğini savunmaktadır. Onun için konunun yanı sıra biçim de çok önemlidir (Bresson, 2006: 18-22). Pregnant moment'i yani 'geçmiş, şimdi ve geleceğin birlikte okunabildiği an'ı (Bate, 2009: 56) oluşturan öğelerin hepsinin bir bütün şeklinde fotoğrafta buluşması gerekmektedir.

E1'in tercih ettiği bir başka yaklaşım, bir mekânı hem insanlı hem insansız fotoğraflamaktır. Bunun nedenini ise şöyle özetliyor: "*Mekânlar iki açıdan önemli antropoloji için. İnsanların pratiğine dair önemli; ama sonuçta nesne mekânın kendisi. İyi tasvir edilmesi iyi anlaşılması için kendi halinde çekimine ihtiyaç duyuyorum.*" (E1: 13.08.2011). Bu tür fotoğraflara günlük ya da tez (makale) yazarken baktığını, eksik kalan noktalar olduğunda fotoğrafların çok yardımcı olduğunu vurgulamaktadır.

Etnografin tercih ettiği bu yaklaşım, araştırmalarda bir yaklaşım olarak sistematize edilebilir. Mekânı betimlemek amacıyla hem insansız hem de insanla birlikte, farklı zamanlarda çekimler yapılabilir. Böylece çalışma konusunun mekân olduğu araştırmalarda bu yaklaşım ile bir foto-etnografik çalışma yapılabilir.

Basın fotoğrafçısı gibi davranma deneyimi

Etnograflar E1 ve E2, 16 Ağustos 2011 tarihinde gerçekleşen açılış etkinliklerinde farklı konumda bulunmuşlardır. Açılış etkinliklerine farklı siyasi partilerden siyasetçiler, bakanlar ve milletvekilleri katılmıştır. Bu nedenle açılış yapılacağı alan polis tarafından çevrelenmiş ve sadece protokol giriş kartı olanlar ve basının içeriye girişine izin verilmiştir. Araştırmacı, katılımcıların alanda serbestçe dolaşmalarını sağlamak amacıyla, açılış öncesi protokol giriş kartlarını belediyeden edinmiş, basın

giriş kartlarını ise açılış günü erken saatlerde belediyenin girişinden almıştır. F1, F2 ve E2'ye basın giriş kartı verilmiştir. Böylelikle alanda daha serbest dolaşmaları, giriş çıkışlarının kolaylaşması sağlanmıştır.

E2'ye basın giriş kartı almak ve alanda serbestçe dolaşıp fotoğraf çekmenin, görüşme yapmanın özgürlüğü şaşırtıcı gelmiş, hoşuna gitmiştir. Gazeteciye benzemediğini, kimsenin onun gibi giyinmediğini ve insanların dikkatini çektiğini belirtmiştir (E2, 16.08.2011). Alanda fotoğraf çekerken diğer basın mensuplarının ve halkın hangi ajanstan olduğunu sorduklarını belirterek, *“Kimsenin aklına bu yaka kartı ve kocaman makine ile araştırmacı olabileceğim gelmedi. Basın kartı insanı kamufler eden; ama aynı zamanda insanların konuşmasını popülerleştiren bir şey. Medya işin içine girince çok rahat konuşacaklarını düşünmüyorum.”* (E2, 16.08.2011) şeklinde konuşmuştur. E2, bir yandan basın kartı ve fotoğraf makinesi ile bir gazeteci gibi davranmış, öte yandan da bunların alanda insanların konuşma biçimlerini değiştireceğini savunmuştur.

E2, alanda bir gazeteci gibi davranmıştır. E2'nin bu rahatlığı, hem kişiliği hem de daha önceki alan deneyimi ile ilgili olabilir. Çünkü aynı gün yazdığı günlüğünde protokolde yanında oturduğu yaşlı bir teyzenin, *“Kocam dışarıda kaldı. Sıcakta beni aldılar onu almadılar.”* deyişine üzülen, onları birleştirmek için girişteki görevlileri ikna etmiş, yaşlı adamı protokole karısını yanına almayı başarmıştır. Bu örnek, E2'nin büründüğü kimliğin yani gazeteci (basın fotoğrafçısı) gücünün ve alanda etnografların karşı karşıya gelemeyeceği türden bir deneyimin göstergesidir. E2 bu durum ile ilgili, *“Basın fotoğrafçısı olmak çok havalı bir şey. Ben bir etnografım, fotoğrafçı kartım var ama. Hangi ajans şeklinde sorularla karşı karşıya kalıyorsun. Sınırlı mekanlar içerisindeki olaylar ve insanları daha rahat görüyorsun daha rahat gözlemliyorsun. İçerideki ve dışarıdaki insanlarla*

daha rahat konuşabiliyorsun.” (E2, 18.08.2011) şeklinde yorumlamıştır. “Basın fotoğrafçısı gibi olmak” ile ilgili deneyimi E2’ye, kolay hareket etme, kimsenin alınmadığı alana girebilme ve protokol ile yakın bir temas halinde olma, istediği yerden, istediği şekilde fotoğraf çekebilme, istediği kişiyle görüşebilmenin rahatlığını yaşattır. Araştırmada, açılış etkinliklerinin çalışma programında yer ayrılmasının nedeni, etnografların bu tür etkinliklerde nasıl davranacaklarını ortaya koymaktır.

E1, daha önce sabıkası olduğu için basın giriş kartı almak için başvuruda bulunmamıştır. E1 için belediyeden protokole giriş kartı alınmıştır. Protokole giriş kartı olduğu halde E1, açılış etkinlikleri alanına katılmamış, etkinlikleri protokol dışından izlemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle, E1 basın fotoğrafçısı gibi davranma deneyimini yaşayamamıştır.

Fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gerekenler

Etnograflar, fotoğraf makinesi ile ilgili alan deneyiminden sonra günlüklerinde ve görüşmelerinde fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gerekenler başlığı altında bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Fotoğraf çekimi ile ilgili davranışların ne olması gerektiğinden, etiğe kadar çeşitli konularda fikir yürütmüşlerdir. Kapalı mekanlarda fotoğraf çekmek istemediğini belirten E1, bunların genellikle sessiz mekanlar olduğunu, fotoğraf çekmenin insanlarda rahatsızlık yaratabileceğini, bu nedenle fotoğraf çekmemenin daha doğru olacağını vurgulamaktadır (13.08.2011). Bu bir tercih olabilir; ancak bu tür mekanlarda da fotoğraf çekmek gerekebilir. Bu durumda daha sessiz bir fotoğraf makinesi tercih edilmelidir. Böylelikle kutsal mekanlarda ibadet eden insanları rahatsız etmeden de fotoğraf çekilebilir. E1, ibadet esnasında fotoğraf çekme konusunda iki

önemli noktaya daha değinmektedir: Cem törenlerinin görsel bir etkinliğe dönüştürülmemesi ve tören esnasında fotoğraf çekimi için izin alınması.

Cemevi'nde ve tören esnasında fotoğraf ya da ses kayıt cihazı kullanmadım. Bunu öncelikle izin almadığım için yapmadım. İkinci olarak da bir ibadet biçimi olarak Cem törenlerinin yeterinden fazla kayda alınması, adeta görsel bir etkinliğe dönüştürülmesi ve bunun Alevi toplumunun kendi en önemli ibadet pratiklerine olan yabancılaşmalarında (bana göre) etkili birer unsur olduğu için kullanmaktan imtina ettim (E1, 17.08.2011).

E1'e Cem törenini fotoğraflamak için dededen izin alındığı söylenmiş; ancak uygun bir anı kovalayıp çekebileceğini, yine de çekip çekmeyeceğinden emin olamadığını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak ise cemin kamuya açık bir cem olmamasına ve gerçekten ibadet pratiği olarak yapılan bir tören oluşuna bağlamaktadır (E2, 18.08.2011). Ancak Garip Dede Cemevi'ndeki cem töreni resmi etkinlik listesinde olan ve herkese açık bir cem töreniydi. İsteyen gelip Cem'e katılabilirdi. Kendi cemaatlerine kapalı bir cem değildi. Cem töreni başlamadan önce de cemevinin dedesinden izin alınmıştı. E1'in alanda çoğu zaman kaybolması ve gerekli bilgilerden uzak kalması, onda cemi fotoğraflamak için izin alınmadığı izlenimi yaratmıştır. İzin sorunu olduğunu düşünmesine rağmen fotoğraflamak için izin alma girişiminde de bulunmamış, cemi izlemeyi tercih etmiştir.

Bu tür etkinliklerde ve kapalı mekanlarda gerçekleştirilen törenlerde fotoğraf çekerken, etkinlik sorumlusundan muhakkak izin alınmalıdır. E2 de

cem töreni gibi özel durumları fotoğraflarken insanların ibadetlerini etkileyecek şekilde, yüzlerce kare fotoğraf çekilmesinin saygısızlık olacağını vurgulamıştır. Fotoğraf çekerken makineyi ne zaman çıkarıp ne zaman çıkarılmayacağını kestirmek gerektiğini belirten E2, örneğin; Cem töreni süresince dedenin fotoğrafını çekerken, gözü kapalı ve yüzü makinenin diğer tarafında olduğu zamanları tercih ettiğini, dedenin dikkatini dağıtmamak için böyle davrandığını ifade etmiştir. Ancak E2, törende nasıl davranması gerektiği konusunda bir bocalama yaşamasını ise şöyle değerlendirmiştir:

Aslında gidip kendinden izin alıp öyle de çekebilirdim ama bu durumda dede karşında niyaz vermeden dededen izin alacaksın ama ben Alevilikle ilgili niyaz vermek zorunda da değilim. Ben görgüsüzlük yapmak istemedim. Biz girdik cem evine bir sürü makineler var ama bilinçli olarak çekmedim, isteseydim yapardım ama çekmedim. Ben zaten fotoğrafçı değilim gerekli olan, o cem zaten saatlerce sürdüğü için. Her sahnesini dededen izin alıp fotoğraftan öte videoyla mesela çekilmeli hakikatten bir etnografik çalışma yapılmak isteniyorsa.

E1'in dikkati çektiği bir diğer nokta ise insanları rahatsız edecek şekilde ve yakından fotoğraf çekilmemesi gerekliliğidir. E1 bunu şöyle ifade etmektedir: *“Fotoğraf makinesini de insanların dikkatlerini çekecek ölçüde onlara yaklaştırmamaya, dikkatlerini dağıtmamaya gayret ettim.”* (E1, 21.08.2012). Fotoğraf makinesini sürekli görünür kılmamanın alan çalışmasını zedeleyeceğini de belirten E1, fotoğraf makinesinin uzun süre alan çalışması

belli bir doygunluğa ulaştıktan sonra çıkarılması gerektiğine inandığına değinmektedir. Bunun nedenini ise ortamda yaşanan sosyal ve doğal pratiklerin fotoğraf makinesi yüzünden sekteye uğraması ve bu pratikleri gerçekleştirenlerin doğallığının bozulması olarak saptamaktadır (E1, 21.08.2011).

E2'nin alanda karşılaştığı bir durum, onun fotoğrafçılar konusundaki düşüncelerinin değişmesine sebep olmuştur. Alanda bir semah gösterisi sırasında bir fotoğraf derneğine mensup, törenleri fotoğraflamaya gelmiş fotoğrafçılarla karşı karşıya gelen E2, "Hayatım boyunca dinsel bir geleneğe bu kadar saygısızca sanatsal bir saldırı hiç görmedim." yorumunu yapmıştır.

Fotoğrafçıların bu tür ortamlarda daha saygılı davranmaları gerektiğinden bahseden E2, var olan ritüellerin bir akışının olduğunu ve bu konuda bilgi sahibi olmamanın ve anı kaçırmak korkusunun da çok sayıda fotoğraf çektirebileceğini vurgulamaktadır (E2, 10.08.2012). Fotoğrafçılarda ilk defa karşılaştıkları bir olaya karşı bir coşku durumu olabilir ancak gözlemlemek, durumu anlamaya çalışmak, sabretmek ve o durumu tekrar görmeyi sağlamak onun o olayla ilgili fotoğraflar çekmesini kolaylaştıracaktır. Sontag'ın (1999: 28) da belirttiği gibi "Fotoğraf çekmek aslında bir müdahale etmeme edimidir.", müdahale ettiğin sürece fotoğrafın gerçekliği sekteye uğrayacaktır.

Araştırma öncesindeki mesleki alışkanlıkları

Etnografların, bu araştırmadaki konu, yöntem, veri toplama araçları ve araştırma süreci ile ilgili düşüncelerini belirtmeleri istenmiş, daha önceki mesleki alışkanlıkları saptanmaya çalışılmıştır. E1, etnografin alana gelmeden birtakım hipotezlere sahip olduğunu, ancak alana gelmeden önce mutlaka bir sınıflamanın yapılması gerektiğine değinmiştir. Ona göre bu

sınıflama, kutsal mekânlar, kahvehaneler, sivil toplum örgütleri, resmi kurumlar, kişiler şeklinde sınıflandırılmalıdır. Bu sınıflandırmayı Kadıncık Ana Türbesi'ne indirgenebileceğini söyleyen E1, Kadıncık Ana'nın, evin mutfağındaki ocak kısmında 'sır olması', ocak kültü ve kadın figürlerinin bağdaştırılması açısından birçok farklı değerlendirme ve tartışmaya zemin hazırlayacağını anlatmış, eğer uzun bir zaman sadece bu konu üzerine literatür ve alan çalışmaları tamamlanırsa, tek başına büyük ve önemli bir çalışmanın çıkabileceğine değinmiştir (E1, 20.08.2011). E1, bu yaklaşımı ile ilgili diğer bir örneği de şöyle vermektedir:

Yani daha da özele indirgersek ziyaretlerle ilgili bir çalışma yapacaksam herhalde yapacağım şey şu olurdu: örneğin bugün beştaşlara gittik orada ziyaret bekçileri var. Oranın yakınında bir köy var –şimdi adını unuttum- burada ziyaretin bekçileri oluyor işte hizmetini yapıyorlar gelen insanlarla ilgileniyorlar. Yapacağım tek şey gidip orada bir gün sabahtan akşama kadar onlarla oturmak olurdu. Bugün de yaptım gittiğimde çok fazla vakit yoktu ama kısa bir kaç fotoğraf çektim sadece. Ama çoğunlukla yaptığım şey oturup orada insanlarla sohbet etmek oldu. Ses kaydı da kullanmadım. Yani onlarla birlikte vakit geçirmek onların beni tanımmasını sağlamak oradaki bütün pratiğe dahil olabilmek gözlemleyerek bir parçasına

dönüşmeye çalışmak gibi bir şey yapacağım
şey bu olurdu (E1, 13.08.2011).

E1'e göre kısa röportajlara dönüşen görüşmeler yerine, çalışma alanlarında belirlenen süreden daha fazla kalarak ve fotoğraf makinesi da dâhil hiçbir cihazı ortaya çıkarmadan mümkün merteye uzun sohbetler ederek çalışmak gerekir. *“Ben, araştırma kapsamında daha verimli ve sağlıklı bilgiler alabilmek için ikincisini tercih ettim. Çoğunlukla uzun sohbetler kurmaya çalıştım ve bu sohbetlerde öne çıkan konu başlıklarını, görüşme sonrasında yanımda taşıdığım not defterime başlıklar halinde kaydettim. Her akşam ise alan günlüğüme bu notları, daha detaylı şekilde tartışarak aktardım.”* (E1, 21.08.2011) diyerek alanda bir etnograf olarak nasıl çalışılması gerektiğini aktarmıştır. E1, katıldığı bütün alan araştırmalarında bu yöntemi izlediğini, konusunda uzman ve antropoloji camiasının tanınmış antropologlarının da tercih ettikleri çalışma tarzı olduğunu savunmuştur (E1, 21.08.2011).

E2 ise araştırma süresince uyulması gereken çalışma programı ile ilgili eleştirilerini dile getirerek, kendi araştırmalarında böyle bir programı kesinlikle uygulamayacağını belirtmiştir.

Elimizde bir çalışma programı olmasaydı kesinlikle böyle yapmazdım. Sen her ne kadar esnek olduğunu söyleyen bile psikolojik olarak insanın kafasında bir sınır oluşturuyor. İkincisi birkaç alana gitmemiz gerektiği için bu çalışmanın sürekliliğinde kopukluğa neden oluyor. Hem psikolojik hem de biyolojik olarak aşırı derecede yoruyor. Ben bir mekânda sürekli kalmayı

tercih ederim her ne kadar sıkılsam bile. Bir Çilehane'ye erkenden gidilmesi gerekmiyor sabah giderim öğle yemeğini yerim orada akşama kadar çalışır dönerim (E2, 10.08.2011).

Etnografların vurguladığı en önemli noktalardan biri, etnografi süresince belirlenen alanlarda kalınabildiği kadar uzun kalınmadır. Günleri bölerek bir mekanda kalmak alandaki gözlemi sekteye uğratabacak ve kaynak kişilerle görüşmeyi de engelleyecektir. Bu nedenle onlara göre bir mekânda tam gün kalınmalı, gerekirse süre uzatılmalıdır. Bir mekânda yarım gün kalınacak şekilde çalışma programı oluşturulmuştur. Bunun nedeni ise katılımcıların aynı günde aynı mekânda bulunmalarını sağlamaktır.

Etnografin kimliği ve alana yansımaları

Katılımcıların günlüklerinde, görüşmelerinde ve araştırmacı olarak benim gözlemlerimde en dikkate değer bulgulardan biri de katılımcıların kimliklerinin alana ve deneyimlerine yansımalarıdır. Araştırma öncesinde yapılan görüşmelerde katılımcılara “Kimlik olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? diye sorulmuştur. Bu tanımlamalar doğrultusunda, E1, Kürt Alevi olduğunu ancak kendini siyasal görüşü ile tanımladığını belirtirken, E2 ise kendini Sünni Türk olarak tanımlamıştır. Alanda kimliklerine yönelik birtakım deneyimleri olmuş, bu deneyimler üzerine araştırmacının kimliğinin araştırmanın seyrini ve içeriğini nasıl etkileyebileceği sorusu gündeme gelmiştir. Katılımcıların bahsettikleri, söyledikleri deneyimleri üzerinden tanımlayabileceğimiz kimlik, cinsiyet, siyasal ve mesleki kimlik olarak sınıflandırılabilir.

Özellikle günlükler, etnografların kendi kimlikleri ile ilgili ipuçları ile doludur. Daha önceki tartışmalarda E1'in kendini siyasal kimliği ile tanımlandığından bahsedilmişti. Günlüklerinde siyasal kimliğinin ne olduğuna ilişkin birtakım ipuçlarına rastlanmıştır. E1, 15 Ağustos 2011 tarihli günlüğünde, "Sol, sosyalist dergi stantlarını dolaşırken diğer araştırmacı arkadaşlarla karşılaştık." diye yazmıştır. E1, alanda bu stantlara uğradığından, orada vakit geçirdiğinden görüşmelerimizde de bahsetmiştir. Hacı Bektaş-ı ilçesi'ne ilk gelişinde stant görevlisi olarak çalıştığını da ifade etmiştir. Bu iki ifade E1'in sol ideolojiyi benimsediği çıkarımını yapmamıza neden olmaktadır. Daha sonraki yapılandırılmamış görüşmelerimizde de E1 bunu açıkça ifade etmiştir. Katılımcının Dersimli oluşu ise günlüklerine yine duygudaşlık, hemşerilik örüntüleri ile yansımıştır:

Benimle özellikle Dersim Aleviliğinin ve genel olarak Aleviliğin kökenleri, genç kuşakların eğitimi, Alevi toplumunun çok başlılığı, bu bağlamda siyasal olarak bölünmüşlüğü üzerine konuşuyorlar. Elimden geldiğince bildiklerimi paylaşıyor ve düşüncelerimi ifade ediyorum (E1, 14.08.2011).

E1, bir diğer Dersimli ile ses kaydı ile yaptığı görüşmeyi şöyle anlatmıştır: "*Kendisi de Dersimli olan kaynak kişiyle 15 dk. ya yakın ses kaydı tamamlıyoruz. Alevilik algısı, Aleviliğin geleceği ve Hacıbektaş'a ilk kez gelen ve dinsel kimliğine son üç yılda ilgi duyan bir örnek olarak son derece çarpıcı ve önemli ifadeler de bulunuyor*" (E1, 17.08.2011).

Bu iki örnek E1'in bir Dersimli olarak hemşerilik üzerinden kurduğu yakın iletişimin önemli bir kanıtıdır. E1 bütün günlük ve görüşmelerinden ses kaydı sorunu yaşadığından bahsetmiştir. Ancak kendi hemşerileri ile yaptığı görüşmelerde ses kayıt cihazını çıkarmış, Dersim Aleviliği ve Aleviliğin diğer başlıkları üzerinde görüşmelerini açıklıkla gerçekleştirmiş ve hatta kendi fikirlerini de kaynak kişilerle paylaşmıştır. Katılımcının Dersimli oluşu alandaki görüşmelerinde ona olumlu anlamda katkıda bulunurken, aynı zamanda birtakım olumsuz deneyim yaşamasına da sebep olmuştur. Araştırmanın son günlerinde şehit haberleri törenlerde üzüntü yaratmıştır. Haberin geldiği gün E1, bir aile ile görüşme yapmak istemiş, ancak aile onun Dersimli olduğunu öğrendiğinde görüşme yapmaktan vazgeçmiştir. Bu durum E1'in motivasyonunu bozmuş, bunu araştırmacı olarak benimle de paylaşmıştır. Ancak araştırmanın en son günü yapılan görüşmede E1 bu konu ile ilgili, “...özel olarak bir tepkisellik geliştirmek ikna etmeye çalışmak, alan çalışmasına zarar verir; ama tartışma açılırsa orada tabii antropolog da kendi fikirlerini söyleyebilir” (E1, 21.08.2011) yorumunu yapmıştır. Bu deneyim, alanda etnografin kimliğinin alana etkisinin en çarpıcı örneklerinden bir tanesidir.

E1'in görüşmelerinde kimlik üzerine yaptığı diğer önemli vurgu ise, ideolojisi yüzünden araştırma şirketlerinde, özel araştırmalarda etnografların çalışamamasıdır. E1, “İnsanlar hayatlarını bir şekilde kurmak zorunda ancak onlar çok zorlanıyorlar. Bu ne demek biliyor musun? Resmi ideoloji dışında muhalif bir görüşü benimsediğinde bir antropolog olarak alanın daralıyor. Araştırma yapamıyor, istediğin gibi bir çalışma yapamıyorsun” diyerek yine kimliğin etkisinden bahsediyor. Araştırmada da bu etki görülmüştür. Çünkü açılış etkinliklerine E1 için basın kartı alınamamış, belediyeden protokol kartı çıkarılabiliştir. Bu durum, E1'in protokol için

ayrılan alana girmesini engellemiştir. Aslında protokol giriş kartı ile E1 alana girebilecekken girmemeyi tercih etmiştir. E1 basın kartı alamaması ile ilgili şunları söylemiştir:

Basın kartı alamamak ve protokol alanına girememek ile ilgili... Hayır rahatsızlık hissetmedim. Daha öncede böyle şeyler oldu. Mesela asistan olacaktım olmadı. Hatta bu şekilde bölüm başkanıyla birlikte sicille alakalı katılamadığım çalışmalar oldu. Ben gocunmuyorum, orada olmak yeni bir şey katabilirdi ama olmadığım için çok ciddi bir fark olacağını düşünmüyorum (E1, 20.08.2011).

E2, araştırmalarda, araştırma yapılan yerin yerel yöneticileri ve idari amirinin bilgilendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle araştırmayı yapacak araştırmacıların kimliklerinin de valiliğe bildirilmesi, araştırmanın seyri açısından önemlidir. Araştırmalarda, yaşanacak olumsuz birtakım deneyimlerin araştırmacıların güvenliğini tehlikeye atmasına izin verilmemelidir. Bu nedenle araştırma yapılacak konu, araştırmanın süresi, araştırmacıların kimliği ve bir dilekçe ile başvurulmalıdır.

Benim araştırmacı olarak özeleştirim, bu başvuruyu yapmamak olmuştur. Araştırma öncesi iki defa, farklı zamanlarda, belediye başkanı ve yardımcılarını ile görüşmüş ancak kaymakamlığı ve emniyet müdürlüğünü bilgilendirmemiştim. Araştırma süresince katılımcıların herhangi bir

olumsuzlukla karşılaşmamaları, araştırmanın sorunsuz tamamlanmasına neden olsa da, bu hata, telafisi zor olumsuzluklara neden olabilirdi.

Katılımcı E2, araştırmacıların siyasal kimliklerinden sıyrılmaları gerektiğini; çünkü bu sınırın araştırmayı farklı bir yöne kaydırabileceğinden bahsetmiştir. Ona göre etnograf ideolojisini alanın dışında bırakmalıdır. Etnografların sıklıkla karşılaştıkları bir sorun olduğuna değinen E2, bunun ahlaki bakış açısı ile ilgili olduğunu söylemektedir:

..kültürel donanım demeyelim de geldiği kültür nasıl etkiler diyebiliriz. Bu etnografa bağlı aslında ideolojisine bağlı çalışırsa alandan böyle şeyler çıkartır ama ideolojisini dışarıda bırakırsa o zaman projenin gereğini yapar. Etnograflar falan sıkça karşılaştıkları bir sorun. Ben bunu tamamen işin ahlaki bakış açısına bağlıyorum. Mesela ben bu proje bana ait diye düşünemedim. Bana ait olmadığı için kendi amaçlarımı kullanmam. Bu benim seni yanıltmam demektir. Neyi kullandım burada senin projenin bana sağladığı bir kartla bir çifte ufak bir yardım yaptım. Ben şuna yapsaydım bunlar Urfalıymış hemen gidip Urfalılarla konuşayım dese ydim bu sapma olurdu. İdeolojiden sıyrılmak gerekir aslında tamamen. Görüntü, görsel, bakış her şekilde (E2, 21.08.2011).

E1 ise, ideolojinin çalışmayı doğrudan etkilediğini, her şeyde ideoloji olduğunu; ancak ideolojinin insanın pratiğini okumakla ilgili bir şey olduğunu vurgulayarak, *“İnsanın sosyo kültürel konuları nasıl ele aldığımız, nasıl çalışma yöntemiyle bir araştırma listesini ele aldığımız bunlar felsefi olarak da doğrudan alakalı şeyler. Bunun ötesinde etnografi kişisel donanımı birikimi doğrudan etkilediği gibi, onun dünya görüşü, yaşam biçimi de çalışmayı etkiler.”* yorumunu yapmıştır. E1 ile E2 arasında ideolojik olarak farklılıkların olması yanında, ideolojinin alana yansımaları konusunda da ciddi farklılıklar vardır.

E2, araştırma öncesi yapılan görüşmelerde, araştırmaya katılımından birkaç gün önce Alevi erkek arkadaşı tarafından Alevi-Sünni tartışması yüzünden terkedildiğinden bahsetmiştir. Onun Sünni oluşunun bu ayrılıkta etken olduğunu, ancak her ne kadar üzülse de Alevilere karşı herhangi bir önyargısının olmadığını savunmuştur. Bu konu ile ilgili, *“Aslında çok özel bir şey yani Alevilik Sünnilik ayrımının özel hayata yansımaları çok sık rastlanan bir şey. Kendi işinize gelince kullanabilirsiniz tabii ki, çok üzüldüğüm bir şey. Arkadaşım Alevi olmasından dolayı, Alevilik Sünnilikten dolayı bir ayrılık olayı. Karşılaştığımız bir şey, üzücü; ama anlayabiliyorum. Yani üzülmekle beraber saygı duyuyorum. Benim için Alevilere karşı herhangi bir şey ya da önyargı oluşmasına neden olmuyor”* (E2, 10.08.2011) yorumunu yapmıştır. Bu durum araştırmacının kendi özel yaşamında büyük bir sorun olarak yaşadığı deneyimlerin, alanda odaklanacağı konu ile ilgili olma olasılığına verilecek en önemli örneklerden bir tanesidir. Katılımcı E2'nin günlüklerinde ya da görüşmelerinde herhangi bir önyargı, kızgınlık ve nefret söylemine rastlanmamıştır. Aksine Alevilerin kendi aralarında bölünmüş olmalarından duyduğu üzüntüyü

yapılandırılmamış görüşmelerde dile getirmiş, günlüklerinde kendi kimliği ve alanda yaşadığı deneyimleri ile ilgili şunları söylemiştir:

Bazıları açılışa kalmadan hac mekânlarını ziyaret ederek önceden geri döndüler. İçlerinde ciddi bir bölünme var. Bazıları diğerlerini Sünnileşmiş olmakla suçluyor. Sünni bir kimliğe sahip araştırmacı olarak zaman zaman geldiğim günden bu yana bazen Sünnilere olan kızgınlıkları da dinliyorum. Bazen kendi kimliğimi ifade etmem gerekiyor. Sorduklarında söylüyorum. Dün Çilehane'de gezerken acıyı hissederken bugün aslında tepkiyi hissedebiliyorum (E2, 16.08.2011).

E2, Sünni olduğunu açıkladığında Alevilerden tepki duymadığını, ona karşı bir olumsuz davranış ile karşılaşmadığını ifade etmiş, araştırmanın ilk gününde ise kimliği ile ilgili yanlış bilgi verdiğiğine değinmiştir: *“Bugün alanda yalan söyledim. İsmimi başka bir isim olarak verdim. Onun dışında her şey doğru ama isminin bilinmesini istemedi canım. Sanırım güvenlik konusunda konuştuğum insanların kim olduğuna dikkat etmek için yaptım”* (E2, 12.08.2011). Katılımcının bunu tercih etme sebebi, alanın ilk gününde görüşmelerde bulunduğu kişilerin tepkilerini ölçmesi ve alanla ilgili deneyimsizliği olabilir. Ancak yine de kaynak kişileri yanıltmak, etnografin güvenilirliğini azaltabilir.

Katılımcılar, günlüklerinde ve görüşmelerde araştırmacının cinsiyeti üzerine odaklanmışlardır. Cinsiyet, onlara göre araştırmalarda veri toplama sürecinde önemli etkenlerden biridir. E1, cinsiyetin öneminin, araştırmanın

konusu, yer ve ne ile muhatap olunduğu ile ilgili olarak değişeceğinden bahsetmiş, erkeğin erkekle kurduğu ilişkinin, kadının kadınla kurduğu ilişki kadar kolay olmadığını savunmuştur. Etnografide kadın araştırmacı olmanın avantajlarını da şöyle aktarmıştır:

Kadın artık bir başka kadınla birçok mesele üzerinden ortak nokta yakalayıp çok farklı sohbet geliştirebiliyor. Bu tarz çalışmalar açısında da kadınlar bu işte daha iyidir. Kır çalışıyorsanız, inanç çalışıyorsanız kültürün esas unsuru, taşıyıcısı kadındır. Mesela kadın, erkekler gibi kamusal ilişkiye çok maruz kalmadığı için daha kültürel özellikler taşır. Dolayısıyla kadın antropologların kadınlarla ilişkisi hem rahattır hem de derinlemesine ilişkiler olabilir. Bir erkeğin de bu tarz ortamlarda kadınlarla iletişim kurması kimi zaman imkansız olabiliyor. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet açısından eksiktir erkek antropologların yaptığı çalışmalar (E1, 13.08.2011).

Kadın etnograf olarak E2, cinsiyetini günlüğünde belirterek alandaki ilgi alanlarının cinsiyeti ile yakından ilişkili olduğunu dile getirmiştir. E2'nin bu söylemi, cinsiyet üzerinden şekillenen kimliğin, alana, araştırmaya yansımaya verilecek en dikkat çekici örneklerinden biridir. Bu örnekle ilgili vurgulanması gereken bir diğer nokta ise etnografinin araştırma konusu dışına çıkarak kendi ilgi alanı doğrultusunda farklı bir konuya odaklanmasıdır. E2, söylemine, "*ben bir kadın araştırmacı olarak*" diye başlamıştır. Ona göre, onun kadın olması törende giyilen kıyafetlere dikkat

etmesinin bir nedenidir. Foto-etnografik bir çalışma yaptığını ise “*objektifimi yönelttim*” şeklinde aktarmıştır. Toplumsal cinsiyet üzerine odaklandığını da ifade eden E2, bu örnek ile ilgili şunları söylemiştir:

Örneğin ben kadın bir araştırmacı olarak, alanda anma törenleri olarak geçen bu toplantıya katılan ve kıyafetlerinde gelenekselliğin izlerini taşıyanlara sık sık objektifimi yönelttim. Ya da sadece Hacı Bektaş’ı Anma törenleri için geleneksel giyiniş gelenleri. Çoğu zaman kıyafetleri farklı olanları da fotoğrafladım. Bu anma töreninin bir giyim kuşam etnografyası var bana göre. Gittiğim her mekanda kadın ve erkek statüsüne baktım. Kendi aralarında ayrılıyor mu yoksa çizgisel olarak bir sınır koymak mümkün mü? Görüntüde ayrılmayan ve sık sık Hacı Bektaş’ı Veli’nin kadınlarınızı okutun sözü ile vurgu yapılan Aleviliğin kadın-erkek eşitliğini temel aldığı söylemi ile sık sık karşılaşmama rağmen, kadın erkek eşitliği konusunun da sosyal tabakalaşmaya göre değiştiğini az da olsa gördüm (E2, 20.08.2011).

Etnografların verdikleri örnekler, Berger’in (2007: 6) “Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız, nesnelere görüşümüzü etkiler.” sözünü hatırlatmaktadır. Berger’e göre her imgede bir görme biçimi yatmaktadır. Bu nedenle her bir katılımcının gördüğü, algıladığı ya da

anlamlandırdığı farklı olacaktır. Önemli olan etnografin kimliğinden kaynaklı önyargılarını alana, kaynak kişilere yansıtmamasıdır.

Sonuç

Katılımcılar, fotoğrafın “nesnel gerçekliği” aktaramayacağı konusunda hemfikirdirler. Arkasında bir göz olan fotoğraf makinesi kendi kendine hareket etmemekte, bir insan tarafından idare edilmektedir. Bu durum başlı başına bir müdahaleyi gerektirir. Konu seçiminden, fotoğraflanan ana, fotoğraf makinesi tercihindən, oluşturulan biçime kadar her şey fotoğrafçının marifetidir. Bu nedenle belgesel fotoğrafçılar her ne kadar akıp giden gerçekliğe müdahale etmeseler de, gerçeklikten yakaladıkları ‘an’ ları seçme gücüne sahiptirler. Bu durumda fotoğraf çekme eylemi, manipülasyona açık bir konumdadır. Anı seçme gücünü elinde bulunduran etnografin taşıması gereken bazı özellikler vardır. Etnografik alan araştırmaları da “nesnel” bilgiyi aktaramazlar. Etnografların alanı gözlemesi, yorumlaması ve aktarması hep onların süzgecinden geçerek yapılacaktır. Bu nedenle fotoğraf ve etnografin “nesnellığı”nden söz edilememektedir. Ancak onlara göre etnograf, dürüst, saygılı, anlayışlı, önyargısız, iyi dinleyen, entelektüel, iletişim becerisi olan, her ortama adapte olabilen, empati kurabilen bir yapıda olmalıdır.

Araştırmada fotoğrafçı olmak ve etnograf olmak genel temaları altında etnografların kendi meslekleri dışında nasıl davrandıkları gözlemlenmeye çalışılmıştır. Etnografların fotoğrafçı gibi davrandıkları araştırma süresince benzer ve farklı bir takım özelliklere ve deneyimlere sahip olmuşlardır. Onlara göre alanda fotoğraf çekmek ile gözlem ve görüşme yapmak aynı anda yapılamayacak kadar zordur. Bazı durumlarda sadece birini tercih edebilir. Katılımcıların, alan deneyimleri sonucu günlüklerinde bahsettikleri yöntem, onların kaynak kişilerle olan ilişkilerini düzenleme, tepkiyi

azaltmak için geliştirdikleri bir yöntemdir. Bu yöntemde, görüşme yapılanların fotoğraflarının çekilmemesi gerekmektedir. Çünkü alanda kaynak kişiler hem ses kayıt cihazı hem de fotoğraf makinesini bir arada gördüklerinde ürkmekte, çekingen davranmakta, görüşme yapma talebini reddetmektedirler. Özellikle ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmelerde karşılıklı etkileşim bozulmakta ve kaynak kişiyle gazete röportajı yapar gibi bir iletişime geçilmektedir. Bu durum görüşmenin niteliğini etkilemekte ve elde edilen veriler de istenilen düzeyde olamamaktadır. Katılımcılar özellikle ses kayıt cihazını kullanmaya tepki göstermişlerdir. Etnograflar bu konuda ikiye ayrılmıştır. E1, alanda deneyimi olan hiçbir etnografin ses kayıt cihazı kullanmadığını vurgularken, E2, ses kayıt cihazının işini kolaylaştırdığını zaman zaman alan notlarını bile ses kayıt cihazına okuduğunu belirtmiştir. Bu farklılık yine, etnografin alan deneyimi, konusu ve kaynak kişilerle iletişimine göre değişecektir. Türkü, mani ve söylence derleme gibi bazı konularda ses kaydının muhakkak yapılması gerekmektedir. Aslında bu durum fotoröportaj çalışmaları için de geçerlidir. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda fotoğrafçılar, fotoğraf çekmek ile birlikte oradaki insanlarla görüşerek onların seslerini kaydetmekte ve fotoğraflarıyla birlikte sunmaktadırlar. Araştırmada önerilen ise bu kayıtları sistematize ederek ve bir sosyal bilim disiplinin içinde yapmaktır. Bu sistematize edilmiş disiplin, nitelikli bilginin aktarımını doğuracaktır. Bu nedenle fotoğrafçıların çok sevdiği “an’ı estetize etme”, etnografik ve sosyolojik bilgi ile farklılaşacak, salt güzeli değil, bilgiyi de içeren görsel metinler yaratılacaktır.

Araştırmada katılımcılar, yaşadıkları deneyimleri, gözlemlerini ve düşüncelerini yansıtabilecekleri günlükler yazmışlardır. Bu günlükler düşünömsel niteliktedir. Her ne kadar etnografide günlük yazımı ile ilgili bir

takım kuraları tanımlanmış olsa da etnograflar, gözlem yapma becerileri ve alan deneyimleri nedeniyle fotoğraf çekmeye yatkındırlar. Bu nedenle etnografların nitelikli bir fotoğraf eğitimi almaları gerekmektedir. Bu eğitim temel düzeyde kendi alanlarında verilmesi gereken bir eğitim olarak kalabilir, daha sonra küçük gruplar şeklinde etnograflar ve fotoğrafçılar bir araya getirilerek eğitim zenginleştirilebilir. İki farklı disiplinden gelen katılımcılar, ortak bir havuzda yine farklı bakış açıları ile bir birlerine değişik pencereler açabilir, ortak araştırmalar yapabilirler. Bu paylaşım, nitelikli sosyal bilimler araştırmalarının ortaya çıkmasına, toplumda bir dönüşüm yaratmasına neden olabilir.

Etnograflar, mesleği fotoğrafçılık olanların odaklandıkları konuya daha teknik bakacaklarından bahsetmişlerdir. Fotoğrafçılar anı yakalama ve estetize etme peşinde olduklarından, etnografik bilgiyi kaçırabilirler, etnograflar da ayrıntıya fazla girdiklerinden genel planı göremeyebilirler. Aslında tanımlanan bu farklılık onların farklı mesleki alışkanlıklardan gelmeleri nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Alan deneyimleri çerçevesinde her fotoğrafçı kendi uslubunu yaratacak, etnograf da kendi yöntemini geliştirecektir. Fotoğrafçıların etnografılardan bir başka farkı da, fotoğrafçıların gözlemleri sonucunda belirledikleri hikayeyi aktarmak için fotoğraf çekmeleridir. Onlar fotoğrafik dil yaratma çabasındadırlar. Bu yöntem de etnografik bilgiyi kaçırmalarına neden olabilecektir. Fotoğrafçılar, ışığın büyüüne kapılıp, araştırma konusunun dışına çıkabilirler ve farklı tarzlarda fotoğraf çekmeye yönelebilirler. Etnograflar da alanda ilgi çeken bir ayrıntı için günlerini harcayabilirler. Ancak etnograf ve fotoğrafçının mesleki pratik olarak temel ortak noktaları, alanı önce gözlemleyip, ortamı tanıdıktan sonra fotoğraf çekmeye ya da görüşme yapmaya başlamalarıdır. Çünkü öncelikle alanı tanımak, kaynak kişilerin

güvenini kazanmak ve alanda kanıksanmak önemlidir. Her ikisi de alanda uzun süre kalacakları için alan ile aralarında bir duygusal bağ geliştirecektir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken çalışmanın amacından sapılmamasıdır. Her alan çalışması etnograf/fotoğrafçıyı değiştirmekte, tanıklıklar arttıkça, hayatlarına yeni deneyimler, insanlar kattıkça hayata bakışları bile farklılaşmaktadır.

Çalışmaya başlamadan önce etnografin alanla ilgili hazırlıklarını yapması gerekmektedir. Bu hazırlıkların başında ise alanla ilgili coğrafi ve hava koşullarının araştırılması gelmektedir. Etnograf konusu ile ilgili alana gelmeden önce bilgi sahibi olmalıdır. Araştırmada ortaya çıkan bulgulardan hareketle öneri, etnograf alana gelmeden önce kaynak kişilerle iletişim kurmalıdır. Alan ile ilgili literatürü taraması ve okuması onun alan ile ilgili deneyimini sınırlandırabilir. Bu nedenle etnograf/fotoğrafçı alan ile ilgili temel bilgileri edinmeli, alanı bir kez deneyimleyip, gözlemledikten ve gerekli fotoğrafları çektikten sonra, ikinci gelişine kadar literatür bilgisini zenginleştirip bir kıyaslama yapmalıdır. Böylelikle ikinci gelişinde neyi neden gözlemlediğini, konusunu, amacını, gündelik yaşamdaki ritüeller ile ilgili bilgiyi kavrayıp araştırmasına nitelikli bir katkı sağlayabilir. Etnograf çalışmasında kullanacağı teknik ekipmanların çalışıp çalışmadığından sorumludur. Alana gelmeden önce muhakkak fotoğraf makinesini, lenslerini, ses kayıt cihazını kontrol etmesi, gerekirse yedeklerini yanında bulundurması gerekmektedir.

Alan çalışmasından önce yapılması gereken bir başka önemli şey ise çalışma ile ilgili yerel yönetimlerin, valilik ve emniyetin bilgilendirilmesidir. Bu hem etnograf/fotoğrafçının hem de diğer çalışma grubu üyelerinin ve araştırmanın sağlığı ve güvenliği açısından önemlidir. Alanda birlikte çalışılacak etnograf/fotoğrafçıların kimlikleri ile ilgili yeterince bilgi sahibi

olunmalıdır. Herkes kiminle çalıştığını bilmek isteyecektir. Bu nedenle kimlikler konusunda dürüst ve açık davranmak gerekmektedir.

Etnograf kimliği alanda oldukça önemlidir. Çünkü kimlik, çekilen fotoğrafa, yazılan günlüğe ve alanda kiminle görüşme yapıp, kimle yapmadığına yani alana yansımaktadır. Zaman zaman etnograf kimliği araştırmayı sekteye uğratabilir, alanda kaynak kişilerin tepkisini çekebilir. Bu nedenle kaynak kişilere karşı dürüst olmak önemlidir; ancak etnograf kimliğini ortaya koyacak şekilde onlarla tartışmaması, önyargılı davranmaması ya da sadece belirli bir gurubu yansıtmaması gerekmektedir. Burada kimlik, mesleki, cinsiyet, dini ve siyasi kimlik olarak tanımlanmıştır. Bazı durumlarda cinsiyet, görüşme yapmayı kolaylaştırmaktadır. Özellikle kadın olmak zaman zaman zorluklar yaşatsa da genellikle etnografi de avantajlı bir durumdur. Bir yörenin kültürünü kadınlar daha iyi yansıtabilirler, daha aktarıcı ve konuşkan olabilirler. Kapalı bir toplum olmalarına rağmen kadın etnograf/fotoğrafçı, onlarla iyi iletişim kurabilir ve zengin bir veri toplayabilir, fotoğraflar çekebilir.

Alanda uzun süre kalmadan dolayı bazı durumlar ortaya çıkabilir. Dinlenme ihtiyacı bunların en başında gelmektedir. Çünkü alanda farklı hayatlarla tanışan, olaylar ve durumlara şahitlik eden etnograf kendinden çok şey verecektir. Bu nedenle zaman zaman yorgunluk hissedecektir. Bu nedenle alanda kendine serbest zaman yaratmalı, eğer mümkünse belirli zamanı kendine ayırmalıdır. Motivasyon etnograf için çok önemlidir. Etnograflar için motivasyonun anlamı farklılaşabilmektedir. Motivasyon araçları, kimi zaman alan çalışması karşılığında alacağı ücret, kimi zaman diğer araştırmacılar ile ilişkisi, kimi zaman alanda yaşadığı olumlu ya da olumsuz olaylar, kimi zamanda basın giriş katının hissettirdiği güç olabilmektedir. Katılımcıların özel yaşamlarında yaşadıkları bazı durumlar

da onların çalışma motivasyonlarını etkileyebilir. Alanda kaldıkları süre boyunca, fotoğraf çekiminde azalma, görüşme yapmada seçicilik, günlük sayıları ya da sayfa sayılarında azalma olabilir. Bunun nedeni ise alan ile ilgili yeterince veri toplamak ve fotoğraf çekmek, alanın kanıksanması, tanınması, her şeyin kaydedildiğinin düşünülmesi ve çalışmaya karşı bir doygunluk hissi yaşanması olabilir. Bu nedenle etnograf/fotoğrafçının alandan bir süreliğine uzaklaşması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Berg, B. L. (2001) *Qualitative research methods for The social sciences*. (Fourth Edition), Boston: Allyn and Bacon.
- Berger, J. (1998). *Görme Biçimleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, J. ve Mohr, J. (2007). *Anlatmanın başka bir biçimi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Brewer, J. D. (2000). *Ethnography*. London: Open University Press. Brown, L.K.
- Lecompte, M. D. Ve Preissle, J. (1993). *Ethnographic and qualitative design in educational research*. San Diego: Academic Press.
- Machin, D. (2002). *Ethnographic research for media studies*, London: Arnold Publishing.
- Mcluhan, M. (2005). *Yaradığımız medya*, (Çev. Ünsal Oskay) İstanbul: Merkez Kitapçılık Yayıncılık.
- Mead, M. (1995), "Visual antropology in a dicipline of words",

Principles Of Visual Antropology, New York: Mouton De Gruter.

Kutlu, M. M. (2007). "Etnofotografi (1)", **Folklor/Edebiyat**, cilt: 13, sayı: 49, (2007/1).

Nash, D. ve Wintrop, R. (1972). "The Emergence of Self-Consciousness in ethnography". *Current Anthropology*,13:527-42

Neuman, L.W. (2007) *Social Research Methods*, Boston: Allyn & Bacon

Pala, Ş. (2004). Antropoloji ve onun alameti farikası: Katılarak gözlem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 21 (1). 123-141.

Pink, S. (2007). *Doing visual ethnography*, London: SAGE Publications.

Potter, J.(1996). *Representing reality : Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage Publications.

Ruby, J. (1996). Visual antropology, *In encyclopedia of cultural anthropology*, (Edi).David L. and Melvin E. New York: Henry Holt and Compony, 4.

Sontag, S. (1999). *Fotoğraf üzerine*, İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.

Vidich, A. & Lyman S. (1994). Qualitative methods: Their history in sociology and anthropology. *Handbook of Qualitative Research* (ed. Denzin &Lincoln). California: Sage Publications.

Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında

Özgün Bir Örnek: “Şavak Aşireti”

Ahmet Kerim Gültekin*

Özet

Sosyal bilimlerde olduğu üzere, Antropolojik literatürde de “aşiret” kavramıyla tanımlanan topluluklarda, “kan bağı” inancı, öne çıkan kültürel bir öğedir. Tunceli’deki (Dersim) aşiret kavramı da bu konuda topluluklar için kesin sınırlar çizmekle birlikte, aynı zamanda, yine ortak bir dinsel inanmayı da zorunlu kılmaktadır. Şavak Aşireti örneğinde ise ortak ata inancının yanı sıra topluluk içerisinde farklı diller konuşulduğu gibi, farklı dinsel inanmalar da gözlemlenmektedir.

Bu makalede, çoğunlukla Tunceli (Dersim) ili kırsalında yaşayan ve göçer hayvancı bir yaşam tarzıyla karakterize edilen Şavaklı toplulukların sahip oldukları çeşitli dinsel inanmalar ve konuştukları farklı diller bağlamında gösterdikleri etniklik biçimlerinin özgünlüğü, kültür ve kimlik ilişkileri bağlamında antropolojik bir perspektifle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Şavak, Tunceli (Dersim), Aşiret, Kültür, Kimlik, Etnisite.

* Dr. Etnolog

“Savak Tribe” A Genuine Example in the Context of Diversity of Cultural Identities

Abstract

As is the case in social sciences, in the literature of Anthropology, too, the beliefs ascribed to “blood tie” outstand as cultural constituents in communities identified with the concept “tribe”. This is, apperantly, true for the tribal structure in Tunceli (Dersim), too. What is more, the tribal structure in Tunceli (Dersim) necessitates a common religious belief (subsumed to blood tie). As for the Savak Tribe, it has been observed that there exist different languages and religious beliefs.

Through this article diverse sense-making practices, identity and culture relations shaped around the distinct religious beliefs and languages of Savak communities- living in the rural Tunceli (Dersim) and characterized with nomadic husbandry- has been anthropologically scrutinized.

Key Words

Şavak, Tunceli (Dersim), Tribe, Culture, Identity, Ethnicity.

Giriş

Şavak aşireti ya da yaşadıkları yerelde yaygın olarak bilinen ismiyle Şavaklılar, geleneksel olarak, Tunceli (Dersim¹) ilinin güney ilçeleri olan

¹ “Dersim” ve “Dersimlilik” hem coğrafi hem de etno-kültürel ve sosyo-politik bir kavram olarak günümüzde sıklıkla kullanılmakta olan popüler bir kimlik belirteçidir. Osmanlı Devleti döneminde idari olarak Tanzimat’tan sonra bugünkü Tunceli, Elazığ, Erzincan ve Bingöl illerini kapsayan bir eyalet olarak kabul edilen “Dersim” ismi, tarihsel süreç içerisinde, Cumhuriyet dönemi içerisinde kaldırılmıştır. Fakat tarihsel geçmişi içerisinde, Alevi Kürt toplulukların isyanlarıyla ve “ıslah operasyonlarıyla” karakterize olan Dersim; gerek etno-kültürel gerekse sosyo-politik farklılıklarının, aykırılıklarının ortaya çıkardığı sosyoloji; kapitalizmin bugünkü neo-liberalizm durağında (tarih sahnesine güçlü bir dönüş yapan “kimlikler

Çemişgezek'in doğu ve Pertek'in batı kısımlarındaki köy ve mezralarda yerleşiktir. Geçim biçimleri ağırlıklı olarak göçer hayvancılık faaliyetlerine yaslanan Şavaklılarda, kırsal bir topluluk olma özellikleri hâkimdir. Şavaklıların büyük çoğunluğu kış aylarını genellikle Dersim'deki köy ve mezralarında, yaz aylarını ise yine Dersim ile Erzincan ve Erzurum gibi yayla alanlarını kullandıkları farklı Doğu Anadolu illerinde sürüleriyle birlikte geçirmektedirler.

Kolaylıkla ulaşılabilecek bu genel bilgiler itibariyle Şavak, Türkiye'deki kırsal topluluklarda yaygın olarak görülen, kan bağına dayalı toplumsal örgütlenme biçimlerine tipik bir örnektir. Fakat antropolojik çerçevede "aşiret" kategorisi bağlamında değerlendirilebilecek olan "Şavaklık", Dersim'e özgü olarak, aşiret kavramının mitik bir kan-bağı söylemiyle birlikte kutsallaştırdığı din ve dil birliği özelliklerini, kendi etno-kültürel anlam haritası içerisinde barındırdığı farklı dinsel ve dilsel kültürel olgularla birlikte karmaşıklaştırmakta ve kendinde benzersiz bir özgünlük ortaya çıkarmaktadır.

Söz konusu özgünlük, Dersim'de yaşayan Alevi ve Sünni toplulukların, kimi zaman konuştukları ana dilleriyle ilişkili olarak da geliştirdikleri benlik bilinçlerinin/kültürel kimliklerinin sahip olduğu "doğumla birlikte kazanılma" özelliklerinden ileri gelmektedir. Türkiye'de yaygın olarak

çağı"nda) onu bir hayli popüler kılmıştır. Bu bakımdan Dersim ya da Dersimlilik, bugün çoğunlukla Tunceli'de yaşayan Alevi Kürt toplulukları sosyolojik ve mekânsal olarak nitelediği gibi; bu toplulukların tarihsel geçmişlerinden itibaren ilişkide oldukları ve bugün Erzincan, Muş, Bingöl, Malatya, Maraş ve Sivas gibi geniş bir alandaki hem Kurmanci hem de Kırmancki konuşan Alevi Kürt toplulukları da kapsayıcı siyasal ve etno-dinsel bir kimliktir. Benzer şekilde yine Dersim'de yaşayan yerli Sünni toplulukları da içeren bir kavram olan Dersim, makalede Kurmanci, Kırmancki ya da Türkçe konuşan Şavaklıların da kendilerini hem mekânsal hem yerel etno-kültürel aidiyetlerini tanımladıkları özgün bir mekân adlandırması olarak kullanılacaktır.

görülen yerel Alevi topluluklarının pek çoğundan farklı olarak Dersim Aleviliğinde, doğumla birlikte kazanılan ve değiştirilemeyen çeşitli dini statüler söz konusudur. Buna göre Alevi Kürt aşiretlerin “Sünni” bileşenler ihtiva etmesi söz konusu değildir. Öte yandan Dersimli Sünni topluluklarda da (Şavak örneği haricinde) kendilerini tanımladıkları kültürel kimlik sınırları içerisinde, ortak ana dili konuşsalar dahi, Alevi topluluklar bulunmamaktadır.²

Şavak aşireti'nin dikkat çekici özgünlüğü, antropolojinin en önemli çalışma alanlarından olan kültür ve kimlik araştırmalarına önemli katkılar sunabilecek nitelikler taşımaktadır. Örneğin Kıta Avrupası ve Anglosakson antropolojisinde özellikle 1990'lı yıllarda tırmanışa geçen kültürel kimlik araştırmalarında öne çıkan iki yaklaşımın karşılaştırılmasına, son derece özgün ve yerel bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, Dersim Aleviliğinin doğumla birlikte kazanılan kati kimlik sınırları, primordialist (ilkçi) olarak da bilinen sosyal bilimcilerin, bir topluluğa bağlı olmanın, o topluluğun kültürüne doğmuş olmakla alakalı olduğu yönündeki görüşlerine dair önemli bir örnek gibi görünmektedir.³ Bu görüşe göre kültürel kimlik, bireyin

² Dersim'in etno-kültürel yapısı hakkında son dönemde tamamlanan önemli akademik çalışmalar için bkz. Deniz, 2012; Gezik, 2012; Aslan, 2010 ve Gültekin, 2010.

³ Bilindiği üzere ilkçi olarak kabul edilen görüş din, dil ve kan bağı gibi kültürel öğelerin kuşaklararası kültürel aktarımda belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Ulus kavramı üzerine sürdürülen tartışmalarda önemli bir yer bulan ilkçi görüşleri biyolojik ve doğalcı yaklaşımlar olarak kendi içerisinde ayırmak da mümkündür. Örneğin tanınmış antropolog Clifford Geertz, kimliğin bağlılık duyulan bileşenleri bağlamında ortak dil, din ve kan bağı faktörlerini kabul ederek dikkati çeker. Biyolojik yaklaşım ise kimliğin doğal bileşenlerini genetik köklerde aramaktadır. Bu bağlamda öne çıkan isim ise Pierre Van Den Berghe'dir. Berghe, doğuştan kazanılan ve kültürlemeyle aktarılan kimlik bileşenlerinin biyolojik bir temeli olduğunu ileri sürmektedir. Bu gibi kültür ve kimlik tartışmalarına dair çeşitli yaklaşımların değerlendirmeleri için bkz. Aydın, 1998; Eriksen, 2004; Özkırımlı, 2008; Öztoprak ve Akıllı, 2004.

içerisine doğduğu topluluğun ortak dil, din, tarih, mekân vb. faktörlerine dayanmaktadır -ki Dersim'deki Alevi topluluklar bu açıdan ciddi birer örnektir. Öte yandan kimliğin hem bireyler hem topluluklar tarafından kendileri ve ötekiler arasındaki çizilen “bilinçli” sınırlara yahut tercihlere dayandığını savlayan yaklaşımlar da söz konusudur. Situationist (durumcu) olarak da bilinen yaklaşıma göre ise kimlik, tarihsel ve sosyal, siyasal şartlar altında yeniden inşa edilebilen bir kültürel ögedir. Buna göre kimlik, topluluğun sergilediği çeşitli varlık stratejileri bağlamında değişebilen ve esnek bir sosyal gerçekliktir.⁴ Ayrıca Şavak aşiretinin bu tartışmalara paralel olarak yine antropolojik bağlamda gerçekleştirilen kültürel kimlik çalışmalarında ne tür bir epistemolojinin dikkate alınması gerektiğine dair önemli fikirler sunması da dikkate değerdir.

Bu makalede konuşulan dile, inanç biçimlerine ve sosyo-ekonomik yaşam tarzına göre ortaya çıkan çeşitli tanımlamalar bağlamında “Şavak” aşiret kimliğinin gerek kendi içerisinde gerekse bulunduğu farklı mekânlarda ortaya çıkardığı özgün kültürel kimlik biçimleri, antropolojik bir perspektifle değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Yöntem

Makalede ele alınan tartışmalar Kasım 2005 ve Ağustos 2006 tarihleri arasında Elazığ ve Tunceli'de gerçekleştirilen etnografik⁵ bir alan araştırmasında elde edilen verilere dayanmaktadır.⁶

⁴ Durumcu görüşlerin önemli bir temsilcisinin görüşleri için ayrıca bkz. Barth, 1969.

⁵ “Etnografya”, Yunanca ethnos (halk) ve graphie (çizim) kelimelerinden oluşan; esas olarak, araştırma nesnesi haline getirilen insan topluluğuna veyahut herhangi bir kültürel kuruma, sürece dair eksiksiz bir betimlemeyi hedefleyen ve kendine özgü kuramlardan, bunlarla ilintili çeşitli araştırma tekniklerinden oluşan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir. 20. yüzyılın ortalarına değin, çoğunlukla Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın, gerek kendi “ulus tarihi” çalışmalarında

Çalışmada, kendilerini çevreleyen hâkim Alevi nüfus içerisinde yaşayan Dersimli Sünnilerin etniklik algılarının değişen tarihsel, ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerde söylem ve pratik olarak gösterdiği varlık stratejilerinin etnolojik bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Türkiye’de ulusal düzlemde Sünni-İslam’ı doğrudan ima eden ve hâkim durumda olan sosyo-politik kimlik algısının, yani Türklük ve Sünniliğin; bu hâkim kimlik kodlarından dil ve din aidiyetleri ekseninde ayrılarak yine ulusal düzlemde azınlıkta kalan Kürtlük ve Alevilik kimliklerinin paradoksal biçimde nüfus itibariyle çoğunlukta olduğu tek coğrafi mekânda (Tunceli’de) kazandığı azınlık

gerekse Batı dışı, “modernizm öncesi toplumsal gelişme aşamasında” olduğu kabul edilen “ilkel” toplulukların araştırmalarında bir araştırma yöntemi ortaya çıkan etnografinin, güncel sosyal bilim araştırmalarına miras bıraktığı çok çeşitli araştırma teknikleri de geliştirmiş olduğu bilinmektedir. Genel çerçevesi itibariyle bakıldığında, alan araştırması ve onun asli çalışma tekniği katılarak gözlem, araştırma öznesi haline getirilen insan ediminin ya da edimlerinin içerisinde vücut buldukları kültürde; öznenin bu evrenden koparılmadan, araştırmacının söz konusu kültürün var olduğu gerçeklikle (toplum ve doğal çevre) birebir, yüz yüze etkileşerek ve bu gerçeklikler bütününe müdahil olarak (bütünlüğe zarar verecek deneysel uygulamalara girişmeden); açığa çıkardığı “niteliksel bilgi”ye ulaşma pratikleri olarak değerlendirilebilir. Alan araştırması, antropoloji açısından, kendi pratiği içerisinde daha da özel bir anlam kazanan “uzun süreli katılımcı gözlem” tekniğiyle birlikte, topluluk içerisinde gerçekleşen yoğun ve uzun bir çalışma pratiği ile kültürün yaratıcılarının maddi ve özellikle de manevi evrenleriyle buluşmaya, bunları anlamaya giden “en önemli yol” anlamına da kavuşmuştur. Günümüzde, alan araştırması ve katılımcı gözlem, farklı kuramsal yaklaşımlarla hayata geçirilmekte ise de öz itibariyle “farklı olanın bilgisini edinme” anlamında tanımlanabilecek olan antropolojik bilimsel etkinlik, insanoğlunun bilinçli bir çabayla, kendi dışında kalan maddi ve sosyal evrene dair yöntemli öğrenme çabası olarak kabul edilmekte ve sosyoloji, psikoloji ve arkeoloji gibi birçok sosyal disiplin tarafından kullanılmaktadır. Konu hakkında daha geniş ve yönlendirici bilgiler için bkz. Kottak, 2001: 3 – 45 ve Haviland, 2002: 33 – 63.

⁶ İlgili alan araştırması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Bölümü Etnoloji Anabilim Dalına “Tunceli’de Sünni Olmak - Tunceli Pertek’te Ulusal ve Yerel Kimlik Ögelerinin Etnolojik Tetkiki” başlığı altında sunulan uzmanlık tezi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Haziran 2007’de Prof. Dr. Gürbüz Erginer’in başkanlığındaki jüri (Prof. Dr. A. Tayfun Atay, Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu ve Doç. Dr. Aykan Erdemir) tarafından kabul edilen tez, yine aynı isimle, içeriğinde çok az değişiklik yapılarak Ocak 2010’da Berfin Yayınları tarafından kitaplaştırılmıştır. Bkz. Gültekin, 2010.

durumu, çalışmanın temel ilgi alanını işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle Sünnilik ve Türklük kimliklerinin ötekileştirdiği Alevilik ve Kürtlük kimliklerinin hâkim nüfusu oluşturduğu Tunceli’de, “öteki içerisinde ötekileşen” bir kimliğin karşılaştırmalı analizlerine yönelinmiştir. Tuncelili Sünni topluluklar açısından paradoksal olan durumun tarihi, ekonomik ve sosyal süreçler çerçevesindeki analizi, çalışmanın temel konusudur. Bu çerçeveden olarak, günümüzde ulusal düzlemde hâkim durumdaki sosyo-politik kimlik algısıyla özdeş olan Tuncelili Sünnilerin, geleneksel kimlik algılarının modern ulus kimliğiyle olan etkileşimi; 1970’lere değin Alevi ve Sünni toplulukların geleneksel kimlik tutumları çerçevesinde var olan ilişkileri; Tunceli’de Alevilik ve Sünnilik gibi temel kimlik belirleyenleri ekseninde görünürlük kazanmaya başlayan siyasal kamplaşma süreçlerinden itibaren geleneksel kimlik tutumlarında başlayan değişim ve Sünni azınlığın gösterdiği varlık stratejilerinin kimlik eksenli analizleri, tezin esas hedeflerini oluşturmaktadır. (Gültekin, 2010: 9 – 26)

Çalışma süresince alan araştırması yöntemi kapsamında katılarak gözlem, görüşme, görüntü ve sesle belgeleme gibi araştırma teknikleri olarak kullanılmış ve Dersimli Sünni toplulukların (ve onları çevreleyen yakın Alevi toplulukların) maddi ve manevi kültürel yaşamları, bütünlük içerisinde değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

Kültür ve kimlik kavramları, insan toplumlarının, değişen tarihsel ve sosyal şartlar altında ekonomik, siyasal, dinsel vb. birçok farklı boyut itibarıyla ürettikleri, farklı anlamlılık alanları olarak belirmektedir. Bu bakımdan kültürel kimliğe dair gündelik yaşam akışı içerisindeki gözlemlerden, derinlemesine görüşmelerden hareketle elde edilen veriler, güncel toplumsal koşullar altında yorumlanarak metne dönüştürülmüştür. Öte yandan, doğrudan araştırma konusuyla alakalı olarak da herhangi bir

yazılı eser bulunamamıştır. Bu anlamıyla, Dersimli Sünnilerin tarihsel soy kütüksenel boyutu olarak tanımlayabileceğimiz yazılı olmayan tarihsel geçmişlerine uzanan ve sosyal yaşamlarını tanımlayan bilgilerden bazıları, “sözlü tarih” yöntemiyle ilk kez olarak derlenmiştir. Bu derlemelerden ve günceldeki kimlik tutumlarından hareketle, Dersimli Sünnilerin etno-kültürel tarihi oluşturulmaya gayret edilmiştir. Ancak dolaylı olarak Dersimli Sünnilerle alakalı olan tüm yazılı çalışmalardan da azami ölçüde faydalanıldığı belirtilmelidir.

Sonuç olarak Tunceli – Pertek ile Tunceli ve Elazığ il merkezlerinde gerçekleştirilen alan çalışmalarından elde edilen veriler, büyük oranda, katılımcı gözlem ve görüşme teknikleriyle yazıya geçirilen antropolojik alan notlarından oluşmaktadır. Dersimli Sünnilerin bir parçası olan Şavak aşiretine mensup Alevi ve Sünni kaynak kişilerin ekonomik, sosyal, siyasal ve dinsel yaşantısına müdahil olunarak gerçekleştirilen katılımcı gözlem ve görüşmeler neticesinde, alan araştırması günlüğüne düşülen notlar halindeki değerlendirmeler, derlemeler ve yarı yapılandırılmış görüşme çizelgesiyle birlikte gerçekleştirilen görüşme notlarıyla birleştirilmiş; analizlerle birlikte çalışmaya aktarılmıştır. Bu çalışma, ağırlıklı olarak, söz konusu edilen görüşmelerden elde edilen alan notlarının, çalışmanın sorun ve amaçlarıyla olan ilgisi içerisinde gerçekleştirilmeye gayret edilen değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Şavaklılar Hakkında Kısa Bilgiler

Şavak Aşireti'nin tarihçesi hakkında kesin bilgi veren yazılı bir kaynak bulunmamakla birlikte, aşirete dair derlenen çeşitli sözlü tarih çalışmaları ve gerek Osmanlı gerekse erken Cumhuriyet dönemine ait kimi belgelerde aşiretle ilişkilendirilen çeşitli kaynaklar mevcuttur. Ancak bu kaynaklara ilişkin görüşlerin hemen hepsi aşiretin barındırdığı toplulukların sahip

oldukları dinsel farklılaşmaya göre değişebilmektedir. Örneğin Alevi çoğunluk açısından bakıldığında (Anadolu Aleviliği teolojisinde önemli bir tarihsel mekân kimliğiyle ilişkili) “Horasan kökenli” bir aşiret olan Şavak’ın; grubun Sünni topluluklarına göre ise “Oğuz” boylarının bugünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yerleşen oymak ve aşiretlerine mensup bir kolu olduğu görülebilir. Öte yandan dikkat çekici biçimde tüm bu tarihsel açıklamaların benzerlik gösterdiği temel bir husus vardır. Buna göre Şavaklılar, geçim biçimi sürü çobanlığı olan bir topluluk iken, yarı yerleşik bir yaşama adım atarak göçebe çoban topluluklara dönüşmüşlerdir.⁷

Burada Şavaklıların Dersim genelinde göçer hayvancılık⁸ faaliyetleriyle yaşamlarını idame ettiren tek topluluk oldukları altı çizilerek belirtilmelidir. Çünkü “Şavaklılık” Dersim’in anlam dünyası içerisinde, tümüyle yerleşik tarımcılıkla ve yine bu tip tarımsal faaliyetlerle ilişkili göçer olamayan ve küçük sürü hayvancılığıyla geçinen geri kalan tüm kırsal toplulukların,

⁷ Aşiretin tarihsel geçmişiyle ilgili çeşitli Osmanlı ve erken Cumhuriyet arşivlerinde yer alan “Şekak”, “Şakak”, “Şafak”, “Şakaki” ve “Şakakyan” gibi fonetik olarak birbirine yakın kelimelerle tanımlanan bazı aşiretler hakkında verilen bilgiler ile Şavaklıların sözlü tarih anlatımlarının zaman zaman benzerlikler gösterdiği de söylenebilir. Ne ki bu konuda kesin bir kanaate varmaya yardımcı olacak tutarlı bir bilgiye ulaşmak zordur. Zira hemen hepsi, aşiretin sahip olduğu Sünni ve Alevi kimlik bileşenleri itibarıyla varolagelen ihtilafli tartışmalarla yüklüdür. Konuyla ilgili aydınlatıcı ve yol gösterici bilgiler için bkz. Kutlu, 1987. Ayrıca, Kutlu’nun çalışmalarını tekrar etmekle birlikte, son dönemde Şavaklılarla ilgili gerçekleştirilen benzer tartışmalı bir çalışma için bkz. Yıldırım, 2003. Ek olarak, Dersim ve civarında yaşayan aşiretlerle ilgili olarak yapılan ve birbirini tekrar eden çalışmalardan bir örnek için ayrıca bkz. Taş, 2012.

⁸ Göçer hayvancılık ekonomisi hakkında sürdürülen antropolojik tartışmaların, Şavak örneği üzerinden gerçekleştirilen yol gösterici bir derlemesi için bkz. Kutlu, 1987: 19 – 32. Ayrıca ifade edilmelidir ki Kutlu’nun (1987) çalışması Şavaklı göçer toplulukların geçim biçimleri etrafında örülen kültürel hayata dair ayrıntılı etnografik veriler sunan tek çalışmadır. Bu bakımdan, kendisinden sonra Şavaklı topluluklarla ilgili doğrudan yahut dolaylı olarak gerçekleştirilen çalışmalarda temel referans kaynağı oluşturmaktadır. Bkz. Akbaba, 2002; Polatcan, 2006 ve Yıldırım, 2003.

“göçer hayvancı” yaşam tarzıyla özdeş saydıkları bir toplumsal varoluşu tanımlamaktadır. (Gültekin, 2010: 125 – 173)

Kuşkusuz ki 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türkiye’de de hızlanan kırsal dönüşüm⁹, Dersimli kırsal toplulukları da etkilemiştir. Artan nüfus, azalan topraklar, büyük şehirlerde ortaya çıkan ve haneye nakit girdi sağlayan yeni iş olanakları ile çeşitli modernleşme (yol, elektrik, telefon, televizyon vd.) araçlarıyla birlikte ilerleyen kültürel değişme neticesinde temposunu hızlandıran göç süreçleri toplumsal değişimde baskın bir özellik kazanmıştır. Yanı sıra Türkiye’nin sosyal, siyasal ve askeri gündemini belirleyen Kürt sorunu bağlamında da Dersim’i yoğun şekilde içerisine alan operasyonlar ve çatışmalar neticesinde kırsaldaki dönüşümün değerlendirilmesi gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, Dersim’in genelinde olduğu üzere Şavaklı toplulukların yaşadığı bölgelerde de yakın geçmiş içerisinde yoğunlaşan bir iç ve dış göç olgusu söz konusudur.¹⁰ Ne ki Şavaklı topluluklardan artakalabilenler, Dersim’in genelinde varolan kırsal topluluklardan ayırt edici özellikleri olarak göçer hayvancılık ekonomisini günümüzde de sürdürmektedirler.

Şavaklıların yerleşim yerleri hakkında, tıpkı tarihçesinde olduğu üzere, dün olduğu gibi bugünde de tartışmalı bir durum söz konusudur. Zira “Şavaklı olma” hali, bu kimliği çevreleyen ötekiler alanı açısından göçer

⁹ Türkiye sosyal bilimler yazını içerisindeki en tartışmalı konuların başında gelen kırsal dönüşümü en yalın haliyle şöyle özetlemek mümkündür: kırsal dönüşüm, kapitalist ekonominin tarih sahnesine çıkışından itibaren görünürlük kazanan modern toplumların bağrında varolagelen pre-modern toplumsal yapıların (köy ve köylülük gibi) belirli bir süreç içerisinde yeni hâkim sisteme eklenme süreçleridir. Bu süreçlerde gösterdikleri uyum yahut çatışma pratikleri ise kırsal dönüşümün içeriğini dolduran ana konu başlıklarıdır diyebiliriz.

¹⁰ Dersim’in tarihsel ve güncel plandaki ekonomik ve sosyal dönüşümünün panoramasını ortaya çıkaran güncel ve önemli bir derleme kaynak için bkz. Aslan, 2010.

hayvancılıkla hemhal olmuş bir yaşam tarzı iken; Şavaklıların sahip oldukları farklı din ve dil özellikleri neticesinde kendi içerisinde farklı tanımlama ve sınıflamalara uğramaktadır. Örneğin Kutlu'nun 1987'deki (49-50) çalışmasında Çemişgezek ve Pertek ilçelerindeki Şavaklı köyler şöyle verilmiştir: Çemişgezek için Yemişdere (Devdirej), Doğan, Payamdüzü (Sinsor), Sarıbalta (Komer), Bölmebölen (Nornik); Pertek için Bulgurtepe (Celedor), Yukarı Gülbahçe (Yukarı Komraş), Aşağı Gülbahçe (Aşağı Komraş), Ballıdut (Kohpinik), Gövdeli (Tahsu), Tuzbaşı (Nisirto), Çukurca (Behrav), Ayazpınar (Titinik) ve Konaklar. Öte yandan (çoğunlukla Sünni şavaklıların yer aldığı) Şavaklılar Derneği'nin¹¹ verdiği bilgilerde ise bu sayının önemli ölçüde azaldığı dikkati çekmektedir. Derneğe göre, Şavaklılar Çemişgezek'te Sarıbalta (Komer), Payamdüzü (Sinsor), Yenimahalle (Noranik) ve Cebe (Müştek) ile Pertek'te Ayazpınar (Titinik), Bulgurtepe (Celador) ve Çukurca (Barav) köylerinde ikamet etmektedirler. Yine güncel olan ve Şavaklıların konuştuğu ana dile (Kürtçeye) vurgu yaptığı gözlemlenen bir başka kaynağa göre ise Şavaklılar Çemişgezek'te Bölmebelen (Noranik), Sarıbalta (Komer), Payamdüzü (Sinsor), Yemişdere (Devdrej), Akçapınar (Vaskuvan), Vişneli (Breği), Uzungöl (Ağgi), Doğanköy (Dohuk) ve Cebe (Müştak) ile Pertek'te Ayazpınar (Titinik), Çukurca (Barav), Bulgurtepe (Celedor), Yukarıgülbahçe (Yukarı Komraş), Aşağıgülbahçe (Aşağı Komraş), Ballıdut (Kohpinik), Gövdeli (Tahsu), Tuzbaşı (Nisirto), Akdemir (Avşeker [Sevak]) ve Konaklar (Doxikan) köylerinde ikamet etmektedirler.¹² Tüm bu ayrıştırmaların ve zaman içerisindeki değişimlerin kökeninde, Şavaklı toplulukların gerek dışarıdan gerekse grubun içerisinde üretilen farklı kimliklendirme tutumlarının belirleyici olduğu kendisini düşündürmektedir.

¹¹ <http://savakder.com/yasamyeri.aspx> (Erişim tarihi: 09.04.2013)

¹² <http://savak.wordpress.com/savak-yerlesim-yerleri/> (Erişim tarihi: 09.04.2013)

Öte yandan Şavaklı toplulukların esas yerleşim alanları Çemişgezek ve Pertek ilçeleri olmakla birlikte, Erzincan ve Elazığ illerindeki kimi köy yerleşimlerinde de ikamet ettiklerine dair veriler benzer kaynaklar içerisinde bulunmaktadır. Yanı sıra Kutlu'ya (1987: 50) göre, göçer hayvancılıktan çeşitli sebeplerle sürü göçebeliğine dönüş yapan ve kışlak – yaylak döngüsünü Diyarbakır, Urfa ile Dersim, Bingöl ve Elazığ'da sürdüren topluluklar da mevcuttur. Türkiye'de hızlanan neoliberal dönüşümle birlikte diğer birçok kırsal topluluk gibi Şavaklıların da Ankara, İstanbul, Konya gibi büyük şehirlere ve Mardin, Adıyaman gibi çevre bölge illere dağılmışlardır. Günümüzde ise Şavaklı topluluklar çoğunlukla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Tarım ise hayvancılık faaliyetleriyle ilişkilidir ve tarımsal faaliyetlerin üretim düzeyi düşük, kendine yeterli bir karakterdedir. Herhangi bir gelir elde edilmemektedir. Yaz aylarını, ihale usulü kiraladıkları yahut ihaleye giren yerel sermayedarlardan kiraladıkları yaylalarda geçiren Şavaklılar, yarı göçer bir topluluktur. (Yıldırım, 2003)

Şavak Etnik Kimliğinin Durumsal Yapısına Bir Bakış

Şavak aşireti içerisinde Alevi ve Sünni toplulukların varlığı, Dersim'de yaygın örnekleri görülen Alevilikten Sünniliğe yahut Sünnilikten Aleviliğe geçişlerle açıklanabilir olmaktan uzaktır.¹³ Zira aşiret içerisindeki Alevi ve Sünni üyelerin hemen hepsi sahip oldukları dini kimlikleri, “Şavaklı olma”nın birincil özelliği olarak düşünmektedir. Buna dair öne sürülen kanıt

¹³ Farklı etno kültürel toplulukların tarihsel süreç içerisindeki çeşitli temasları neticesinde (göç, savaş, ticaret vb.) kültürleşme süreçleri neticesinde kültürel öğelerin alış verişinde olduğu gibi bireyler ve hatta topluluk düzeyindeki daha geniş bağlamlarda (örneğin topluca din değiştirme gibi) karşılıklı geçişler görülebilmektedir. Dersim'de Alevi çoğunluk içerisinde yaşayan Sünni topluluklarda da benzer örnekleri bulmak mümkündür. Evlilik, göç, zorla kültürleme ve kişisel tercihler neticesinde Alevilikten Sünniliğe olduğu kadar (daha ziyade evlenme yoluyla) Sünnilikten Aleviliğe geçişler söz konusudur. Hayli zorlu ve karmaşık bir konu olan geçişlerle ilgili olarak bkz. Gültekin, 2010: 245 – 289.

ise bireylerin ait oldukları topluluğun kolektif toplumsal hafızasında yaşatılan sözlü tarihsel anlatılardır. Ek olarak, bu tutum, “Şavaklılığın” dışarıdaki homojen görünümünün aksine, içerideki farklılıklarının da biricik belirleyenisidir. Bu bakımdan Şavak etnik kimliğinin iki temel boyutu olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

İlki, Şavaklıların dışında kalan sosyal evrenden kendilerine doğru üretilen kimlik boyutudur. Gerek Dersim’de gerekse Şavaklıların göç pratikleri neticesinde gittikleri diğer bölgelerde aşiret olarak bilinirler. Bu haliyle Şavak aşireti, hem toplumsal hayatın içerisinde hem de akademik yazının kabul ettiği şekliyle aşiret olmanın getirdiği tüm özelliklere haizdir. Belirli bir ortak ata yahut atalardan gelen ailelerden oluşmaktadır. Kan bağı biricik vurgudur. İletişim dili, topluluğun genel karakteristik özelliklerini yansıtan geçim faaliyetleri ve gündelik yaşam kültürlerinin maddi ve manevi öğeleri benzerdir.¹⁴ Ancak Şavak’ın böylelikle homojen bir kimlik olarak algılanma durumunun da kendi içerisinde oldukça önemli bir ayrışmaya tabi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Öncelikle belirtilmelidir ki yukarıda bahsedilen kimlik tanımının Şavak topluluklarının esas yerleşim alanlarında ve göçer hayvancılık faaliyetlerini icra ettikleri Dersim bölgesinin dışında kalan mekânlarda “ötekilerce” inşa edildiği anlaşılmaktadır. Zira bu kategoride değerlendirebileceğimiz görüşlerin tamamında, Şavak topluluklarını oluşturan grupların sahip

¹⁴ Dersim’de aşiret tipi toplumsal örgütlenme biçimlerine göre yaşayan Alevi topluluklarda yakın geçmişe kadar, en küçük birimden aşirete kadar uzanan, babayanlı örgütlenme modeli şöyleydi: “çe” (ev/hane) – “hezvete” ya da “pere” (hanelerden oluşan yakın akraba grupları) – “qewila” (aynı atadan gelen büyük akraba gruplarının oluşturduğu siyasi birlikler) – aşiret. Benzer şekilde Kürt topluluklar üzerine gerçekleştirilen birçok antropolojik çalışmada da aynı sınıflandırma örnekleri görmek mümkündür. Karşılaştırma için bkz. Barth, 2001; Bruniessen, 1991; Leach, 2001 ve Yalçın-Heckmann, 2002.

oldukları Alevilik ve Sünnilik durumlarından çoğunlukla hiç bahsedilmemektedir. Şavak, büyük çoğunlukla Sünni–Türkmen bir topluluk olarak kurgulanmakta ve tüm bileşenleri böyle kabul edilmektedir. Türkmenlik büyük ölçüde Türklük ile özdeştir.¹⁵ Ancak topluluğun yarı göçer karakteri, Anadolu’daki göçer ve yarı göçer aşiretlerin genel adlandırması içerisinde, Türkmen olarak anılmaktadır.

Çoğunlukla Kurmanci ve Kırmancki¹⁶ gibi yerel dilleri konuşan Şavak’ın Türklük ve dolayısıyla Türkmenlik’le özdeşleştirilmesinde Türkiye’nin yakın geçmişinde yaşadığı ve farklı uzantılarının günümüzde de

¹⁵ Dersimli Sünni topluluklar ilin güney batı ve güney sınırlarını oluşturan Keban Baraj Gölü’nün kıyıları boyunca sıralanan (batıdan doğuya doğru) Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde yaşamaktadırlar. Daha iç kesimlerde ise doğal asimilasyona uğrayarak Alevileşen az sayıdaki Sünni hanelerle birlikte aleviler mutlak bir çoğunlukla yaşamaktadır. Bu Alevi toplulukların büyük çoğunluğu ise sahip oldukları özgün din kimliklerinin önemli bir ögesi olan Kırmancki konuşmaktadırlar. Kırmancki konuşan Aleviler, bu dili konuşmayanların “Alevi olmadıkları” görüşünü son yıllara kadar korumuşlardır. Bu bakımdan Dersim’de Sünnilik, bu topluluklarca Türklük iler özdeş tutulmakta ve hatta “Türk Alevi” toplulukların “zamanla Türkçe konuşmaya başlayan Aleviler olduğu” kabul edilmektedir. Dersim’de dil ve din aidiyetleri temelinde yaşanan çok boyutlu kimlik süreçlerinin analizi ve karşılaştırma için bkz. Gültekin, 2010: 49 – 173 ve Fırat, 2010: 139 – 155.

¹⁶ Kurmanci ve Kırmancki’yi Kürtçe’nin farklı lehçeleri olarak sınıflayan yaklaşımlar ile iki farklı dil olarak tanımlayan görüşler arasındaki ihtilaflı tartışma günümüzde de devam etmektedir. Bu ihtilaflı tartışmaların bir yönünü 1990’lı yıllarda Kürt ulusalcılığından ayrılan ve Kırmancki ve lehçelerini Zazaca olarak tanımlayan akımın gayretleri oluştururken, diğer bir yönünü de çoğunlukla yabancı dil bilimcilerinin öne sürdükleri iddialar oluşturmaktadır. Konuya dair, yerli-yabancı zengin kaynakçalar ile argümanlarını destekleyen görüşler için bkz. Bruniessen, 1992, 2004; Bulut, 2002 ve Gezik, 2004. Ek olarak önemli bir bilgi olması açısından ifade edilmelidir ki Gezik (2004), Kurmanci konuşan Alevi toplulukların dillerinin Kırmancki’ye olan yakınlığını tartışırken iki ana argüman ileri sürer ve bunları ortak dinsel tutunumlarla ilişkilendirir. Gezik’in argümanları, iki dil arasındaki ortak kelimelerin çokluğu ve Kırdascki olarak tanımladığı Alevi Kurmanci’nin Kırmancki’ye olan yakın fonetiğidir. Gezik, Kırmancki ve Kurmanciyi farklı Kürtçe lehçeleri olarak değil, ortak atadan gelen farklı diller olarak tanımlar ve güçlü çalışmalara göndermeler ile iddialarını destekler.

yaşandığı bazı politik süreçlerin belirleyici olduğunu belirtmek gerekir. Buradaki bağıntının esas itici gücü, Şavak'ın içerdiği Sünni bileşenden gelmektedir. Sünniliğin Dersim yerelinde Türklük ile özdeş tutulması, bu topluluklar üzerine yapılan çalışmaları da etkilemiş görünmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Alevilik ve Sünnilik algıları temelinde yükselen modern etniklik tanımlarının (Kürtlük ve Türklük) yerleşmeye başladığı politik süreçlerin etkisiyle yerelde de karşılık bulduğu ve bugünkü kimlik algılarının sosyopolitik boyutunu önemli ölçülerde belirlediği belirtilmelidir.

Şavak aşiret kimliğinin “ötekilerce” kurgulanmasında ve homojen bir yapı olarak kabul edilmesinde etkili olan ikinci faktör Dersim'deki yakın komşularının oluşturduğu topluluklardır. Hâlihazırda Dersim'de Şavaklı olmayanlar arasında hâkim durumda olan “Şavak” kavramına geçerli kullanım değerini kazandıran içeriği yükleyen çevredir. Şavaklıların sahip oldukları dinsel farklılıklardan haberdarlardır ve dahası aynı mekânları yine aynı tarihsel ilişkileri içerisinde paylaşmaktadır. Bu grubun tamamını sadece tarımcılıkla ve küçük çaplı hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan Alevi ve Sünni kırsal topluluklar oluşturmaktadır. Şavaklılarla olan temel farkları ise, göçer hayvancılık yapmayışlarıdır.

Şavaklı etnik kimliğinin halihazırdaki geçerli, işlevsel niteliğinin bu temel ayırmda ortaya çıktığı iddia edilebilir. Zira gerek Alevi ve Sünni Şavaklıların kendilerini “Şavaklı olmayan”lardan ayırmalarında, gerekse Şavaklıları çevreleyen Dersimli yerel toplulukların “Şavaklı olma”yı tanımlayışlarında, “göçer hayvancılık” faaliyetleri ile hemhal olmuş bir yaşam kültürü, belirleyici bir nitelik olarak ifade edilmektedir. Burada “Şavak” etnik kimliğinin, Türkiye genelindeki, göçebe çoban yahut yarı göçer bir yaşam tarzı ile karakterize edilen toplulukların isimlendirilişinde

olduğu üzere, “Yörük”, “Koçer” veyahut da “Türkmen” kavramları ile eşdeğer bir işleve sahip olduğu ileri sürülebilir.

Ancak böylelikle bir aşiret ismi olarak Şavak, aşiret kavramının varlık sebebi olan kan bağı koşulunu aşarak, farklı dilleri ve farklı dini inançları da içeren toplulukların tümünü bir yaşam tarzı temelinde (göçer hayvancılık) kapsayacak şekilde genişlemiş görünmektedir. Bu durum, Şavaklı Alevi ve Sünnilerin kendilerine dair olan farklılıklara ilişkin tutumlarında da açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Şavak kimliği, taşıyıcılarının sahip olduğu ayrımlara göre farklı bir tarih ve işlev de kazanmakla birlikte, göçer hayvancılıkla uğraşmayan toplulukların karşısında aynı içerikle sahiplenilmektedir.

Şavak etnik kimliğinin ikinci durumu da bu bağlamda görünürlük kazanmaktadır. Şavaklılar arasındaki Alevi ve Sünniler birbirlerini aile (hane) isimleri ile ayırt etmektedirler. Söz konusu ayrıştırma işlevselleştirilen hane soy isimleri yahut lakaplar, aralarındaki temel dinsel kimlik farkına doğrudan gönderme yapar. Birbirlerini kan bağı esasına göre örgütlenmiş bir “aşiret” biriminin parçası olarak görmezler.

Şavaklılar, aşiret içerisindeki Alevi ve Sünni dinsel kimliklerinin bir parçası olarak farkındadır ve ait oldukları din kimliğini Şavaklılığın temel unsuru olarak kodlarlar. Tanımlar ve sonraki kuşaklara aktarırlar. Buradaki ayırım kesindir. Fakat öte yandan Alevi ve Sünni Şavaklılar, kendilerini çevreleyen “ötekiler”den ayırdıkları aşiret kimliklerini, yarı göçerliğin gerektirdiği iktisadi ve sosyal ilişki süreçlerinde temas ettikleri “yabancı”lara karşı, Dersim’deki diğer diğer Alevi ve Sünni topluluklarda görülmeyen bir biçimde ikincilleştirebilirler. Örneğin Şavaklının yayla ihalelerine katılım süreçlerinde, çoğunlukla ihaleleri kazanan ve süreklileşmiş borç ilişkisi içerisinde olduğu tefeciyle olan ilişkisinde yahut ürünün pazara aktarım süreçlerinde muhatap olduğu aracılarla ilişkilerinde “Şavaklılık” kimliğinin

dayanışmacı pratiklere zemin sunan bir içerik kazandığı pekâlâ görülebilir. Buna göre Dersim’de göçer hayvancı olan Şavaklı, sahip olduğu Alevi yahut Sünni din kimliğine karşı, iktisadi olarak temas ettiği muhataplarınca ki bunlar da Sünni yahut Alevidir, ürünü sağlayan ve pazara süren üretici “göçer çoban” konumuyla algılanır. Alevi ve Sünni Şavaklı, tefeciye olan borcun taksitlendirilmesi yahut o yıl ki ürünün pazar fiyatının belirlemesi gibi süreçlerde kendisini dışarıya karşı birleştiren kimlik çerçevesinde ortak hareket eder. Alevilik yahut Sünnilik, bu tip süreçlerde ürünün pazar değerinde ciddi bir fayda ya da zarar getirmez. (Gültekin, 2010: 163 – 172)

Şavak’ın gerek kendi üyelerince üretilen dış dünyaya dair anlamlandırılışında gerekse ötekilerden bu bütüne yönelik anlamlandırma süreçlerinde ortaya çıkan bir diğer önemli kimlik belirleyeni de konuşulmakta olan dildir. Şavaklı Alevi ve Sünniler, yerelde ve kendi içlerinde “Şavakça” olarak tabir edilen bir tür Kurmanci konuşurlar. Kurmanci’nin yereldeki bu farklı ağzı, Şavak’ın genel algılanışında belirleyici olan yaşam tarzına yani göçerliğe doğrudan bir ima taşır. Öyle ki 1970’lerden itibaren genel olarak Tuncelili Sünnilerde görülen Türk milliyetçi söylemin günümüzde egemen olduğu genç kuşaklarda dahi, konuşulan ana dil, “köy dili” olarak kodlanmakta ve genel Türklük kurgusu içerisine yerleştirilebilmektedir. “Köy hayatının dili” yani göçer bir topluluğun yaşam dili olarak “Şavakça”, varlığını çatışma içerisinde olduğu karşıtıyla anlamlandıran modern bir etniklik tanımı (Türklük) içerisinde, yine karşıtının kendi varoluşunu üzerinde kurduğu Kurmanci’yi kendi anlam haritasına eklemleyebilmektedir.¹⁷ Bu eklemlemenin üzerine temellendiği yegâne kültürel olgu ise Şavak’ın dışarıya karşı içerideki farklılığı görünmez

¹⁷ Bu tutumun karşıt örneklerini bugün sosyal medyada sıkça görmek mümkündür. Buna göre Şavaklılar, Kurmancinin (Kürtçenin) “Şıkaki” lehçesini konuşsan Kürt topluluklardır. Bir örnek için bkz. <http://savak.wordpress.com/>

kılan göçer hayvancı geçim pratikleridir. Zira Şavaklı, bu süreçlerin dışında kalan iç sosyal ilişkilerinde Alevi yahut Sünni kimlik kodlarını etkinlikle devreye sokar. Dışarıdan, aşiret olarak kodlanan bu bütünün içerisindeki sosyal süreçlerde din kimlikleri belirleyici roller üstlenir.

Bu durum Antropolog Eickelman'ın "aşiretin pratik içeriği" olarak adlandırdığı sürece denk düşüyor görünmektedir. (Eickelman, 1989: 129) Buradaki "pratik içerik" doğrudan içerideki sosyal olaya yahut sürece işaret etmektedir. Bu tip ilişkilerde, grubun kendi içerisindeki anlam kodlarını ve davranışlarını düzenleyen değerler, kendine özgü birtakım belirleyenler ortaya çıkarmaktadır. Eickelman, bilhassa bu tip örtük anlamları antropologların dahi açıklamada zorlandıklarını haklı olarak işaret eder. Aynı şekilde Şavak aşireti içerisindeki Alevi ve Sünni hanelerin belirli sosyal, siyasal hedefler doğrultusundaki ittifakları yahut çatışmaları ya da evlilik süreçleri gibi doğrudan "içeri"yi işaret eden konulara nüfuz edebilmek araştırmacılar için çoğunlukla sonuç vermeyen girişimlerle, denemelerle sonuçlanabilmektedir. Örneğin sadece Şavaklı Sünniler üzerine yapılan genellemeler (Yıldırım, 2003), Dersim'deki diğer Sünni toplulukların kendilerini ve çevrelerini saran Alevi çoğunluğu algılayışındaki temel kodları kaçırabilmektedir. Zira Dersim'de hemen hiçbir Sünni topluluk kendisini aşiret kategorisinde değerlendirmemekte ve bu anlamıyla Şavak'la arasına anlamlı bir sınır çizmektedir. Şavak'ın yaşam ve geçim biçimindeki özgünlük, sadece Şavaklılarca değil onu çevreleyen sosyal evrence de sahip olduğu farklılıkları tek bir algıda bütünleştirmiştir. Bu durum, Şavaklı Sünnilerin, Dersimli diğer Sünni toplulukların Alevilerle olan mesafeli ilişkilerinden farklı, kendi iç hukukuna sahip olduğu ön kabulünü de yansıtmaktadır. Söz konusu hukuka erişim ise ancak Şavak örneğini, yerelde tezahür ettiği kültür durumuna erişimde kullanılacak antropolojik bakışta ve bununla ilişkili nitel metodolojide belirliyor görünmektedir.

Bazı Antropolojik Tartışmalar Bağlamında “Şavak”ın Aşiret Kimliği Üzerine Düşünceler

Bir önceki ara başlıkta da belirttiğimiz gibi Şavaklılar gerek Dersimli Alevi ve Sünni topluluklarca gerekse göçer hayvancılık faaliyetleri dolayısıyla Erzincan ve Erzurum gibi illerde temas ettikleri sosyal çevrede “aşiret” kategorisinde değerlendirilmektedir. Fakat aşiret son derece önemli bir farkla, belki de tüm Türkiye’de, bu kategoride değerlendirilen topluluklardan ayrılmaktadır. Şavaklı topluluklar, farklı dini aidiyetlere mensup iki ana (Aleviler ve Sünniler) gruptan ve bu gruplardan birisi (Aleviler) içerisinde farklı dilleri (Kurmancki ve Kırmancki) konuşan iki alt kümeden oluşmaktadır.

Dersim’e özgü olmak üzere, Alevi topluluklarda din kimliği bu toplulukların sahip oldukları büyük soylar (akraba oldukları bilinen aile grupları), bu soyların bir araya gelerek oluşturdukları aşiretler ve bu aşiretlerin ancak doğumla birlikte (biyolojik olarak) kazanılan dini statüleriyle tabii oldukları “seyit aşiretlerin” etrafında kümelenerek oluşturdukları aşiret konfederasyonları içerisinde anlam kazanmaktadır.¹⁸ Bu anlamıyla Dersimli Alevilerde din kimliği, sınırları sadece Aleviliği çevreleyen diğer kimliklerle değil, kendi içlerinde bölünmüş oldukları seyit-talip ilişkilerinde de geçişkenliğe izin vermemektedir. Bu açıdan Aleviliğin yereldeki tezahürü, bir aşiret kategorisi olarak Şavak örneğinde, Alevi ve Sünni Şavaklılar açısından durumu karmaşıklaştıran bir olgudur.

Bilineceği üzere antropolojik anlamda aşiret, ortak bir ata yahut atalardan geldiğine inanılan büyük ailelerin oluşturduğu ve kan bağı esasının

¹⁸ Çok yakın zamanda dersim Aleviliği üzerine hazırlanmış önemli bir antropoloji doktora tezinin kitaplaştırılmış hali için bkz. Deniz, 2012.

topluluk üyelerince ve onları çevreleyen sosyal evrence sürekli bilinçte tutulduğu bir toplumsal örgütlenme biçimidir:

“Kendi aralarında ayrı diller ya da ağızlar kullanıyor olsalar da, aralarındaki iletişimi tek bir ortak dille sağlayan, aynı ya da benzer kültür özellikleri gösteren, büyük ölçüde aynı kökten geldiklerine inanan, daha doğru bir deyişle birlik(te)liklerini kan-bağı ile açıklayan, iki veya daha çok sayıda kabilenin oluşturduğu birlik” (Emiroğlu, K. – Aydın, S. 2003; 77).

Bu tanımı, biraz daha geniş planda değerlendirmek de mümkündür. Ortadoğu’daki kırsal topluluklarda aşiret tipi toplumsal örgütlenme modelleri ve yapıları üzerine hazırladığı önemli çalışmasında Antropolog Eickelman’ın (1989: 126) yaklaşımının da bu genel antropolojik kabulün dışında olmadığı görülebilir. Ancak Eickelman’ın bu tip toplulukları tanımlamada kullandığı kavramların Türkçe literatürdeki anlamlarıyla, yine aynı kavramların Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası’ndaki benzer örneklerini işaret ettikleri durum, çapraz bir anlam farklılığına işaret eder görünmektedir.

Türkçe literatürde aşiret, “en üst düzeyde toplumsal-siyasal-iktisadi birlik” anlamında; bu yapıyı oluşturan alt soy grupları ya da “alt-bölümlerinin her biri” ise kabile olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım, kıta Avrupası sosyal bilim yazını içerisindeki “tribe” ve “sub-tribe” ile örtüşür fakat bu yazının bilhassa üzerinden kalkındığı sahadaki kullanım anlamlarıyla çelişir. Arapça olan aşiret ve kabile kavramları, İngilizce kullanımlarına göre sırasıyla “sub-tribe” ve “tribe”dir. (Emiroğlu, K. – Aydın, S. 2003: 78) Eickelman ise “tribe” kavramının topluluk ve çeşitli toplumsal örgütlenme modelleri için bilhassa 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl

başlarında yaygınlıkla kullanılmış olmasının ve günümüzde benzer içerikteki kullanımın, bu tip toplulukların genel yapılarını kavramada ve genellemelere ulaşmada yeterli olmadığının altını çizmektedir. Bu yetersizliğin temelinde birbirleriyle ilişkili iki temel unsur olduğu ileri sürülebilir. İlki, kavramın, Batı uygarlıklarının 18. yüzyıldan itibaren giderek yaygınlaşan sömürgeci iktisadi-politik eğilimleri çerçevesinde, karşılaştıkları toplulukları Batı-merkezci bir çerçevede anlamlandırma pratiği içerisinde kullanıma girmesidir.¹⁹

¹⁹ Benzer örnekler olması açısından (Kürt topluluklar üzerine olan çalışmaların duayenlerinden) antropolog Bruinessen'in aşiret ve aşiret altı kategorilere dair tartışmalarını dayandırdığı ve kendisi gibi Irak Kürtleri üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş iki önemli sosyal antropoloğun görüşleri kısaca irdelenebilir: Irak'ta Revanduz Kürtleri üzerine çalışmış olan Edmund R. Leach ve Fredrik Barth. Leach'e göre (2001: 34 – 35) aşiret ve altındaki kategorilere dair yapılan soyutlamalarda, aşiretler öncelikle her biri aynı zamanda bir "klan" olan "taifa"lardan oluşur. Taifa ise, kendi içinde "tira" denilen alt soy gruplarına bölünmektedir. Özetleyecek olursak, Leach'e göre aşiret, taifa ve tira terimleri, genel antropolojik sınıflandırmada kabile, klan ve soy terimlerine karşılık gelmektedir. Barth'a göre ise (Barth, 2001: 46 – 49), aşiret öncelikle "tire"lere bölünür ve buradaki "tire"nin anlamı onun bir aşiret kolu ya da yine alt bir birimi olduğudur. Başka bir ifadeyle izah edecek olursak Barth'ın tire olarak kastettiği şey, en büyük alt soy gruplarıdır. Bu gruplar da Barth'a göre "xel" denilen birçok yeni alt bölünmeye uğramıştır. Xel'ler ise en temel birim olan "hane"lerden meydana gelir. Bruinessen, tüm bu terimlerin çoğunlukla yabancı kökenlerden geldiklerini ve bununla birlikte araştırılan topluluğun özgünlüğüne göre farklı anlam aralıklarına sahip olabileceğini öne sürer. Örneğin Bruinessen, (1991: 84 - 86) "tayfa" ya da "taifa" kavramlarının Arapça kökenli olduğunu ve Kürtler arasında soy gruplarını tanımlayan "sülale" kavramı yerine kullanıldığını; "tire" kavramının ise İran kökenli olduğunu ve alt bölüm anlamına geldiğini söyler. Barth (2001: 47) ise "taife" kavramının, Kürtçe'de kullanılan "hoz" kavramı yerine kullanılabileceğini ve bunun sülaleyi tanımladığını öne sürmektedir. Ek olarak Barth, Leach'i de eleştirerek, onun taife ve tire arasında yaptığı ayrımı başarısız bularak tirenin çoğunlukla politik birleşmeleri tanımlamada kullanılan bir aşiret altı kol grubunu tanımladığı söyler. Leach ise (2001: 35) taife ve tire arasındaki ayrımın sadece işaret ettiği grupların büyüklüğüyle ilgili olduğunu savunmuştur. Bruinessen (1991: 81), bu tartışmaları da eleştirerek, Batılı antropoloji literatürüyle eşleştirilen tanımlamaların Kürt topluluklarına giydirilmeye çalışılan "dar bir ceket" olduğunu savunmuştur.

Bu kapsamda, kültürel aşamanın en ileri noktasında duran Batı, avcı-toplayıcı, göçebe çoban, yarı göçerlik yahut yerleşik fakat devletsiz toplumları kültürel ilerlemenin alt basamakları olarak kodlamaktadır. Bu kapsamlı genellemenin temel unsurunu ise kan bağı olgusuna dayalı yerel anlam kodları oluşturur.

“Bu tanım, giderek tüm Batılı yazar ve araştırmacılarca genelleştirilir ve kabile (tribe), en sonunda, evrimsel bir aşamayı simgeleyen, Batı dışındaki bütün ‘geleneksel’ veya ‘ilkel’ toplumlara özgü cemaat tarzı ortak bir toplumsal örgütlenme biçimi/türü olarak yazına yerleşir. ... Buna göre, gelişmeye kapalı, akrabalık esasına dayanan birincil türde ilişkilerin egemen olduğu toplumlarda kır örgütlenmesinin özünü bu türden bir cemaat oluşturmaktadır” (Emiroğlu, K. – Aydın, S. 2003: 79).

Kavramın bu içerikte kullanımının ortaya çıkardığı yetersizliğin ikinci yönünü, söz konusu genelleme mantığının doğal olarak yok saydığı yerel coğrafi-kültürel özellikler ve kavramın işaret ettiği toplumsalın gerçekliğidir denebilir. Yani topluluğun tarihsel, sosyal, iktisadi ve çevresel faktörlere göre gösterdiği çeşitli, karmaşık varlık stratejileri içerisindeki uyarlanma pratikleridir. Eickelman (1989) çağdaş antropolojik bir yaklaşımla, “tribe” olarak kategorize edilen toplumsal durumların herhangi bir boyutunun öncelikle “insanların” ürettiği sosyal kategoriler olarak algılanması gerektiğini basit fakat oldukça derin bir kavrayışla ortaya koyar.²⁰ İnsanın

²⁰ Eickelman’a göre (1989: 127) Ortadoğu’da “aşiret”in dikkate değer dört temel algılanma ve pratiğe uyarlanma biçimi vardır. İlki, mevcut sosyo-politik organizasyonların ve taşıdıkları ideolojilerin dışa dönük kullanımınıdır. İkincisi, çağdaş-yerel devlet otoritelerince, iç-yönetim süreçlerinde kullanılan içeriğidir. Üçüncüsü, bizatihi aşireti var eden bireylerin, bu sosyal evren içerisinde var ettikleri

toplumsal varlığının tüm çıktıları gibi sosyal örgütlenme modelleri de varlığın kendisi gibi durumsaldır. Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan sosyal iktisadi ve çevresel etmenlerce farklılaşabildiği gibi mevcut örgütlenme modeli mantığı içerisinde farklı uyarlanma prensipleri geliştirebilir. Bu bakımdan “aşiret” açısından, bu sosyal kategorinin algılanışı farklılıklar göstermekte ve büyük ölçekli genellemeleri temelsiz bırakmaktadır.

Şavak örneğinde, aşiret kategorisinde değerlendirilen durumun, Şavaklıların gündelik ilişkilerinde ortaya koydukları tutum ve davranışlarda, Şavak kimlik sınırlarının “içerisindeki” ve “dışarısındaki” tezahürleri Eickelman’ın tespitlerini çağrıştırmaktadır.

Son Notlar

Şavak’a dışarıdan yönelen çoğu değerlendirme, mevcut toplumsal olguyu “aşiret” temelinde ele aldığında, birçok yönüyle eksik kalmakta ve içerideki farklılığın herhangi birisini yok saymakta olduğu görülmektedir. Bu da kaçınılmaz olarak çeşitli (tartışmalı) tarihsel dayanaklara, referanslara yönelik bir arayışa yönelmeyi beraberinde getirmektedir. Lakin çağdaş antropolojik yaklaşımlar çerçevesinde belirli bir grup insanın dinsel, dilsel, mekânsal, kültürel yaşam tarzı bağlamında biçimlenen toplumsal karakteristik özellikleri bakımından; hem kendilerine dair ürettikleri anlam boyutu hem de ötekilerce üretilen anlam boyutu bağlamında ortaya çıkan etnik bir kategori olarak ele almak gerekmektedir. Yine bu yaklaşım üzerinden etnisiteyi zaman ve mekân kavramları temelinde dönüştürülen ve

örtük-pratik bilgidir. Son olarak Eickelman, antropolojik yaklaşımlar içerisinde anlam kazanan “aşiret” algısını işaret eder. Ortadoğu’da aşiretin, tüm bir coğrafyada değişkenlik ve çeşitlilik gösterse de bu sosyo-politik kimlik kategorisinin esasını babayanlı bir soy kuramının oluşturduğunu ileri sürer ve bu bütüncül kimlik algısının, dışa dönük ilişkilerde kullanım değeri kazandığını söyler.

kendisini var eden temel unsuru (dil, din, mekân, geçim biçim vd.) değişebilen bir olgu olarak anlamak mevcuttaki sosyal olayları kavramada daha işlevsel olacaktır. Eickelman'ın (1989: 208) etnisiteyi tarihsel sürece ve iktisadi-sosyal gelişmelere göre değişebilecek bir kategori olarak görmektedir. Aşiret ve aşiret altı kan bağı esasına dayalı sosyal organizasyonların ilgili topluluklardaki belirleyici kimlik unsurlarının paylaşılan ortak tarih, mekân, dil yahut din aidiyetlerine göre görünürlük kazandığı yönündeki vurgusu da burada anlam kazanmaktadır.

Şavaklılar'ın Dersim'in güneyindeki köy ve mezralarda ve yine kuzey kesimlerinde kullandıkları yayla alanlarında kendilerini çevreleyen tüm topluluklarca "göçer hayvancılık"la özdeşleştirildikleri aşikârdır. Zira Şavaklılar, kuşaklar boyu süregelen bu tip hayvancılık faaliyetlerini ve onunla özdeş olan yaşam tarzını da yaşatan yegâne topluluktur. Dersim'de bu durum kesin bir kabule dönüşmüş görünmektedir. Buna karşılık, Dersim'de yakın bir zaman öncesine kadar gerek güneydeki gerekse iç kesimlerdeki bazı toplulukların il sınırlarını aşmayacak mesafelerde yayla alanları kullandıkları ve kısmen yarı göçer nitelikler taşıyan hayvancılık faaliyetleri yürüttükleri de bilinmektedir. (Aslan, 2010) Bu tip geçim faaliyetlerinin ortadan kalkışı ve uzun yüzyıllardan beridir güney sakinlerinin, bilhassa Şavak bölgesindekilerin, uzak mesafelerde göçer hayvancılık ile uğraşıyor olmaları, Dersim genelinde Şavak kavramını, sadece bu tip bir yaşam tarzını benimsemiş toplulukları kapsayacak genişlikte bir kullanım değerine ulaştırdığı anlaşılmaktadır. Böylelikle bir aşiret ismi olarak Şavak'ın, aşiret kavramının varlık sebebi olan kan bağı koşulunu aşarak, farklı dilleri ve farklı dini inançları da içeren toplulukların tümünü bir yaşam tarzı temelinde (göçer hayvancılık) kapsayacak şekilde genişlemiş olduğu rahatlıkla kabul edilebilir.

Kendilerini, kan bağı esasının hâkim belirleyeni olduğu diğer Alevi aşiretleri gibi tanımlayan, buna uygun bir tarih söylemi geliştiren ve farklı seyit gruplarına tâbiyetleri olan Şavaklı Alevilerin, Şavaklı Sünnilerle birlikte kendilerini tek bir kimlikle tanımlamaları böylelikle anlam kazanmaktadır. Benzer şekilde Sünni Şavaklıların, aşireti kendi eksenlerinde tanımlamaları ve Alevi bileşenleri de Alevilerinkine benzer şekilde (sonradan din değiştirme [Sünnilikten Aleviliğe doğru] pratikleriyle) anlamlandırmaları ve dahası yine Aleviler gibi kendileriyle özdeş saydıkları bir kimlik alanı içerisindeki farklılığı anlamlandırma pratikleri dikkat çekicidir.

Son sözler yerine ifade etmek gerekirse, halihazırdaki Şavak etnik kimliğinin başat unsuru olan geçim faaliyetlerindeki tek biçimliliğinin, Şavaklı Aleviler ve Sünniler arasındaki kültürleşme süreçlerinin de biricik belirleyeni olduğu açıktır. Buna göre göçer hayvancı kültürün gündelik yaşamının örgütlenişindeki süreçlerde; buna dair geleneksel uygulama ve inanışlarda; Aleviliğin ve Sünniliğin temel şifrelerini oluşturan inanç unsurlarının dışında kalan tüm ritüellerde belirgin bir ortaklaşmanın olduğu gözlemlenmektedir. Bu gibi dini sosyal uygulamaların yanı sıra, “Şavaklı”nın kendisini çevreleyen sosyoekonomik olaylar dünyasına da bakışında, yine göçer-hayvancı bir topluluğun ekonomik çıkarları temelinde belirginleşen ortaklaşmacı, dayanışmacı duyarlılıklarını da gözlemlemek mümkündür.

Kaynakça

- Akbaba, A.H. (2002). *Çemişgezek ve Köylerindeki Alevi Vatandaşlarımızın Dini Yaşayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı.
- Aslan, Ş. (2010). *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, S. (1998) *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Aydın, S. ve Emiroğlu K. (2003) *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Barth, F. (1969) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Londra: Bergen-Oslo Universities Forlaget.
- Barth, F. (2001) *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*. (Şengül, S.R. ve Özsoy, H. Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bruniessen, M. (1991) *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Ankara: ÖZ – GE Yayınları.
- Bruniessen, M. (1992) *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruniessen, M. (2004) *Türklük Kürtlük Alevilik – Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, F. (2002) *Kürt Dilinin Tarihçesi*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Deniz, D. (2012) *Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi – Antropolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eickelman, D. F. (1989) *The Middle East – An Anthropological Approach*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Eriksen, T.H. (2002) *Etnisite ve Milliyetçilik – Antropolojik Bir Bakış*, İstanbul: Avesta.
- Fırat, G. (2010) “Dersim’de Etnik Kimlik”, *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, Aslan, Ş. (Ed.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gezik, E. (2012) *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında - Alevi Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gültekin, A.K. (2010) *Tunceli’de Sünni Olmak – Tunceli Pertek’te Ulusal ve Yerel Kimlik Ögelerinin Etnolojik Tetkiki*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Haviland, W.A. (2002) *Kültürel Antropoloji*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kottak, C.P. (2001) *Antropoloji – İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kutlu, M. M. (1987) *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Leach, E. R. (2001) *Rewanduz Kürtleri; Toplumsal ve İktisadi Örgütlenme*, (Birwan, S. vd. Çev.). İstanbul: Aram Yayınları.
- Özkırımlı, Ü. (2008) *Milliyetçilik Kuramları - Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Doğu Batı.
- Öztoprak, M. S. ve Akıllı, S. (2004) “Etnisite Kuramları ve Eleştirileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.28 (1), 9 – 22.
- Polatcan, M. (2006). *Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.

Taş, K. (2012). *Tunceli (Dersim) Çevresindeki Aşiretler ve Sosyo-Kültürel Yapıları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı.

Yalçın-Heckmann, L. (2002). *Kürtler'de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, Erdal. (2003). *Çemişgezek ve Pertek Yörelerinde Yaşayan Şavak Türkmenlerinde Dini ve Sosyal Hayat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.

<http://savakder.com/yasamyeri.aspx> (Erişim tarihi: 09.04.2013)

<http://savak.wordpress.com/savak-yerlesim-yerleri/> (Erişim tarihi: 09.04.2013)